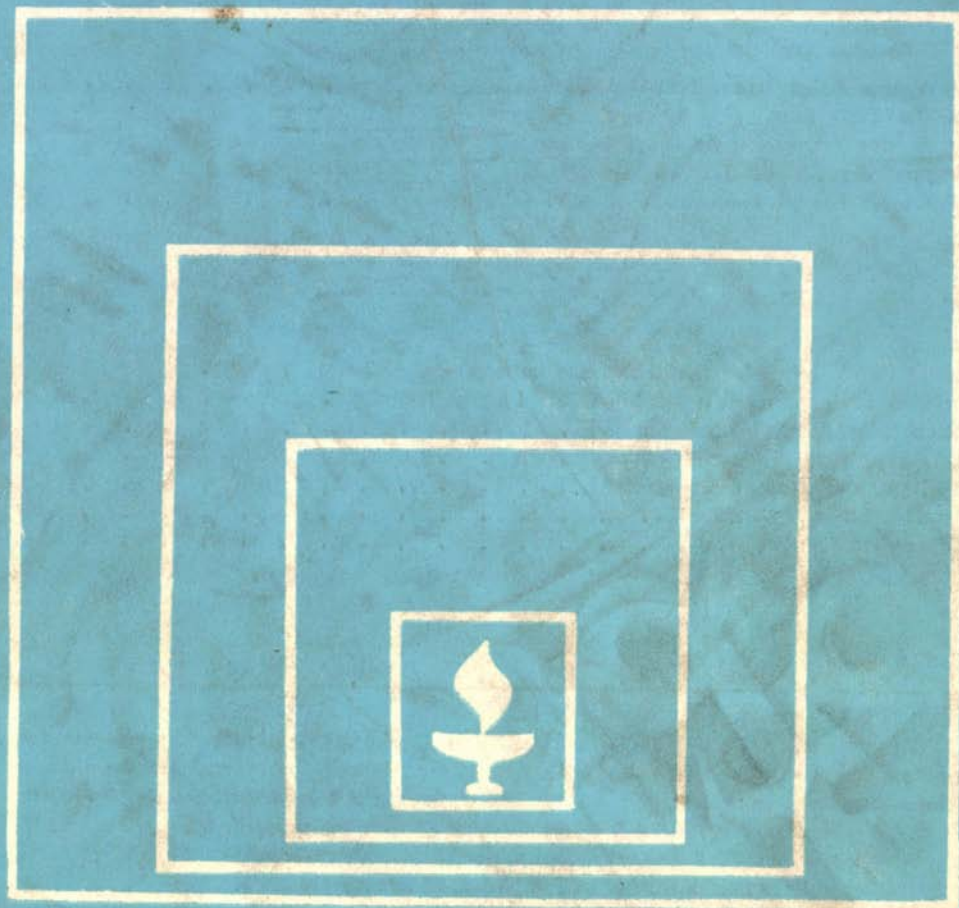

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

97. ÉVFÖLYAM ● 1991

1

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

97. évfolyam • 1991 • 1. szám

Kolozsvár

TARTALOM

Dr. Kovács Lajos: Újévi pásztorlevél	1
Püspöki jelentés az 1989. december 11. — 1991. február 15. közötti időszakról	3

TANULMÁNYOK

Dr. Varga Béla: Istenről való tudásunk gyarapodása	16
Vargha Jenő László: A pszichoanalízis és irányzatai	26
Dr. Binder Hermann: Az erdélyi szászok múltja és egyházunk mai helyzete	33
Adorjáni Dudolf (közlő): A keresztúrköri egyházközségek vagyoneleltára a XVIII. század utolsó harmadából (IV. közlemény)	38

SZÓSZÉK — URASZTALA

Simén Domokos: Alkalmas időben alkalmas ember lenni	49
Kedei Mózes: „Az Úr, a mi Istenünk, legyen velünk“	52
Jakab Dénes: Az élet örök	54
Erköletesi feltámadás	56
Pálfı Dénes: Féleleműző bátorítás	58
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	61
KÖNYVSZEMLE	66

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelősszerkesztő), dr. Erdő János
(felelős-szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), Andrásı
György, Mikó Lőrinc, dr. Rezi Elek és Szász Ferenc.
Szerkesztőség: Kolozsvár, December 22 út 9 szám. Telefon: 11 52 71.
Postacím: 3400 Cluj, B-dul 22 Decembrie nr. 9.

ÚJÉVI PÁSZTORLEVÉL

Ünneplő gyülekezet, szeretett híveim, atyámfiai!

Üjesztendő reggelén, amikor templomainkban lelkészeink ajkairól már elhangzott a tovatúnt esztendőt búcsúztató és az ismeretlen újévet köszöntő evangéliumi örömmüzenet, ünnepi érzések között ismétlem a legnagyobb keresztény misszionárius, Pál apostol szavain keresztül a Jézus szellemében megfogant, mindig időszerű alábbi útmutatást: „Amik csak igazak, amik csak tisztességesek, amik csak igazságosak... azokat cselekedjétek és a békességnek Istene veletek lesz.“

Ezelőtt egy esztendővel, újév reggelén, a hosszú, kegyetlen évtizedek után, a visszanyert szabadság remegő áhítatában szavakban ki nem fejezhető, boldog érzések között ismételtük a zsoltáríró szavait: „Akkor szánk megtelt nevetéssel, nyelvünk pedig vigadozással“. Aztán fokozatosan mind nagyobb mértékben arra kellett ráeszmélnünk, hogy ez a szabadság még nem az igazi. Isten iránti hálaadással mondhatjuk el, hogy a nagy változást követő időszakban egyházaink, köztük az unitárius egyház is, egész népünkkel együtt feltétlen élniakarásukról nagyszerű bizonyosságot tettek. Ugyanakkor azt is meg kellett tanulnunk, hogy az eszményi emberi élethez vezető úton még öntudatos feladatok várnak ránk, mert az élet küzdelem a jó és a rossz között és ez a küzdelem nem mindig nemes fegyverekkel folyik. De tántoríthatatlanul hinnünk kell a jó, a szép, az igaz, egyszóval a szeretet végső győzelmében.

Hangzik felénk a feltétlen kettős követelmény, az Isten- és ember-szeretet parancsolata. Nekünk, akik a názáreti Jézus tanításai igazi hordozóinak tekintjük magunkat, ennek az esztendőnek a folyamán is jézus-tanítványi voltunkról újra meg újra tanúbizonyosságot kell tennünk. Az élet nagy kérdéseiben való helyes eligazodásunkban legfőbb mértékünknek az egyetemes alapokon felépülő jézusi életszemléletnek és evangéliumi erkölcsstannak kell lennie, amely ember és ember, zsidó vagy samaritanus között nem tesz különbséget. Életprogramunk, miként a múltban volt, ebben az esztendőben is csak ez lehet: mint minden igazán haladó gondolat és eszme öntudatos hirdetői, támogatói és cselekvői, lelki arcunkkal azok felé kell fordulnunk, akik az egyetemes, nemzeti és felekezeti megkülönböztetések felett álló magasrendű életet példaadásukkal, általános emberi magatartásukkal és naponkénti cselekedeteikkel megvalósítani igyekeznek.

Nemes hivatásunkat ebben az esztendőben is akkor fogjuk betölteni, ha mindannyian, egyházunk irányítói, felelős tényezői és buzgó hívei egyaránt, minden körülmények között meg fogjuk tartani a jézusi hit- és erkölcsan parancsolatait és azoknak szellemében fogjuk életünket evangéliumi lelkülettel élni, amiképpen azt Pál apostol is megfogalmazta: „Amik csak igazak, amik csak tisztességesek, amik csak igazságosak... azokat cselekedjétek.“

Újév reggelén azért imádkozunk, hogy Isten áldása áradjon ki egyházunkra, híveinkre és drága népünkre. Isten áldása legyen egyházunk hitet ébresztő, tiszta evangéliumot hirdető, békességet és szeretetet árasztó lélek szerinti szolgálatán. Legyen egyházunk továbbra is Istenben bízó, szüntelen szeretetszolgálatot végző áldott lelki közösség. Higgyük hatalmas hittel és szent bizonyossággal, hogy az igazi szeretet, amit Jézus tanított s életében és halálában meg is valósított, soha el nem fogy, és előbb-utóbb meggyőzi a világot, amely „forr keserű levében“, de amely végeredményében mégiscsak az eszményi világ, Isten országa felé halad. Ezt a magasrendű világot kell ennek az esztendőnek a folyamán is építenünk, alakítanunk, hogy boldogan érezhessük a békesség Istenének áldását.

Ilyen érzések között gyülekezeteink tagjainak és minden jóakarató embernek békés, eredményes, áldott újesztendőt kívánok.

Atyafiságos üdvözlettel és főpásztori szeretettel:

Kolozsvár, 1991. január 1.

Dr. Kovács Lajos
unitárius püspök

PÜSPÖKI JELENTÉS

az 1989. december 11. — 1991. február 15. közti időszakról.

Legutóbbi főtanácsi gyűlésünk óta eltelt időszakról jelentésemet az alábbiakban terjesztem elő.

I. SZEMÉLYI VÁLTOZÁSOK

a) Kinevezések — áthelyezések az egyházközségekben

Kedei Mózes újszékelyi lelkészt 1990. augusztus 1-től áthelyeztem az 1. sz. székelyudvarhelyi egyházközségbe.

Andorkó Ferenc bözödi lelkészt pályázat útján 1990. szeptember 1-től kineveztem a vargyasi egyházközségbe.

Rüsz Domokos székelyszentmiklósi segédlelkészt meghívás alapján 1990. november 1-től kineveztem a 2. sz. székelyudvarhelyi egyházközségbe rendes lelkésznek.

Bálint Imre homoródszentpéteri lelkészt pályázat útján 1990. november 1-től kineveztem alsófelsőszentmihályi egyházközségbe.

Foris Zoltán marosvásárhelyi gyakorló segédlelkészt 1990. október 1-től, hasonló minőségben, áthelyeztem az újszékelyi egyházközségbe.

Kelemen Lajos Levente teológiai abszolvenst 1990. október 1-től gyakorló segédlelkésznek kineveztem marosvásárhelyi egyházközségbe.

Benedek Mihály teológiai abszolvenst 1990. október 1-től gyakorló segédlelkésznek kineveztem bözödi egyházközségbe.

b) Változások az egyházi központban

Zsigmond Eva irodagondozó 1990. december 1-től állásáról lemondott; helyét 1991. február 1-től Deák Klára foglalta el.

Rezi Elekné Kálmán Éva iktató 1991. január 1-től áthelyezést nyert a gépírói állásba. Helyét Korodi Lászlóné Szabó Erzsébet foglalta el.

Kun Éva Ildikó 1991. január 1-től kinevezést nyert a pénztárosi állásba.

c) Nyugdíjba vonulások

Székely István, aki a magyarszováti egyházközségben 27 évig mint énekvezér és kolozsvári belvárosi egyházközségben mint harangozó 11 évig szolgált, 1989. december 31-én 60 éves korában nyugdíjba vonult.

Dr. Szász Dénes lelkész, tb. esperes Szászrégenben, Gagyan és Székelyudvarhelyen végzett 46 évi szolgálat után 1990. március 1-én, 72 éves korában.

Dimény András lelkész 4 évi korondi segédlelkészi és 45 évi vargyasi rendes lelkészi szolgálat után, 1990. április 1-én, 73 éves korában.

Göncz Mihály lelkész, aki Vadadon, Sepsiszentkirályban, Nyáradgálfalván és Alsófelsőszentmihályon összesen 28 évig szolgált, 1990. május 1-én nyugalomba vonult és külföldre távozott.

Zilahi Ferencné Gál Zsófia gépirónő, 38 évi szolgálat után 1990. október 1-én 56 éves korában.

Szabó Dezsőné Balázs Erzsébet pénztáros 30 évi szolgálat után 1990. december 31-én 61 éves korában.

Székely László, aki mint lelkész 22, és mint nyugdíjintézeti főkönyvelő 14 évig, összesen 36 éven át szolgált, 69 éves korában 1991. február 1-én.

Újnanon kinevezett lelkész és központi tisztviselő atyánkfiait új munkahelyükön szeretettel köszöntjük. Nyugalomba vonult testvéreinknek a nyugalom éveire Isten áldását kérjük.

II. PÜSPÖKI TEVÉKENYSÉGEM

1989. december 14-én részt vettem a Teológiai Intézet ifjúságának karácsonyfa ünnepélyén.

December 31-én este végeztem az ősztendei istentiszteletet a kolozsvári belvárosi templomunkban.

1990. január 1-én a délelőtti istentisztelet után híveink nagy számban gyűltek össze a hagyományos fogadásra a püspöki lakásban.

Január 4-én meglátogatott Dr. Gyarmathy György zürichi egyetemi tanár, akinek segítségét eddig is élveztük, és aki egyházunk lehetőség szerinti további támogatására ígéretet tett.

Január 5-én kibővített esperesi értekezleten megtárgyaltuk a legközelebbi teendőket.

Január 11–16. napjain országunkban és egyházunknál hivatalos látogatást tett egy 12 tagú amerikai unitárius küldöttség William Schulznak, az észak-amerikai unitárius-univerzalista egyház elnökének vezetésével. A küldöttség tagjai voltak: az elnök felesége, Nathalie Gulbrandsen, az ottani egyház világi elnöke, Chester Atkins, a kongresszus tagja és titkárnője, Barbara Greene kanadai parlamenti képviselő, Robert Alpern, az unitárius univerzalista egyház washingtoni irodájának vezetője, Papp Zsuzsanna kanadai újságíró, Gary Smith concordi lelkész és Donald Sz. Harrington ny. New-York-i lelkész.

A küldöttség tagjai a fővárosban, az amerikai nagykövetség vendégeként, több hivatalos látogatást tettek. Kolozsvárra érkezésük után meglátogatták mindhárom egyházközségünket, majd az E. K. Tanács termében részletes megbeszélésre került sor. Egyházunk vezetői a küldöttséget legközelebbi terveinkről tájékoztatták, és felvázolták templomaink renoválásával és új templomok építésével kapcsolatos programunkat, amelynek megvalósításához az amerikai unitárius egyház anyagi támogatását kértük. Január 14-én, vasárnap, a küldöttség nagyobbik része Marosvásárhelyre utazott és ünnepi istentiszteleten vett részt az unitárius templomban. Prédikált William Schultz elnök, beszédét Szabó Árpád fordította. Ezután bensőséges ünnepség folyt le, amelynek során Kolcsár Sándor lelkész-esperes köszöntője után Chester Atkins, a kongresszus tagja üdvözölte a gyülekezetet. Közben megérkezett Tökés László református lelkész, Fülöp Dénes, a református vártemplom lelkésze kíséretében. Chester Atkins köszöntésére Tökés László angol és magyar

nyelven válaszolt. Délután a küldöttség tagjai a szabédi egyházközségben nagy gyülekezet jelenlétében tartottak istentiszteletet és utána Kolozsvárra érkeztek vissza. A küldöttség kisebb csoportja Tordán vett részt az istentiszteleten, amelyen Donald Sz. Harrington prédikált és Nathalie Gulbrandsen köszöntötte a gyülekezetet. A beszédeket Erdő János főjegyző fordította. Utána a vendégek alsófelsőszentmihályi, sinfalvi, várfalvi, aranyosrákosi és kövendi egyházközségekben tettek rövid látogatást. Aznap este a küldöttség egy része Bukarestbe utazott. A küldöttség többi tagjai másnap a püspökkel és főjegyzővel együtt meglátogatták a segevári, alsóboldogfalvi, székelykeresztúri, siménfalvi, székelyudvarhelyi és korondi egyházközségeket. A vendégek aznap este elutaztak.

Január 22-én a kolozsvári református egyházkerület tanácstermében összegyűltek a négy magyar egyház képviselői és megfogalmaztak egy szándéknyilatkozatot, melyet eljuttattak a legfőbb állami vezetőséghez.

Február 3-án a püspöki lakásban látogatást tett Nicolae Stoicescu vallásügyi miniszter, közölve a Vallásügyi Hivatalnak minisztériummá való átalakulását, azzal a megnyugtató kijelentéssel, hogy az új helyzetben az egyházak érdekei biztosításával fognak működni.

Január 24-én részt vettem a kolozsvári főtéri katolikus templomban tartott ökumenikus istentiszteleten.

Február 6—7 napjain részt vettem a Teológiai Intézet csendes napi előadásain. A kétnapos találkozó előadói és bibliamagyarázat tartói Csongvay Attila szentgericei és Kovács István homoródújfalvi lelkész voltak, akik „Védekezés a szekták ellen“, ill. „Szószéki szolgálatunk hitvédelmi jellege“ címen tartottak előadást. Ez alkalommal, Jenei Dezső részvételével, a teológiai ifjúsággal mindenre kiterjedő, eredményes megbeszélés volt.

Február 12-én meglátogatott Gálffy Gábor budapesti egyházközségi gondnok és Kelemen Miklós központi tisztviselő, akik a magyarországi testvéregyház üdvözlét hozták.

Február 12—14. napjain látogatást tett egyházunkban az IARF frankfurti központjából Lucie Meyer és Irmtrud Schmalenbach, akikkel Világszervezetünk kongresszusa utáni, programba vett erdélyi látogatás részleteit tárgyaltuk meg.

Február 13-án Nagyszebenben Jenei Dezső főgondnokkal együtt részt vettem Albert Klein szász evangélikus püspök temetésén, és a beszédek során egyházunk részvétét tolmácsoltam.

Február 19-én a frankfurti központból Klaus Glindemann főkönyvelő és Elaine Gallangher látogattak meg. Átadták a központból küldött 2000 magyar Bibliát, egy xerox fénymásolót, egy számítógépet, élelmisszert és gyógyszereket. Február 17-én Erdő János főjegyző vezetésével látogatást tettek dicsőszentmártoni, dombói, ádámosi és magyarsárosi egyházközségekben.

Február 18-án látogatást tett egyházunknál Török Tamás neves unitárius író, a magyarországi Dávid Ferenc Egylet elnöke, valamint Dr. Jakab Jenő pestlőrinczi lelkész. Török Tamás minden lelkészt megajándékozott „Erdélyi Mefisztó“ című regényével. Ezenkívül a „Vértanú“ című könyvből 20 példányt adományozott.

Március 6—7. napjain részt vettem a kolozsvári 2. számú Irisz-telepi egyházközségben tartott első negyedévi lelkészi értekezleten.

Március 10-én eltemettem Dr. Both Lajos közismert kolozsvári orvost. A sírnál a szolgálatot Szabó Zoltán végezte.

Március 27—28. napjain kétnapos látogatást tett az egyházi központban Diether Gehrman, Világszervezetünk főtitkára, aki augusztus 1. hatállyal nyugdíjba vonul, valamint Klaus Glindemann főkönyvelő. Ez alkalommal átadták az egyházi központ részére a frankfurti központ ajándékát, egy használt, de jó karban levő 9 személyes mikrobuszt.

Április 6—9. napjain Erdő János főjegyzővel együtt részt vettem az angol unitárius egyház Readingben tartott évi közgyűlésén, amelyen egyházunk üdvözlését tolmácsoltam, megköszönve a részünkre juttatott 3000 magyar nyelvű Bibliát.

Április 25-én Észak-Amerikába utaztam, ahol Bostonban május 1—2. napjain részt vettem a Világszervezet új főtitkára megválasztásával kapcsolatos gyűlésen. A résztvevők a főtitkári tisztségre egyhangúan Robert Traer amerikai lelkészt javasolták. Egy hetes bostoni látogatásom idején William Schultz elnök és az unitárius egyház vendége voltam.

Április 28-án az amerikai unitárius egyház vezető testülete tiszteletemre hivatalos fogadást rendezett, amelyen egyházunk jelenlegi helyzetéről és célkitűzéseiről tájékoztatást nyújtottam. Ottlétem alatt az első vasárnapon Concordban, az egyik Boston melletti unitárius gyülekezetben prédikáltam. A második vasárnapon egy másik gyülekezetben, Belmontban prédikáltam. Egyik este a bostoni híres Kings-Chapel templomban mintegy 40 gyülekezeti tag részvételével úrvacsorai szertartást végeztem, amelyen a Chicagóban tanulmányi évét töltő András György előadótanácsos is részt vett, akivel négy napot együtt töltöttem. Meglátogattuk Dr. James Adams teológiai professzort, akivel annak idején Strassbourgban néhány hónapig együtt voltam, és aki 91 évesen is, mint a legnagyobb unitárius teológus még tevékenykedik.

Április 29-én, távollétemben, Erdő János főjegyző és Jenei Dezső főgondnok Csíksomlyón részt vettek Bálint Lajos katolikus megyéspüspök és dr. Jakubinyi György segédpüspök beiktatásán. Egyházunk köszöntését Erdő János főjegyző tolmácsolta.

Május 8-án, az országból való távollétemben, Erdő János főjegyző és Jenei Dezső főgondnok D. Tökés Lászlónak, a királyhágómelléki református egyházkerület új püspökének a beiktatásán képviselték egyházunkat. Az üdvözlések során Erdő János főjegyző köszöntőt mondott.

Június 17-én családom tagjaival együtt részt vettem Nagyajtán dédnagyapám, Kriza János püspök halálának 115. évfordulóján a helybeli iskola és az egyházközség rendezésében tartott emlékünnepen, amelyen a község lakossága nagy lelkesedéssel vett részt. A lelkészi lakás udvarán végbement fogadás után az ünnepi istentiszteleten imát Szabó Zoltán püspöki titkár mondott és emlékbeszédet én tartottam. Az ünnepi műsor során Faragó József, a folklór intézet egyik vezetője, a magyarországi Tudományos Akadémia tagja, Kriza János úttörő, nagyjelentőségű tevékenységét méltatta. Ebéd után a róla elnevezett kultúrotthonban a nagyajtai, középjajtai, ürmösi és vargyasi iskolák növendékei színvonalas műsort mutattak be. Utána megtekintettük a Gál Jenő lelkész-esperes által hosszú évek óta gyűjtött Kriza emlékeket bemutató múzeumot. Kriza emlékbizottság alakult azzal a céllal, hogy a már 1914-re tervezett, de a világháború kitörése miatt el nem készült Kriza-szobor felállítása a közeljövőben, a község főtérén megvalósuljon. Nagyajtáról nagyszerű élményekkel gazdagon távoztunk.

Június 17-én megbízásom alapján Mikó Lőrinc előadótanácsos részt

vett George Guțiu kolozsvár—szamosújvári görögkatolikus püspök beiktatási ünnepélyén, és a közebeden egyházunk nevében köszöntőt mondott.

Június 23-án Jenei Dezső főgondnokkal együtt részt vettem dr. Cristoph Klein szász evangélikus püspök beiktatóján, és német nyelven köszöntőt mondtam.

Június 29-én ugyancsak Jenei Dezső főgondnokkal együtt képviseltem egyházunkat dr. Csiha Kálmán, az erdélyi református egyházkerület püspökének a beiktatásán a Farkas utcai templomban, és az üdvözlések során köszöntőt mondtam.

Július végén hivatalos leiratban vettünk tudomást a Vallásügyi Minisztérium megszűnéséről és a Vallásügyi Államtitkárság felállításáról, amelynek vezetője Gheorghe Vlăduțescu államtitkár lett.

Július 7-én részt vettem Rezi Elek teológiai tanár doktorrá avatásán, akit az Intézeti Tanács „summa cum laude“ fokozattal avatott a teológiai tudományok doktorává.

Július 10—13. napjain Kelemen Levente és Benedek Mihály teológiai hallgatók szakszavizsgáján elnököltam.

Július 14—15. napjain látogatást tett egyházunkban és az Irisz-telepi gyülekezetben, mint annak bostoni társegyháza községi lelkesze, Dr. Ryth Williams feleségével együtt, aki a nagy gyülekezet jelenlétében tartott istentiszteleten prédikált. Beszédét magyar nyelven tolmácsoltam. A vendégek rövid látogatást tettek tordai egyházközségben is.

Július 21. és augusztus 4. között ment végbe az IARF 27. kongresszusa Hamburgban. Az előkészítést szolgáló teológiai konferencia július 23—27. napjain Klingsbergben folyt le, amelyen egyházunkat Erdő János, Szabó Árpád, Rezi Elek és Szász Ferenc képviselték. A konferencia témája „Vallás és politika“ volt, amelyen hét előadás hangzott el. Egyházunk részéről Erdő János, Rezi Elek és Szász Ferenc tartottak előadást. A Szabadelvű Nők Nemzetközi Szövetsége konferenciáját a Goslar melletti üdülőtelepen tartották, négy kontinens 13 országának 73 képviselője jelenlétében. Témája a „Lelki hidépítés“ volt. Asszonyaink közül négyen, Zsakó Erzsébet, Dr. Szabó Árpádné, Jakab Dénesné és Kiss Domokosné voltak jelen. Zsakó Erzsébet a Dávid Ferenc Nőszövetség múltjáról és jelenéről számolt be, Dr. Williamsné dr. Gellérd Judit az erdélyi unitárius egyházközségek életéről tartott előadást.

A kongresszuson a hivatalos kiküldöttek száma 660 volt, 54 tagcsoportot képviselőben. Egyházunkat hivatalosan az alábbiak képviselték: Kovács Lajos püspök, Barabássy László főgondnok, Erdő János, Szabó Árpád, Rezi Elek teológiai tanárok, Szász Ferenc lelkesz és Zsakó Erzsébet. Ezenkívül még Nagy Ferenc, az észak-amerikai tanulmányútjáról visszatért Andrási György, Kiss Alpár és felesége, Dr. Szabó Árpádné, Jakab Dénesné, Kiss Domokosné, Sebe Ferenc és felesége voltak jelen.

A kongresszus témája ez volt: „Vallások együttműködése az egységes világért“. Munkálatai plenáris előadások és tanulmányi csoportok keretében folytak. Egyik este, több száz résztvevő jelenlétében az ahítatot Erdő János, Szabó Árpád és Rezi Elek végezték. A kongresszus ünnepi ülésén Erdő János főjegyzőt egyházi és teológiai munkásságának elismerésül az Albert Schweitzer emlékéremmel tüntették ki. A kongresszusi istentiszteleten az egyházi beszédet én tartottam. A kongresszus három évre megválasztott új elnöke Punyabrata Roy Choudbury (India), az új főtitkár Robert Traer (Egyesült Államok) lett. A Vezető Tanácsban egyházunk képviselője újabb 3 évre én lettem.

A kongresszus után augusztus 7. és 11. között közel 200, főképpen amerikai hittestvérünk tett látogatást egyházközségeinkben. A négy autóbusszal utazók, korábban megállapított útirány szerint két csoportra oszlottak. Az első csoport kísérői Kovács Lajos és András György voltak. Útirányuk: Dicsőszentmárton, Adámos, Dombó, Medgyes, Segesvár, Szentgerice, Gálfalva, Marosvásárhely, Jobbágyfalva, Nyárádszentmárton és Torda volt. A második csoport Erdő János és Szabó Árpád vezetésével Segesvár, Alsóboldogfalva, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Homoródszentmárton, Városfalva, Székelyszentmihály, Korond és Torda egyházközségeinket látogatta meg.

Augusztus 12-én a kaliforniai Berkeley-i egyházközség 32 tagú énekkara, mely a kongresszuson is nagy sikerrel szerepelt, ünnepi istentisztelet keretében a kolozsvári belvárosi templomunkban több énekszámot adott elő. Ez alkalommal a lelkészi szolgálatot Dr. Richard Boeke lelkész végezte, melyet magyar nyelvre Erdő János főjegyző fordított. Utána az egyházközség vezetői és az énekkar tagjai közös ebéden vettek részt.

Augusztus 19—26. közt időben, a püspöki család vendégeként Dr. Roy Smith, az angol unitárius egyház főtitkára feleségével együtt töltött nálunk egy hetet.

Szeptember 16-án volt a Brassai Sámuel középiskola tanévnyitó ünnepélye, amelyen a tanulókat és tanárokat egyházam nevében köszöntöttem, Isten áldását kérve az új tanévre.

Szeptember 23—24. napjain úrvacsoraosztással egybekötött istentiszteleten ünnepelte a budapesti egyházközség Nagy Ignác utcai temploma építésének 100 éves évfordulóját, amelyen feleségemmel együtt én is részt vettem. Az ünnepi megemlékezést Dr. Ferencz József püspök tartotta, részletesen ismertette az egyházközség történetét. Az istentiszteleten az egyházi beszédet Kereki Gábor, 40 éve Angliában működő és jelenleg már nyugalomba vonult lelkész tartotta, aki korábban évekig a budapesti gyülekezetben szolgált. Az úrvacsorai ágendát én mondtam.

Október 7-én, távollétem miatt, a Teológiai Intézet megnyitójának napján az istentiszteletet Erdő János főjegyző végezte.

Október 11-én részt vettem az I. éves teológiai hallgatók bemutatkozó estélyén.

Október 12-én Bözödről Kolozsvárra szállítottuk Bözödi György író ottlevő könyvtárát, melyet ő végrendeletileg egyházunknak adományozott. A könyvtár elrendezésére közelebbről sor kerül.

Október 14-én feleségemmel és András György előadó tanácsossal együtt részt vettem Kedei Mózes székelyudvarhelyi lelkész beiktatásán. A beköszöntő szolgálat és a püspök beszéde után Báró József köri eszperes, Varga István gondnok, Dr. Szász Dénes volt lelkész és Rüszt Domokos, a 2. sz. gyülekezet lelkésze, valamint Geréb Attila református lelkész, Dániel Ernő h. plébános és Bot József baptista lelkész mondtak köszöntőket. A Dr. Szász Dénesné énekvezér által vezetett énekkar énekszámokkal szerepelt. Az ünnepi műsor során a Benedek Elek tanítóképző kórusa több énekszámot adott elő. Az ünnepség közelebről zárult.

Október 31-én részt vettem a Teológiai Intézet reformációi ünnepélyén.

November 5-én elnököltem az énekvezérképesítő bizottság ülésén, amelyen Ferencz Réka jeles eredménnyel énekvezéri képesítést nyert; Szabó Ferencet a bizottság orgona-harmóniumból vizsgálja megismétlésére

utasította. A bizottság kimondotta, hogy ezentúl a vizsgára csak 18 évet betöltött egyháztagok jelentkezhetnek.

November 15-én egyházalapítónk, Dávid Ferenc halála évfordulóján teológiai hallgatóink a templomban ünnepélyt rendeztek. Imát Rüszt Tibor V. éves, egyházi beszédet Török István V. éves hallgató mondott; az énekkar Szentgyörgyi Sándor IV. éves hallgató vezetésével több ének-számot adott elő.

November 21-én Andrási György előadótanácsossal együtt részt vett Dr. Irineu Pop kolozsvári ortodox segédpüspök beiktatásán, amelyen Teoctist patriárka is jelen volt. Egyházunk részéről köszöntőt mondtam.

November 24-én feleségemmel és Andrási György előadótanácsossal együtt részt vettem Nyáradgálfalván a község nagy születőjének, a szabadságharcot közvetlenül megelőző időszak jelentős személyiségének és népdalköltőnek, a fiatalon elhunyt Szentiváni Mihálynak emlékére rendezett ünnepségen, amelyet a helybeli iskola és az egyházközség rendezett. Az ünnepi istentiszteleten az emlékbeszédet én tartottam, és azon Fekete József plébános, Szabó András református és Török Elek lelkész is szolgáltak; ünnepi köszöntőt Kolcsár Sándor esperes mondott. Istentisztelet után ünnepi beszédben felavattam a Gyarmathy János és Kiss Levente szobrászművészek által készített, Szentiváni Mihály emlékét megőrkítő mellszobrot. Az ünnepségen Izsák József irodalomtörténész tartott előadást és Kilyén Ilka színművésznő több szavallattal szerepelt. Végül a Szentiváni Mihály szülőházát megjelölő márványtáblát a helybeli lelkész avatta fel. Az emlékező ünnepség szeretetvendégséggel zárult.

November 25-én gálfalvi elfoglaltságom miatt a vargyasi lelkészi beiktató ünnepségen egyházunkat Erdő János főjegyző képviselte. Andorkó Ferenc beköszöntő lelkész szolgálata és Erdő János főjegyző ünnepi beszéde után Kotecz József beszolgáló lelkész, Kiss Jenő espereshelyettes, Máthé Péter gondnok, Dr. Fazakas Miklós jogügyi bizottsági elnök, Szabó Sándor és Dakó Bálint főgondnokok, Kolcsár Sándor esperes, valamint az ortodox egyházközség részéről Ion Şuteu lelkész tartottak köszöntő beszédeket. Az ünnepély szeretetvendégséggel fejeződött be.

November 29-én, a kolozsvári Dávid Ferenc Nőszövetség karácsonyi bazarjának a megnyitóján áhítatot tartottam.

December 2-án ment végbe Alsófelsőszentmihályon a pályázat útján többséget kapott Bálint Imre volt homoródszentpéteri lelkész ünnepi beköszöntője, melyen feleségemmel és Farkas Dénes főszámvevővel együtt vettem részt. A beiktatást Benedek Sándor körü esperes végezte. A beköszöntő szolgálat és püspöki beszéd után Nagy Ödön beszolgáló lelkész, Balla József körü főgondnok, Lőrinczi Károly és Pap László lelkészek, valamint Bíró Halmágyi Sámuel református és Ştefan Roşu ortodox lelkészek mondtak köszöntőt.

December 12—17. napjain Robert Traer, Világszövetségünk újonnan megválasztott főtitkára hivatalos látogatást tett egyházunkban. Az elnökségi gyűlésen egyházunk helyzetét ismertettük és megbeszéltük a tennivalókat, amelynek során a főtitkár legmesszebbmenő támogatásáról biztosított. Látogatást tettünk a kolozsvári ortodox, református és evangélikus püspököknél, valamint a Teológiai Intézetben. Utána vendégünkkel a püspök és Andrási György előadótanácsos kíséretében autón Brassóba érkeztünk, ahol Májai Endre és Szász Ferenc lelkészek családjainak vendégszeretetét élveztük. A főtitkár találkozott a két gyülekezet ifjú tagjaival. Másnap Bukarestben Gheorghe Vlăduţescu vallásügyi államtitkár

fogadott. A megbeszélésen a főtítkár átadta a Világszövetség kongresszusának Romániára vonatkozó határozatát. A államtitkár biztosította egyházunkat jogai érvényesítésében legmesszebbmenő támogatásáról. Utban hazafelé látogatást tettünk Kőhalomban, ahol Vas Mózes lelkész lelkiismeretes tevékenysége folytán templombővítési és toronyépítési munka folyik. Marosvásárhelyen Kolcsár Sándor esperes és családja vendégei voltunk.

December 16-án délelőtt a főtítkár belvárosi templomunkban, délután pedig a monostori gyülekezetben szószéki szolgálatot végzett. A magyar nyelvre fordítást mindkét helyen Erdő János főjegyző végezte. Vendégünk kellemes benyomásokkal távozott.

December 16-án ment végbe a 2. számú székelyudvarhelyi gyülekezetben meghívás által rendes lelkésznek kinevezett Rüszt Domokos lelkész beiktatása, amelyet Báró József köri esperes végzett. A beköszöntő lelkézi szolgálat után üdvözlő beszédeket Farkas Dénes számvevő, az egyházi központ képviselője, Littassy Gyula gondnok, Barabás Leventéné, Kedei Mózes lelkész és a helybeli felekezetek képviselői mondtak. A Benedek Elek tanítóképző kórusa ez alkalommal is énekszámokat adott elő.

December 31-én az évvégi istentiszteletet végeztem a kolozsvári belvárosi templomban.

1991. január 1-én, közel 200 résztvevő jelenlétében folyt le a hagyományos újévi fogadás.

Január 13-án a kolozsvári íriszi gyülekezetben végeztem a vasárnap délelőtti szószéki szolgálatot.

Január 28-án a Református Püspökségen az erdélyi magyar egyházak vezetői tanácskozást tartottak és a földtörvénytervezet ügyében a Szenátus és a Képviselőház elnökeihez táviratot és felterjesztést küldtek.

III. LELKÉSZNEVELÉSÜNK

Örömmel vesszük tudomásul, hogy a Teológiai Intézet rektora az 1990—1991. tanévtől kezdődően, a 4 éves ciklus végéig Dr. Szabó Árpád professzor lett. Jelenleg 3 tanárunk tartja az előadásokat. Erdő János professzor tanszéke óráit díjmentesen továbbra is ellátja.

Az 1988—1989. tanévben a hallgatók száma 11 volt. Közvetlenül a forradalom után 3 hallgatót, akiknek felvételi vizsgájuk sikerült, de létszám felettieknek minősültek, az I. évfolyamra behívtünk, azzal a kötelezettséggel, hogy a rendelkezésre álló két vizsgaszesszió alatt vizsgáikat leteszik. Ezt teljesítették és ennek alapján a II. évfolyamra az 1990—91. tanévre beiratkozhattak. A Képviselő Tanács határozata alapján erre a tanévre 7 fiú és 3 leány hallgatót vettünk fel. Ebben a tanévben a hallgatók létszáma 23. Felügyelőtanár Rezi Elek professzor.

Az E. K. Tanács Nagy Attila volt katolikus teológiai hallgatónak, aki öt tanulmányi évről lezárt indexszel rendelkezik, engedélyt adott a IV. évfolyamra való beiratkozásra.

Szász Ferenc brassói lelkésszel történt megállapodás után az unitárius gyakorlati teológia konferenciátusi állásában, lektori minőségben való működését atyánkfia, Brassóból feljárva, a tanév elején megkezdte. Sajnos a legjobb akarat és megfelelő utánjárás ellenére a családja részére felajánlott lakás rendbehozása mind a mai napig nem fejeződött be. Ezért lelkész atyánkfia a karácsonyi ünnep előtt bejelentette, hogy

ígéretének, nagy egyházközségi elfoglaltsága miatt, nem tud többé eleget tenni. Minden reményünk megvan arra, hogy a lakás elkészülése után álláspontját megváltoztatja és mindent megtesz azért, hogy a nélkülözött gyakorlati tanszéket, a szükséges vizsgák minél előbbi letévése és a doktori vizsga elvégzése alapján, mielőbb véglegesen elfoglalhassa.

A teológiai bentlakás karbantartása és megfelelő berendezése érdekében két egymásutáni évben kértük az egyházközségeket, hogy őszi hálaadási perselypénzüket juttassák el az egyházi központhoz. A gyülekezetek nagyobb része kérésünket teljesítette és ennek alapján új bútorzat beszerzésével tudtunk a bentlakás berendezésén javítani.

IV. KÜLFÖLDI KAPCSOLATAINK

Világszövetségünk frankfurti központjával és különböző tagszervezetekkel, főképpen az angliai és észak-amerikai hittestvéreinkkel állandó kapcsolatban állunk.

Andrási György előadótanácsos részletes jelentést terjesztett be az 1989. november 26. és 1990. július 26. közti időszakban az észak-amerikai unitárius univerzalista egyház meghívására és anyagi hozzájárulásával a chicagói Meadville-Lombard unitárius teológiai főiskolán végzett tanulmányairól. Az Intézet rektora, Dr. Spencer Lavan szeretettel irányította minden vonatkozásban. Főképpen az egyháztörténeti és gyakorlati teológiai előadásokat látogatta. Részt vett egy háromhónapos angol nyelvi tanfolyamon. Gyakran kapott meghívást egyházközségekbe prédikálásra vagy előadás tartására. 18 unitárius univerzalista egyházközségben végzett angol nyelven szolgálatot. Szabó Árpád professzorral együtt részt vett az amerikai unitárius egyház évi rendes közgyűlésén, amelyen felmerült az amerikai unitárius univerzalista egyházközségek és az erdélyi gyülekezetek közötti testvéregyházi kapcsolatok kiépítésének a kérdése. A gyűlésen jelenlevő egyházközségek jelentkezései alapján Andrási György javaslatot terjesztett be az amerikai és erdélyi egyházközségek testvéregyházakká való kiépítésére, amit az ottani egyházvezetőség elfogadott. Ez a kapcsolat több egyházközségben meg is indult. Meg vagyunk győződve, hogy ez a tanulmányút lehetővé tette előadótanácsos atyánkfiaának az angol nyelvben való előhaladását, melynek alapján képes lesz az egyházi központ és külföldi testvéreinkkel való kapcsolatot megfelelő módon ellátni.

Dr. Szabó Árpád professzor június 20—25. napjain részt vett az amerikai unitárius univerzalista egyház Wisconsin állambeli Milwaukee városban tartott évi közgyűlésén. Üdvözlő beszédében kérte a gyűlés résztvevőit egyházunk anyagi támogatására.

Örömmel vettük tudomásul, hogy az angliai unitárius egyház, a nemes hagyományt folytatva, erre a tanévre két lelkészünk részére Oxfordban és Manchesterben ösztöndíjat biztosított. A pályázati hirdetés alapján az elmúlt ősszel Kovács István homoródújfalvi és Kászoni József homoródszentmártoni lelkészek el is utaztak a két teológiai intézetbe. Sajnos, hogy a karácsonyi szünidőre hazajött Kovács István újabb vízum hiányában nem tudott visszamenni. Mindent megteszünk, hogy a jövő tanévre a kiküldendő lelkészek idejében odaérkezessenek és az egész időszak alatt ott is maradjanak.

Kovács István sepsiszentkirályi lelkész részletesen beszámolt Világszervezetünk ifjúsági csoportjának július 21. és augusztus 3. között a

magyarországi Tatán tartott konferenciájáról, melyen egyházunk képviselőiben Kovács István, Jakabházi Annamária, Hosszú Csilla, ifj. Szabó Árpád és Farkas Emőd vettek részt. Az újonnan választott vezetőség határozata szerint jövő évben Svájcban, 1992-ben Németországban és 1993-ban Romániában rendezik meg az ifjúsági konferenciát.

Az amerikai unitárius univerzalista egyház európai szervezete október 20-án találkozóra hívta meg a Salzburg melletti Berchtesgadenbe Rezi Elek professzort és Kiss Alpár lelkészt, amelyen a jelenlevők a keresztény hit kérdéseivel foglalkoztak.

Nelly de Rooy Janse, a Szabadelvű Nők Szövetségének volt elnöke 10 személy részére 10 napos találkozót szervezett, akik a szeptember 18. és 26. közötti időszakot Hollandia különböző városaiban töltötték, a szabad-
elvű holland egyház életével ismerkedve. A csoport vezetője Kiss Alpár lelkész, tagjai: Bálint Benczédi Ferenc lelkész, Török István és Rűsz Tibor teológiai hallgatók, Dr. Szabó Árpádné, Uray Ildikó, Andrási Gyöngyvér, Jakabházi Annamária, Farkas Emőd és ifj. Szabó Árpád voltak.

Az Ökumenikus Világtanács budapesti irodája egyházunknak 78 írógépet, Károli Gáspár-féle, valamint új magyar fordítású Bibliákat adományozott. Az írógépeket egyházközségeinknek szétosztottuk.

Az elmúlt év folyamán a magyarországi Harkány református egyházközség gyülekezete, valamint a norvégiai Bergenből nagymennyiségű használt ruhaneműt, élelmiszert és technikai eszközöket kaptunk ajándékba, amelyeket szétosztásra az egyházköröknek kiküldtünk.

A svájci HEKS protestáns segélyszervezettől egy xerox fénymásológépet, valamint 100 db. angol nyelvű, 20 db. latin- és 20 db. görög nyelvű Újszövetséget kaptunk ajándékba. A sok nélkülözés után egyházunk végre elegendő számú Bibliával rendelkezik.

V. KIADVÁNYAINK

A történelmi változás óta a kiadványokkal kapcsolatos korlátozások megszűntek. Most már állami jóváhagyás nélkül adhatjuk ki folyóiratainkat és könyveinket. A nyomdai túlszűfolttság miatt azonban nagy kétséssel jelentethetjük meg a Keresztény Magvetőt. Hosszú szünet után havonként újra megjelenik a nagyon nélkülözött Unitárius Közlöny, amelynek szerkesztője Szabó Árpád professzor és legnagyobb segítője Rezi Elek professzor mellett Molnos Lajos hittestvérünk. Lelkészeink odaadó támogatására van szükség, hogy híveink minél nagyobb számban rendszeresen olvashassák a gazdag tartalmú lapot. A szervezéssel és postázással egyelőre nagy nehézségeink vannak. 5 000 példányban megrendeltük énekeskönyvünket, mely közelebbről remélhetőleg megjelenik. Tervbe vettük több más korábbi kiadványunk újra megjelentetését. Nagy nehézség, hogy nyomdával egyelőre nem rendelkezünk.

VI. HALOTTAINK

1989. december 11-től az alábbi hittestvéreink távoztak el az élők sorából:

Rázmán Attila az Egyházi Főtanács és Jogügyi Bizottság tagja és felesége *Moldván Magdolna* tragikus autóbaleset következtében 1990. már-

cius 12-én Magyarországon elhunyt; március 23-án a temetési szolgálatot végeztem Kolozsváron, sírnál Szabó Dezső lelkész búcsúztatta.

Bálint Albertné Baczó Erzsébet, néhai gyepesi lelkész özvegye, néhai Bálint Ferenc lelkész édesanyja, 1990. május 9-én 89 éves korában Sepsiszentgyörgyön elhunyt. Temetésén május 11-én a szolgálatot Török Áron lelkész végezte.

özv. Péterffy Gyuláné Barabás Margit, volt zenetanárunk özvegye, 1990. május 24-én Kolozsváron meghalt. Temetésén a szolgálatot Szabó Dezső lelkész végezte.

Márton Sámuel ny. tanár, az Egyházi Főtanács és Képviselő Tanács tagja, a Pénzügyi Bizottság elnöke 1990. szeptember 9-én 80 éves korában Kolozsváron elhunyt. A temetési szertartást szeptember 11-én Szabó Dezső lelkész végezte.

Gönczi Miklós, a szindi egyházközség gondnoka 1990. október 1-én meghalt. Temetésén október 3-án az egyházi szertartást Seres László lelkész végezte.

Mátyus Gergelyné Sükösd Margit, volt szőkefalvi lelkész özvegye, 1991. január 14-én 93 éves korában Marosvásárhelyen elhunyt. A temetési szertartást Kolcsár Sándor esperes-lelkész végezte.

Péter József lelkész, aki 3 évig Küküllőszárdon, 9 évig Székelyszentmiklóson és 29 évig Siménfalván szolgált, 1990. november 26-án elhunyt. Temetésén, november 29-én a lelkészi szolgálatot Benczédi Ferenc küküllődombói lelkész végezte; az egyházi központ nevében Szabó Zoltán püspöki titkár és az egyházkör részéről Bárány József esperes búcsúztatta. Jakab Dénes köri jegyző szolgálatával, valamint Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész és Dr. Szász Dénes ny. lelkészesperes búcsúbeszédekkel a székelyudvarhelyi unitárius temetőben helyezték örök nyugalomra.

*
* *

Isten iránti végtelen hálával tehetünk tanúbizonyságot arról, hogy egyházunk hívei buzgó lelkészeink és világi vezetőink öntudatos irányításával a több mint négy évtized minden megpróbáltatásában hithűségüket megőrizték és nemes hagyományainkhoz való ragaszkodásukkal, anyagi áldozathozatalukkal, templomaink túlnyomó részének megjavításával, egyházunk fennmaradását a legmostohább körülmények között is biztosították. Mindezzért Istenünknek mondunk hálaimevéséket. Tudjuk, hogy ez azért volt lehetséges, mert minden időben éreztük Istenünk, jó Atyánk simogató jóságát, újra meg újra erőt adó, végtelen, kifogyhatatlan gondviselését.

Amint jelentésemben már említettem, a forradalom utáni első időszakban tele voltunk a régóta áhított szabadság nagyszerű érzésével és őszinte reménységgel. Egyházi életünkben valóban sok tekintetben szabadokká váltunk. Megszűnt a működésünket nagymértékben akadályozó állami ellenőrzés, melyet a Vallásügyi Hivatal megyei inspektorain keresztül irányított. Gyűléseink szabadokká váltak, azokat többé nem ellenőrzi az állami hatóság. Lehetővé vált a megszüntetett egyleti tevékenység

ujraszervezése, főképpen a Dávid Ferenc Egylet oly nagy mértékben nélkülözött munkájának újraindulása. Újra híveink kezébe került népszerű lapunk, az Unitárius Közlöny. A kolozsvári magyar rádió havonként unitárius istentiszteletet sugároz. Megnyílt a külföldre utazás lehetősége; külföldi vendégeinket otthonainkban újra fogadhatjuk. Mindezt örömmel, meglelégedéssel tapasztaljuk.

De több mint egy esztendő tapasztalatainak birtokában, szívünk tele van a bizonytalan jövő iránti aggodalommal. Keserűen tapasztaljuk, hogy jogos reményeink nem mentek teljeseésbe. Ha egyházi vonatkozásban érzünk is felszabadulást és megkönnyebbülést, népi, nemzetiségi mivoltunkban nap-nap után keserű, kiábrándító tapasztalatokban van részünk. Az egyre inkább elhatalmasodó türelmetlenség és sovinizmus legelemibb jogaink megvalósításáért erőteljes, szívós küzdelmet tesz számunkra szükségessé. Ezt a küzdelmet nemes fegyverekkel, az evangélium szellemében, de Isten iránti hittel és bizalommal kell megvívunk és folytatnunk addig, amíg küzdelmünk eredményhez nem vezet. Ehhez egyházunk vezetőinek és felelős tényezőinek, gyülekezeteink tagjainak és egész népünknek bölcsessége, feltétlen istenhite és hősi lelkülete szükséges. Hisszük, hogy nemes ténykedésünkben velünk lesz továbbra is gondviselő Istenünk. És arról is a legteljesebb mértékben meg vagyunk győződve, hogy híveinkben, magasztos hivatásuk maradéktalan teljesítésében a jövőben sem fogunk csalódní. Erdély egyházunk klasszikus szülőföldje. Több mint négy évszázadon át itt éltük egyházi életünket; minden hagyományunk Erdély rögeihez kötődik. Itt akarunk és hitünk szerint összes testvéregyházainkkal való testvéri közösségben itt fogunk országunk minden állampolgárának javára, Istennek tetsző, az eddiginél boldogabb életet élni.

Az első világháborút követő időszakban, amikor egyházainknak is új körülmények között kellett megszerveződní, a magyar keresztény egyházak között megértés és szoros együttműködés valósult meg. A három erdélyi magyar egyház püspökei, Majláth Gusztáv Károly katolikus, Nagy Károly református és Ferencz József unitárius püspökök, felekezeti korlátokon felülemelkedve, népünk és egyházaink alapvető érdekei védelmében, együtt léptek fel és együttműködésük eredményesnek bizonyult. Ez a tevékenység aztán fokozatosan elhalványult és egy idő után hosszú évtizedekre gyakorlatilag meg is szűnt.

Nagy örömmel és meglelégedéssel gondolunk arra, hogy a négy erdélyi magyar egyház püspökei az egymáshoz vezető utat újra megtalálták és minden lényeges, sorsdöntő fontosságú kérdés megtárgyalására egymással újra meg újra találkoznak. Így született meg a „Szándéknyilatkozat“, amely követeléseinket világosan kinyilvánította, elsősorban anyanyelvünk, iskoláink, intézményeink védelmében. Közös határozatot hoztunk a kultusz és földtörvény-tervezetekkel, valamint az új alkotmány megalkotásával kapcsolatban és azokat, mint egységes álláspontunkat az illetékes helyekre fel is terjesztettük. Továbbra is egymással állandó kapcsolatban állunk. Többek között az új kultusztörvény-tervezet megtárgyalásakor igyekeztünk egységes álláspontunkat a kultusz-államtitkárság sorozatos gyűlésein érvényesíteni. Ebben a tekintetben hálával gondolunk Jenei Dezső főgondnokunk bátor, öntudatos tevékenységére.

Jól esik arra gondolnunk, hogy egyházunk vezetői, a Képviselő Tanács, esperesek, felügyelő gondnokok, lelkészek és egyházközségi vezetők, híveinkkel együtt minden lényeges kérdésben egységesen sorakoznak fel, minden erejüket azoknak az alapvető kérdéseknek a megoldására összpontosítva, melyek egyházunk és népünk javát és fejlődését szolgálják. Adja a gondviselő Isten, hogy ez a jövőben is úgy legyen. Ezen a lélekszerinti munkán nyugodjék meg továbbra is egy igaz Istenünk éltető, boldogító, újjáteremtő áldása.

Kolozsvár, 1991. február 22.

Dr. Kovács Lajos
püspök

Dr. VARGA BÉLA

ISTENRŐL VALÓ TUDÁSUNK GYARAPODÁSA*

A 19. században Istennel különösen sokat foglalkoztak. Nem csak a teológusok és az egyház, hanem a kívülállók is. Istentről való tudásunk Channing, Schleiermacher és Martineau felfogása következtében lényegesen megváltozott és átalakult.

1. Martineau Jakab** vallásbölcseleti felfogását Istentről „*A Study of Religion — Tanulmány a vallásról*“ c. munkája foglalja össze. Ebben megtalálunk mindent, amit Istentről tudhatunk. A tiszta keresztény teizmusnak alaposabb és átfogóbb megvilágítását senkinél így meg nem találjuk mint nála.

Martineau szerint minden vallás öntudatos viszony egy nálunknál magasabb, fölöttünk álló lényhez. Ez a fölöttünk állás lehetséges:

a) dinamikai szempontból, amikor a fölöttünk álló ereje folytán bizonyos célok megvalósulnak, amikor is a fölöttünk álló ezeknek a megvalósult céloknak oka;

b) de lehet a fölöttünk állás erkölcsi, amikor Isten akarata következtében erkölcsi értékeknek kell megvalósulniuk.

Az első szempont Istennek a természethez, az utóbbi pedig az emberhez való viszonyát tárja elénk. Ez a két terület kimeríti mindazt, amit Istentről tudni akarunk és tudni lehet. Az első megmutatja nekünk Istent, mint okot, a második, mint szentséget, minden értéknek forrását. A kérdés ennek alapján két részre tagozódik: megtaláljuk-e Istennek, mint a világ urának nyomait a természetben és az ember életében?

Ha kutatjuk az ok és okozat közötti összefüggést, akkor az erő fogalmához jutunk el. Ami minden változást előidéző, az nem lehet más, mint erő. Az okság elvének ez a dinamikus magyarázata a legkézenfekvőbb. A természetben erők működnek közre s létesítik az oki kapcsolatot. Azonban mi magunk is megindíthatunk egy oki és okozati folyamatot, s ebben az esetben eljutunk az akarat fogalmához. Ami a természetben az erő, ugyanaz lelki életünkben az akarat. Az akarat nem egyéb, mint valami akadály legyőzésére irányuló öntudatos cselekvés. Az öntudat adja az erőt, a hatalmat, amely az akaratot működésbe hozza.

A természetben tapasztalható összefüggést mi csak az akarat és cselekvés viszonyában tudjuk felfogni és megérteni: tehát az ok tulajdon-

* Rövidített szöveg.

** Martineau Jakab (1805—1900) angol unitárius lelkész, a Manchester New College teológiai intézet tanára és igazgatója, a 19. század nagy teológusa. „*A Study of Religion*“ c. munkája 1888-ban jelent meg Londonban.

képpen nem egyéb, mint akarat. Ha már most a természetben megnyilvánuló oki sorozat első tagját, a végső okot akarjuk elgondolni, amelyből az egész oki folyamat kiindul, akkor ez nem lehet egyéb, mint öntudatos akarat. Csak így tudjuk megérteni a saját magunkban lefolyó akarat, illetve cselekvés alapján a végső okot. A végső ok mindent meghatároz, de maga determinálva nincs, nem függ semmitől.

A végső ok az Isten. Ha azonban ettől eltekintünk, akkor az oki folyamatot pusztán úgy tekintjük, mint a természeti erők megnyilvánulását. Így ami egyik oldalról isteni eszme, a másik oldalról természeti erő, természeti törvény. Ha az első szempont feledésbe merül, akkor az isteni helyébe a természeti elnevezés kerül, a hit helyét a tudományos felfogás foglalja el. Ha pedig a magasabb felé fordul figyelmünk, az eredet felé, akkor szükségképpen megtaláljuk azt a szellemet, amelynek szervező tervszerűsége természeti törvényekben valósul meg.

Még egy kérdés vár megfejtésre és ez az, hogy van-e célszerűség a természetben? Három dolog van, ami erre enged következtetni: az első a kiválasztás, amelynek értelmében a természetben a sok lehetőség közül az válik ki, amely a teremtmények világának javára és előrehaladására szolgál. A másik az organikus világ részeinek egymáshoz való viszonya. Ez Cuvier azon törvényén alapszik, hogy az organizmus minden egyes része úgy formálódik, hogy az egésznek minél több szolgálatot tegyen. Nemcsak az organizmusban, hanem a természet más megnyilvánulásaiban is célszerűség tapasztalható, amelyet magából a dolgok természetéből megmagyarázni nem lehet. Végül célszerűség mutatkozik a dolgok elrendezésében, az alsóbbrendűek magasabb alá való alárendeltségében, amelyben magasabb értékek megvalósítására törekvő fokozódást kell látnunk.

Sokan azt a kifogást emelték, hogy ha a természetben bizonyos célok vannak, ezek korlátozzák Isten mindenhatóságát. Mások egyszerűen tagadták a természetben megnyilvánuló célszerűséget. Martineau fenntartja azt az állítását, hogy Istenben s így a természetben is célszerűség van. Igazoltnak és elfogadhatónak állítja azt, ha Istent úgy fogjuk fel, mint élő akaratot és észet, amely oka a világ jelenségeinek. Ha ezt elfogadjuk, akkor meg kell állapítanunk, hogy mi állítható erről a világot átható értelemről, akaratról. Ha Istent, mint egyetemes okot tekintjük, akkor megállapítható, hogy ilyen ok csak egy van, s ez örökkévaló és mindenható Isten az ész megtestesülése, mert a célok végiggondolása és megvalósítása másképpen elképzelhetetlen.

Ha csupán értelmes lények volnánk s csak a külső természet ismeretére szorítkoznánk tudásunk, akkor itt meg is állhatnánk. Ámde az ember erkölcsi lény is. Ismereteink nemcsak a való világra, hanem az erkölcsi világra is vonatkoznak. Az első esetben ismereteink rávezetnek az objektív okviszonyra, a morális téren pedig egy objektív tekintélyre.

Ha erkölcsileg helytelenül cselekszünk, akkor érezzük, hogy ez nem pusztán a mi magánügyünk, hanem rajtunk túl valami olyant sértünk meg, ami nem a miénk. Az erkölcsi parancs velünk szemben bizonyos tekintéllyel lép fel s érvényesíti reánk való hatását cselekedeteinkben. A lelkiismeret esetében egy velünk szemben álló objektív hatalmat találunk. Ez a hatalom nem lehet más, mint az erkölcsi törvénynek a megtestesülése egy tökéletes szellemben, amely ezt velünk is közli: ez pedig Isten.

A teizmusnak két útja van, amely egyfelől a természeti oksághoz,

másfelől pedig az erkölcsi törvényhez vezet. Ezek azonban jelentékenyen különböznek egymástól. Az első esetben az isteni rajtunk kívül van, a második esetben bennünk van, az emberi lélekben. Ott természeti törvény, itt erkölcsi törvény. Amott rend, a változatlan szükségképpeniség, itt a változó lehetőség, vagyis szabadság.

Vallásos eszmélésünk eredetét két területen találtuk meg, és pedig értelmi és morális téren. Felfedeztünk egy végtelen akaratot először az oktörvényben, majd pedig a lelkiismeretben. A kérdés az, hogy vajon Isten, mint ok és mint szentség, hogyan egyesíthető? Mi már egyesítjük magunkban azt a két tulajdonságot, amely szerint egyfelől természeti, másfelől pedig erkölcsi lények vagyunk.

Cselekedeteink a külső világ behatásai által indíttatnak. A lelkiismeret sem tesz másként, várja az élet felhívását s ez indítja cselekedetre.

A külső természet nem idegen az erkölcsi törvény számára. A fizikai és morális világ egy célra törekszenek. Az isteni okság a tökéletesség szolgálatában áll, a moralitás etikai célokra törekszik. Az örök gondolat mozgatja az örök szentséget. A világ erkölcsi rendjében feltétlenül hinniünk kell.

Mínthogy azonban sok rossz és tökéletlen dolog van a világon, ami nem egyeztethető össze egy tökéletes lény fogalmával, fölmerül az erkölcsi rossz eredetének problémája. Miért nem akadályozta meg Isten, hogy bűn legyen a világon?

Isten azért hagyta meg a bűn lehetőségét, hogy ezáltal szabad teret engedjen az erkölcsi jellem kialakulásának. Megteremtette az erkölcsi világrendet a lelkiismeretben, de annak célját nem szabta meg az okszerűség kényszerítő erejével azért, hogy a jellemnek legyen alkalma kialakulni. Mínthogy Isten nemcsak jó, hanem igazságos is, szabad választást adott az embernek abban, hogy az Istennek tetsző életet, vagy ennek ellenkezőjét válassza. Ha Isten kizárta volna a rosszat a világból, akkor az erkölcsiség lehetetlen volna, s csupán a dolgok természeti rendje szabályozná a társadalmat.

Martineau erkölcsi vizsgálódásai során arra az eredményre jut, hogy a történelem folyton haladó tendenciát mutat magasabb értékek megvalósulása felé.

Ha az okság elvét elfogadjuk s a világot úgy tekintjük, mint okozatot, melyből visszafelé következtetünk az első okra — ez a felfogás azt a hitet kelti, hogy az egész világ egy mechanizmus, amely járja a maga útját. A mozgató, az első ok azonban, miután a világfejlődést megindította, visszavonult. Ez a 18. századbeli deista felfogás. Lehet azonban egy más iránya is a gondolkodásnak, amely a folytonos teremtés eszméjét felkarolva arra a gondolatra jut, hogy Isten állandóan benne van a világban, sőt maga a világ és Isten egy. Így lassanként eltűnik minden különbség Isten és a világ között, a természetfölötti és a természet egyé lesz. Ez a panteizmus.

Mi a különbség a teizmus és a panteizmus között? Az, hogy míg a panteizmus szerint a természetén kívül nincs Isten, addig a teizmus szerint a természetén kívül és túl is van Isten, aki lényében, cselekvésében és tökéletességében a természetén kívül is létezik. A teizmussal jól összeegyeztethető az, hogy Isten benne van a természet rendjében. A teista és a panteista megegyezhetnek abban, hogy az isteni akarat állandóan dolgozik a külső világban. Ámde a mi erkölcsi lényünk kívül áll ezen a külső világon. Viszont Isten az erkölcsi világ fölött is ott áll.

Őt nemcsak a napfényben és a természet más jelenségeiben találhatjuk meg, hanem a kötelességben és a szeretetben is.

Az erkölcsi világ azonban kívül áll az okságon. Isten nemcsak az okság törvénye alatt álló természetben van benne, hanem az okság fölött levő erkölcsi világ fölött áll. Nem lehet tehát tisztán a külső világban megnyilvánuló erőnek tekinteni, mint ahogyan a panteizmus teszi, hanem ezenkívül az erkölcsi világban, a lélek országában is megnyilatkozik. Ez az utóbbi azonban csak személyes Isten lehet. Ahol erkölcsi értékekről, a dolgok és cselekedetek erkölcsi megítéléséről van szó, ott nem lehet eltekinteni a személyiségtől. Istent nemcsak az öntudatlan természeti erők szimbolizálják, Ő az erkölcs világában mutatkozó legmagasabb személyiség.

A személyes Isten — a szabad Isten. Ez a személyiség mindenható és végtelen. Azonban éppen mindenhatóságánál fogva korlátozhatja, illetve módosíthatja a maga végtelenségét. Lemondhat annak egy részéről és reáruházhatja másra. Isten két irányban mond le önként a maga korlátlan szabadságáról és végtelenségéről. Először akkor, amikor örökkévaló, vaskényszerű törvények által igazgatja a világ rendjét a választás lehetőségének kizárásával. Megtagadja magától abszolút szabadságának egy részét, amikor fenntartja a természeti szükségképpeniség területét. Az örökkévaló törvények szükségképpenisége azonban csak a természeti világban érvényes, ahol nincs helye a szabad lehetőségeknek.

Isten azonban nemcsak a természetben megnyilvánuló ok, nemcsak a természet útján korlátozta magát. Ő a maga oki mivoltának egy részét ráruházta az emberre. S ez az Ő második önkorlátozása. Az ember maga is külön ok, s így korlátot képez Isten végtelenségével szemben. Azonban nem lehetetlen és nem ésszerűtlen, hogy a végtelen akarat, vagyis Isten ráruházza a maga okiságának egy részét egy más hozzá hasonló lényre, ti. az emberre. Amit az ember okoz, vagyis aminek ő az oka, az már tisztán az embernek a dolga. A mi reánk átruházott okság azonban semmit sem vesz el a teremtő végtelenségéből, csak azt, amiről önként lemondott.

A természetben és az emberi lélekben megnyilvánuló isteni okság között már most az a különbség, hogy míg az előbbi esetben nincsenek szabad lehetőségek, az utóbbi esetben vannak. Ez a lehetőség az erkölcsiségben, az akaratszabadságban nyilvánul meg. Isten kétségtelenül korlátozta magát akkor, amikor megadta az embernek a szabad választás lehetőségét, amikor őt saját cselekedete okává tette, amely nem egyéb, mint az erkölcsi világrend megvalósulása.

Isten a természetben is saját célját valósítja meg. Ezért a természetet a szükségképpeniség törvényeivel determinálta. Az erkölcsi jellem számára azonban szabad utat hagyott, amely nincs meghatározva. Ezt az utat csak az öntudatos személyiség tudja követni. Amikor azonban Isten más lényeket felruház a választás lehetőségével, s ez a lény nem lehet más, mint személyiség, akkor érthetetlen, hogy ő maga ne lehessen személyiség. Ha valakinek maga ez a szó „személyiség“ nem tetszik, ám pótolja valami egyébvel — mondja Martineau. De valami szimbólumra feltétlenül szükségünk van Isten szabad akaratának megnyilvánulásának elismerése céljából. Csupán ez adja meg a különbséget a teizmus és a panteizmus között, s ez adja meg a vallásnak azt a lehetőséget, hogy az ember lelkiismeretének és érzéseinek világába Isten beléphessen.

2. Az Istenről való előbb vázolt eddigi felfogást sok tekintetben új

belátásokkal gazdagította a természettudomány. Az újkori természettudomány a 17. sz. nagy vívmányain alapul, amelyeket Galilei, Newton és Kepler raktak le.

Galileinek köszönhető a természettudomány az induktív módszert. Ő fedezte fel továbbá az anyag megmaradásának elvét, mely a mechanika alapja. 50 évvel később ezekre az elvekre építette fel a fizikát Newton, aki a nehézkedés elvét fedezte fel. Mindezt a csillagászatra alkalmazta Kepler, akinek csillagászati törvényei a Newton-féle nehézkedés elvének alkalmazása.

Mindezek alapján kialakult a mechanisztikus természettudományi felfogás, amely az újkori bölcelet útját is megszabta. Eszerint minden jelenség, amely a természetben vagy a lélekben fölfedezhető, tisztán fizikai, mechanikai törvényekre vezethető vissza. Ez mindennek az alapja. Ebben a mechanisztikus világmagyarázatban Istennek kevés szerep jut, mert a világ a természeti törvények uralma alatt áll, amelyet nem változtathat meg az Isten sem, Istennek nincs más szerepe, mint hogy megindítsa ezt a világgépezetet, amely aztán halad a maga útján függetlenül tőle. A mechanikus világmagyarázat alapján véve az ateizmushoz vezet.

Minthogy azonban lelki jelenségek, érzések, gondolatok, akarati megnyilvánulások vannak, mégis valami választ kellett adni arra a kérdésre is, hogy miben áll az ún. lelki vagy szellemi jelenségek lényege. Így lett Descartes-tól kezdve a test és lélek problémája a mechanisztikus világmagyarázat keresztje, amelyre kétféle felelet volt lehetséges, és pedig: vagy minden lelki jelenség maradék nélkül visszavezethető az anyagra és a mozgásra vagy pedig a kettő egymással párhuzamosan halad. Az előbbi álláspont a materializmus, az utóbbi az ún. pszichofizikai parallelizmus:

A mechanista világmagyarázat szerint a világ minden jelensége tulajdonképpen anyagi elemekből áll, amelyeket erő mozgat bizonyos törvények szerint. Az anyagatomoknak az erőtvények útján való mozgására és egymásra hatására vezethető vissza minden jelenség akár az emberben, akár a természet nagy világában. Az anyagi alapot általában szubsztanciának, az erő kifejtést pedig oktörvénynek nevezik. A mechanikus világfelfogás szerint a világ nem egyéb, mint a szubsztanciának az oktörvény szerint való elváltozása.

A mechanista világmagyarázatnak ezek az alapelvei uralkodtak egészen a múlt század végéig nemcsak a természettudományban, hanem a filozófiában is, a lélektanban, a társadalmi fejlődésben. A 20. században gyökeres változás következett be. Az új természettudomány a legkisebb anyagrészecskét, az atomot elemeire bontotta, s megállapította, hogy minden atom elektronok és protonok egyesülése. Az előbbi negatív, az utóbbi pozitív elektromos töltéssel van ellátva, s ezek körforgása az atom. Az elektron és a proton azonban még mindig szubsztanciák vagyis anyagok. A modern természettudomány még tovább megy és megállapítja, hogy ez a legkisebb anyagrészecske tulajdonképpen már nem is anyag, hanem bizonyos számú rezgés, amelyet az elnyelt és kibocsátott fény mennyisége határoz meg. Ez a rezgés tulajdonképpen „hatás“.

A mechanisztikus világmagyarázat szerint előbb van valami, mondjuk egy anyagrészecske, ami térben van, s azután jönnek a rezgések, amelyek a teret kitöltik. Az új természettudomány szerint először van a hatás, amely a teret és időt egyszerre és együttesen tölti ki s azután jön az a valami, amit anyagnak neveznek. Az anyag tehát legkisebb hatásmennyiségek alapján keletkezik. Ezt nevezik kvantumelméletnek, mely a szubsztanciának, s általában egész eddigi elgondolásunkat az anyagról gyöke-

resen megváltoztatja. Ez az egyik eredménye az új fizikának. A másik az oktvörvényről alkotott felfogás.

A mechanisztikus világmagyarázat szerint a természet világában az oktvörvény uralkodik kizárólagosan. Minden szükségképpen történik az oki összefüggések láncolatában. Valamely történést az oktvörvény alapján megmagyarázni annyit tesz, mint megfelelni arra a kérdésre, hogy valamely folyamat miért történik úgy, ahogyan történik. Az ok és a következmény szükségképpen egymáshoz tartoznak s ez alól nincs kivétel. A fejlődés okok és okozatok egymásra való következése s ebből a láncból egy szemnek sem szabad kimaradnia. A klasszikus mechanika ezt úgy fejezte ki, hogy nincs ugrás a természetben.

Ez a felfogás az új természettudományban megváltozott. Az oktvörvény egyedül és kizárólagos uralma megingott. Az okság, a szükségképpeniség a dolgok menetének csak külső oldalát mutatja, ahogyan a durva érzékek számára mutatkozik, belsejében a világ egészen más, mint az oktvörvény szerint működő gép. Minden egyes hatásmennyiség teljesen önálló. Egyik sincs létezésében feltételezve a másik által. Ez azt jelenti, hogy a világ többé nem a goethei „ewige, eherne, grosse Gesetze“ szerint mozog, hanem az ún. véletlenek, tehát a nem szükségképpeniek is nagy szerep jut benne. Nem mindennek „muszáj“ úgy lenni, ahogy a természeti törvények parancsolják, hanem a véletlenek is vannak számlálhatatlan esélyei, s így ma már nem mondhatjuk azt, hogy nincs ugrás a természetben, hanem Planck felfogása érvényesül, mely szerint az ugrásoknak beláthatatlan szerep jut a természet életében. Ma már a hívő ember bátran állíthatja, hogy Istent az oktvörvény nem köti. Az Ő világokat teremtő gondolatának útjai valóban kifürkészhetetlenek, s az, amit a természettudomány esetlegességnek nevez, az a vallás szemüvegén keresztül nézve nem egyéb, mint az isteni szellem szabad cselekedete.

Ha mi ezelőtt azt mondtuk, hogy nincs véletlen, ezt az Istenben, mint az oktvörvény mindenható urában való hitünk sugallta nekünk. Most azonban, ha azt is mondjuk, hogy van véletlen, ez nem megy az Istenben való hitünk rovására. Véletlen ugyanis csak a mi emberi szempontunkból van, sub specie aeternitatis azonban nincs. Az, amit véletlennek nevezünk, a világot teremtő gondolatnak, Istennek szabad megnyilvánulása, amelynek lehetőségét maga a természettudomány is igazolja az oktvörvény eddig feltételezett mindenhatóságának és egyetemes érvényének a tények kényszerítő ereje alapján történt korlátozása által.

3. Ha egybevetjük Martineanu tanítását a modern természettudománynak Istenről való felfogásával, a következő érdekes eredményre jutunk. Isten szabadságának területét az új felfogás jelentékenyen kiterjeszti, amennyiben a természeti szükségképpeniség mellett felfedezi a természeti történések esetlegességét. Míg Martineaunál Isten a maga szabadságának egy részéről lemond, először akkor, amikor a természeti szükségképpeniséget létesítette, másodszor pedig akkor, amikor az embert cselekedeteinek megindítójává tette az erkölcsiség következtében. Az új felfogás szerint Isten a természeti történést keretében is fenntartotta magának a szükségképpeniség mellett az esetlegesnek a területét, ami azt jelenti, hogy az okság szükségképpenisége mellett Isten teremtő ereje és szabad gondolata állandóan érvényesül a természet világában.

Az új természettudomány igazolja a régi teológiának a teremtés folytonosságáról szóló tanát (creatio continua). A teremtés kiemelkedik a Biblia szűkös határai közül. Istennek örökké tartó munkája ez, amelynek nincs kezdete és nincsen vége. Ő örökké működik, munkájában

szünet nincsen, hanem állandóan újjáalakító. Egyébként a Biblia felfogásában, amely a teremtés munkáját Istennek tulajdonítja, rendkívül mély bölcsességet kell látnunk. Ha van valami a világon, ami isteni dolog, akkor a teremtés bizonyára az. Az emberi gondolkodás, a filozófia évezredek óta foglalkozik a világ teremtésének kérdésével. Thalész már felveti a világ teremtésének problémáját, s utána el Kantig, Laplaceig, Haeckelig különböző oldalról próbálják a kérdést megközelíteni, de kielégítő feleletet még nem adott senki sem. A teremtés, úgy látszik, megmarad mindörökké a legnagyobb és legtitokzatosabb problémának a tudomány számára. Megmarad valami isteninek, amit az emberi elme megfejteni nem képes. Eljut bizonyos pontig, s ott azonban kiesik kezéből a fonál, amely tovább vezethető.

Csak Isten teremthet, csak Ő alkothat újat, ez az Ő privilégiuma. Az emberi lángelme Isten ihletésének magasztos pillanataiban felfedezhet újat, föltárhathat eddig meg nem ismert igazságokat, sőt maga is alkothat s művészi formába öntheti a benne megszülető gondolatokat. Az ember ilyenkor valóban érintkezik Istennel, a legnagyobb alkotóval, a világ teremtetőjével. Azonban az emberi alkotás mindig csak halvány fénye és visszatükrözése az isteni teremtésnek. Az ember mindig csak a meglevőt fedezheti fel s a meglevő alakításában és alkalmazásában éli ki magát. Csak Isten teremt és teremthet újat. Amit az ember kihoz a meglevőből, fölfedez a világban vagy saját magában, az nem új a szó valódi értelmében.

Az új természettudományi felfogás igazolja Martineau-nak azt a felfogását, hogy csodák tulajdonképpen nincsenek. Csodán általában a természeti törvénytől való eltérést értették eddig. Az új természettudomány ezt a lehetőséget igazolja, amikor a természeti törvénytől való eltérést, az esetlegességet igazolhatónak állítja. Ilyenformán minden csoda, amikor egyfelől isteni, másfelől a legtermészetesebb dolog s a véletlen, az esetleges is igazolható a természet életének alaposabb ismerete mellett. Ismétljük azonban, hogy ez a véletlen csak a mi emberi felfogásunk korlátoltsága mellett nevezhető annak, az Isten számára véletlen nincs. Mi úgy látjuk, hogy valami az ismert törvények ellenére, kiszámíthatatlan módon történik, s ezt elnevezzük véletlennek. Azonban a kiszámíthatatlan is az isteni akarat eredménye. Emberi szempontból csak egy csoda van, s ez: a hit csodája, az, hogy bennünk Isten érintésére hit keletkezik.

4. A 18. században a *deizmus* volt az uralkodó a vallásos felfogásban. Eszerint Isten az első ok, aki kívül áll a világon, s onnan mozgatja azt mint egy mechanizmust. A múlt században aztán megtörtént az átmenet a *teizmusra*, mely a transzcendens, világon kívüli Istennel szemben olyan Istent jelent, aki a világban benne levő ok, vagyis immanens Isten. Némelyek Isten immanens voltaival szemben teljesen feladták az Isten transzcendenciáját. Ennek el nem kerülhető eredménye a panteisztikus felfogás. Ha ugyanis Isten semmi egyéb, mint a természetben, a világban működő immanens ok, akkor a világban teljesen felolvad.

Isten pusztán immanens elgondolásának még egy veszélye van. Az immanenciát úgy is foghatjuk fel a fenti értelmezésen kívül, mint amely a tapasztalati világ határain belül állót, az ember által elérhetőt jelenti. Eszerint Isten immanenssé lesz akkor, amikor bennünk, a mi lelki világunkban, vallásos tapasztalásainkban érezteti hatását, egyszóval, amikor tapasztaljuk Őt. Ebben az esetben Isten teljesen szubjektív válik, s a mi egyéni elgondolásunkon, vallásos élményünkön és tapasztalásunkon

kívül nincsen is, mert abban felolvad. Az immanencia tehát akár a természetben, akár a lélekben benne foglalt Istent akarja jelezni, nem elegendő és nem kielégítő. Az előbbi esetben panteizmusra, az utóbbi esetben arra a felfogásra vezet, hogy Isten a vallásos élményben nyilvánul meg s azonkívül semmi. Mindkét esetben elhomályosul Isten tőlünk független, abszolút létének fogalma.

Ha Istennek tőlünk és a természettől független, önálló voltát akarjuk kiemelni, akkor mondjuk őt transzcendensnek. A teizmusban Isten transzcendens és immanens felfogása együttesen érvényesül, és nemcsak pusztán az immanens felfogás, amint ezt általában közöttünk, unitáriusok között, el van terjedve.

Meg kell említenünk még egy harmadik álláspontot is, amely újabb időben a teológiában, a természettudományban is felbukkant s nálunk sem ismeretlen.

A deizmus szerint Isten a világon kívül ható ok, a teizmus szerint pedig a világban és a lélekben benne levő ok. A harmadik nézet szerint nem helyes egyik felfogás sem. Ezekkel szemben azt tanítja, hogy az egész világ, tehát minden, Istenben van. Nem Isten van a világban, hanem a világ Istenben. Ezt a felfogási módot nevezik panenteizmusnak, amely megfelel annak a bibliai tanításnak, hogy „benne élünk, vagyunk és mozgunk.“ Ez az álláspont is közeledik a panteizmushoz, amikor az egész világfolyamatot Istenbe helyezi. Azonban még sem panteizmus. Míg ugyanis a panteizmusban Isten különállósága teljesen elvész a természetben s Isten, mint személytelen erő van feltüntetve, addig a panenteizmus Isten önállóságának gondolatát nem adja fel. Az a felfogás ugyanis nem szünteti meg, sőt kiemeli és hangsúlyozza Istennek, mint önálló független lénynek az elgondolását.

Ennek a panenteisztikus elgondolásnak a teizmussal szemben az az előnye, hogy Isten transzcendenciájának, világfölötti különállásának gondolatát letompítja anélkül, hogy teljesen elejtené. Úgy kell tehát fölfognunk, mint a deizmus és a teizmus szembeszökő ellentéteinek, valamint a transzcendens és immanens felfogásának szerencsés áthidalását, amely az Istennek semmiféle korlátot nem szab, hanem az Ő nagyságát, végtelenségét, mindenhatóságát és mindenütt jelenvalóságát legteljesebben kifejezi anélkül, hogy Isten különválását vagy személyes voltát, személyiségét megszüntetné.

Isten transzcendens volta akár a deizmusban, akár a teizmusban vagy a panenteizmus formájában jut kifejezésre, magában foglalja szükségképpen Isten személyes felfogását. Isten személyes felfogása kétségtelenül rendkívül nehéz, s mindjárt az első pillanatra az antropomorfizmus bélyegét viseli magán. Azonban e nehézségek ellenére is elkerülhetetlen. Költőknél és filozófusoknál előfordul Isten panteisztikus felfogásának olyan alakja, amely az Isten személyes felfogását teljesen kizárja, de hívő embernél ez szinte elképzelhetetlen. Jézusnak is vannak panteista színezetű megnyilatkozásai, de emellett Istennek, mint személyes lénynek, sőt atyának való felfogása is teljesen érvényesül.

Meggyőződésünk szerint Istent másként elgondolni nem lehetséges, csak mint személyes lényt, aki éppen rám is figyel, akinek a gondviselése rám személy szerint is kiterjed, s akinek feltétlen jóakaratóból történik minden, ami velem történik. Lehet, hogy ebben némi önzés van, de anélkül hitet elképzelni nehezen lehet. Azonban emellett sem tartjuk kizártnak, hogy hívő ember egy személytelen Istenhez vagy erőhöz tudjon imádkozni, noha nem tudjuk elképzelni, hogy az ilyen hit teljesen meg-

nyugtató legyen az illetőre nézve. Természetes, hogy ez csak egyéni elgondolás, személyes meggyőződés, amelynek sok bizonyító ereje nem lehet abban a tekintetben, hogy Isten valóban személyes lény-e vagy nem. Lehet azt mondani, hogy gyarló és túlságosan emberi felfogás az, hogy Isten, aki a mi Atyánk, aki szeret minket, aki megadja a mindennapi kenyeret, aki megbocsátja bűneinket, csak olyan formában fogható fel, mint öntudatos személyiség.

A személyes felfogás mellett azonban meg kell jegyeznünk, hogy különbséget kell és lehet is tenni a mi személyes voltunk és Isten személyes volta között. Így pl. a mi öntudatunk nem állandó, hanem időnként megszakadó még a földi életben is. Isten öntudata viszont szakadatlanul éber. A mi öntudatunk a világmindenségnek csak kis körét világitja meg. Isten öntudata bevilágitja a világ minden rejtekét, mert benne vagyunk, élünk és mozgunk mi és minden egyéb. Mindaz, ami bennünk korlátolt és földi méretű, nála korlát nélküli. Amennyiben beszélhetünk korlátokról, ezt ő maga szabta maga elé, a maga jószántából, amint Martineau-nál is láttuk. Lévéen tisztán szellemi lény, sem tudásban, sem szabad akaratában és erkölcsi erejében nem korlátozhatja őt semmi. Mi csupa korlát vagyunk, mert a mi lelkünk kezdettől fogva korlátok között él, amelyek ellen folyton küzdenünk kell, de amelyekről megszabadulni embernek nem adatott.

Mindez nemcsak azt jelenti, hogy azok az egyéni, szellemi és erkölcsi tulajdonságok, amelyek bennünk, mint emberekben megvannak, Istenben fokozott mértékben vannak meg. Nem pusztán mennyiségi, hanem minőségi különbségek állanak fenn, mert hiszen tudva levő, hogy a kvantitás mérték fölötti fokozása minőségi különbségeket idéz elő a természeti és a lelki életben egyaránt. Éppen ez az, amit nehezen tudunk elképzelni a mi korlátolt öntudatunk és személyiségünk mellett. Pedig igenis elgondolható, hogy lehetséges egy személyiség, amely nem korlát, mint amilyen az ember esetében, hanem korlát nélküli. Ilyen az Isten öntudata és személyisége, amely egyetlen a maga nemében. Téves tehát az a felfogás, hogy a személyesség kategóriája Istenre nézve korlátozottságot jelent. Reánk nézve valóban azt jelent, de az Istenre nézve nem. Amikor az Istent személynek gondoljuk el, akkor nem az emberi személyiség megszorítottságait akarjuk reá alkalmazni, hanem benne a személyiség korlátlan megvalósulására gondolunk. Természetes, hogy a személyiség, mint korlátlan valóság megközelíthetetlen a tudományos elemzés számára. Csak elképzelés, de nem alaptalan és nem a levegőben lógó elképzelés. Olyan mint az igazolt hipotézis a természettudományban.

Van azonban a személyes Istenbe vetett hitnek még más alapja is, amint már Martineau-nál szintén láthattuk. Szerinte lehetetlenség az erkölcsi világrend elgondolása a személyes Isten nélkül. A panteizmus, amely Istent a természettel azonosítja, kizárja a morális megkülönböztetését: eszerint minden, ami létezik, egyformán isteni, ennél fogva minden egyformán tökéletes. Az ilyen felfogás azonban sem az értelmet, sem a vallásos igényt nem elégíti ki. Isten nem lehet közömbös a jó és rossz iránt. Ez nemcsak az Ő erkölcsi hiányát és fogyatékoságát dokumentálná, hanem azt is, hogy az ember rendelkezik olyan tulajdonságokkal,

amellyel Isten nem rendelkezik, ez az erkölcsi megítélés és felelősség. Ez pedig elképzelhetetlen. A panteista istenfogalom tehát tökéletlen, mert Isten legfenségesebb tulajdonságát: erkölcsi lényegét hagyja figyelmen kívül, Isten életét és lényegét nem lehet azonosítani sem a természet életével, sem a történelem menetével, sem bármely véges dologgal. Isten az erkölcsiség eszményének megtestesülése. Az erkölcsiség pedig a jó és rossz megkülönböztetésén, tehát az értékelésen alapul. Értékelni azonban nem tud személytelen erő, csak egy személyiség: Isten erkölcsi mivolta, amely kétségbe nem vonható, fölteszi az Ő személyes voltát.

Amióta a történeti, erkölcsstani és pszichológiai kutatás rájött arra, hogy az ember abban különbözik minden más teremtménytől, hogy értékkel, hogy különbséget tud tenni az igaz és hamis, a jó és rossz között, hogy határozott célokat tűz ki magának, amelyek felé haladnia kell, mert ha ezt nem teszi, visszafelé megy s lesüllyed az állati sorba, azóta állandóan foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy vajon az értékeknek értékes voltát mi garantálja? Van-e valami reális alapja annak, hogy az igazságnak és a jósnak valaha győzedelmeskednie kell ezek ellenkezője felett? Mert az emberiség ebbeli hitét minden ellenkező látszat ellenére sem tudja feladni.

Az értékek objektivitásáért való küzdelemben az ember szükségképpen szembetalálja magát Istennel. Nem tud előle kitérni. Az erkölcsi világréndben való hit, amelyben pedig minden embernek hinnie kell, ameddig embernek kívánja minősíteni magát, involválja Istent. W. R. Inge anglikán teológus azt mondja, hogy *Isten az értékek megtestesülése*. A hit szubsztanciát, alapot ad az értékeknek, s ez az alap maga az Isten. Semmiféle úton nem jutunk el Istenhez oly biztonsággal, mint az értékekbe vetett hit útján.

Az érték azonban mindig értékelés eredménye, s így az értékelés a személyiség funkciója. Világos tehát, hogy az értékek legmagasabb megtestesülése csak személyiség lehet. Istent tehát nem az öntudatlan természeti erők szimbolizálják, hanem az a legmagasabb személyiség, amely garantálja nekünk, hogy mindaz, amit az emberi élet, mint értékest megalkot, hogy mindaz, ami az életnek értéket ad, nem más, mint Isten.

Minthogy Isten az értékek értéke, így Ő csak jót, csak értékest hozhatott létre magából. A rossz nem a teremtés eredménye, hanem az erkölcsi világ területén belül létesül, tehát nem létezési kategória, hanem erkölcsi értékjelző. A jó és a rossz dualizmusa csak az erkölcsiség területén lehetséges. Amikor az erkölcsi világban megszületik a rossz egy rossz cselekedet következtében, akkor ez a rossz és Isten ellentétbe kerül egymással. Isten szentsége csak a jót tűri el, a rosszal szembe kerül. A rosszat csak az ember követheti el, minthogy őt Isten cselekedeteinek okává és urává tette. Isten és a világ ellentétéről tehát csak akkor lehet beszélni, amikor a jónak és rossznak az erkölcsi világban jelentkező dualizmusát tartjuk szem előtt. Az ellentét csak az erkölcsi értékelés területén juthat kifejezésre. Egyébként pedig Isten és a világ között nincs semmi ellentét, mert hiszen a világ Isten műve s ez a világ Istenben van. Már az első keresztény századok elég tisztán láttak ebben a kérdésben. Észrevették, hogy magának a teremtés művének semmi köze a rosszhoz. A teremtésben magában nincs semmi nyoma annak a dualizmusnak, amely az erkölcsi értékelés területén a jó és a rossz ellentétét teremti meg. A lélek és az anyag ellentéte nem áll fenn, azt csak mi állítjuk szembe egymással. Isten nem jöhet ellentétbe a világgal, amely az ő alkotása, de ellentétbe kerül szentségénél fogva a rosszal. Istennek

mint teremtőnek a bűnhöz semmi köze. A bűn az emberhez tartozik kizárólag. Istentől kérheti és kérnie is kell a bűnök bocsánatát, de lelkiismeretével minden körülmények között számolnia kell.

Az Istenről való tudásunk a természet- és szellemtudományok révén nagy mértékben gyarapodott. A tudás haladása feljogosít arra, hogy a megismerés határai kitérjenek, és sokkal több és nagyobb lehetőség nyíljon számunkra behatolni abba a világba, amelyet eddig pusztán a hit és csodák világának tekintettünk.

VARGHA JENŐ LÁSZLÓ

A PSZICHOANALÍZIS ÉS IRÁNYZATAI

Pszichoanalízisen három, egymással szerves egységet alkotó dolgot értünk: a) egy tudományos elméletet, b) az emberi lélek és viselkedés kutatásának sajátos módszerét és c) a lelki betegségek gyógyításának meghatározott eljárását. A Sigmund Freud (1856—1939) bécsi ideggyógyász által megteremtett pszichoanalízis napjainkig egyike a legbefolyásosabb lélektani irányzatoknak, melynek a pszichológia és az elmegyógyászat szűk határain jóval túlmutató hatása, gyakorlatilag a kultúra valamennyi ágazatában kimutatható.

Orvosi tanulmányai elvégzése után Freud előbb fiziológusként dolgozik, majd szövettani és neuropatológiai kutatásokat végez és végül a gyermekgyógyászatot keresztül érkezik a neurológiához. 1885-ben már ideggyógyászként utazik Párizsba, ahol a kor leghíresebb neurológusa, Charcot vezetése alatt a hisztéria és a hipnózis kérdéseivel foglalkozik. Négy évvel később a másik híres francia hipnóziskutató, Bernheim mellett mélyíti el ismereteit. Hazatérése után Josef Breuer bécsi belgyógyással együtt kidolgozzák katartikus terápiájukat, melynek lényege, azoknak a kellemetlen feszültségeknek és kínos emlékeknek a leírása, melyeket a beteg a hipnózis alatt átél, illetve felidéz. Módszerüket 1895-ben megjelent könyvükben (Studien über die Hysterie) ismertetik. Rövid idővel a „Tanulmányok a hisztériáról“ megjelenése után a két szerző útjai különválnak. Breuer felhagy a neurotikus betegek kezelésével, Freud pedig lényeges újításokat vezet be a kezelésbe. Lemond a hipnózis alkalmazásáról és ahelyett arra buzdítja kényelmesen ellazult páciensét, hogy mondjon ki mindent ami eszébe jut, lehetővé téve ezáltal kezelőorvosa számára, hogy bepillantást nyerjen képzettársításai folyamatába. A „katartikus módszer“ elnevezést a „pszichoanalízis“-sel helyettesíti és 1899-ben megjelenő „Álomfejtés“ című könyve (címlapján 1900 áll) már az új szemléletet tükrözi.

A freudi pszichoanalízis pár oldalon történő bemutatása igen nehéz feladat, akár a 12 vaskos kötetben összegyűjtött életmű terjedelmét vesszük figyelembe, akár azt a tényt, hogy tanait maga a szerző is többszörös revízióknak vetette alá.

Orvosi tanulmányainak szellemétől befolyásolva, Freud természet-tudományosan megalapozott pszichológiai elméletet kívánt kidolgozni. Ebből a szempontból joggal állapítja meg életművének egyik elemzője (F. J. Sulloway, 1989), hogy Freud „titkos biológus“ volt, a pszichoanalízis pedig „finoman kidolgozott pszichobiológia“.

E célkitűzést megvalósítandó, elméleti rendszerének középpontjába az ember viselkedését meghatározó erőket, az ösztönöket állította. Az ösztönök négy alapvető jellemzővel rendelkeznek: 1) a szervezet valamilyen hiányállapotából *erednek*; 2) *céljuk* a szükséglet kielégítése; 3) a személyt cselekvésre *készítik*; 4) céljukat *egy tárgyon* keresztül érik el.

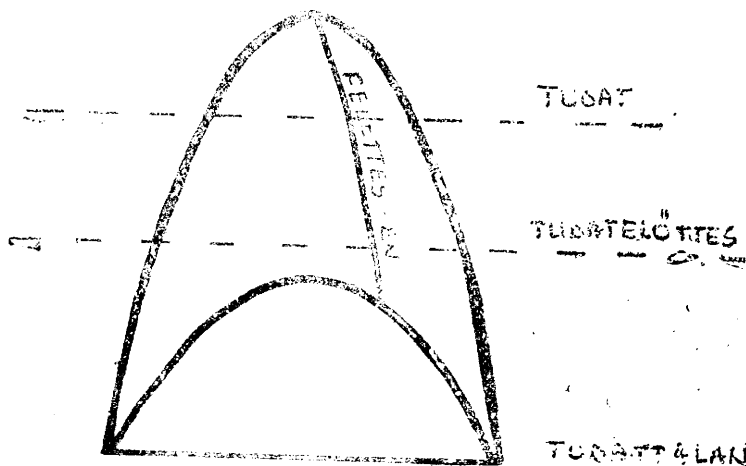
Az ösztönök tehát a biológiai szükségletekben gyökereznek, melyeket a külvilág tárgyai elégíthetnek ki. Freud az ösztönök két, egymással ellentétes kategóriáját különböztette meg. Az elsőt az *életösztönök* képezik, melyek célja az élet és a faj fenntartása. Ezek készítetnek éhségérzetünk és szomjúságunk csillapítására, nemi vágyaink kielégítésére. Az életösztönök késztetéseinek fő hajtóereje, természetes energiaforrása a *libido*, mely Freud felfogásában elsősorban szexuális természetű, de ugyanakkor az önfenntartás szolgálatában álló indítékokat is kiszolgálja. A félreértések és durva leegyszerűsítések elkerülése végett meg kell jegyeznünk, hogy Freud a „nemiség“ fogalmát nem pusztán a nyílt szexuális tevékenységre korlátozza, hanem kiterjeszti az örömet okozó érzéketek, érzelmek, barátságok stb. valamennyi formájára. Az ösztönök másik kategóriája az ember veleszületett romboló hajlamának és agressziójának szolgálatában áll és a „*halálösztön*“ néven emlegetik. Eredetileg magára az egyénre irányul, szado-mazochista viselkedésben, öngyilkossági kísérletek formájában nyilvánulva meg, utólag azonban kifele, mások irányába fordul. A Tanatosz-ösztön fogalmát Freud az első világháború után vezette be és igazolását a még friss emléké műszárlásokban vélte felfedezni. Ennek ellenére, a halálösztön fogalmának elfogadtatása, még a pszichoanalízis híveinek körében is igen nagy ellenállásba ütközött, bár ma már nyilvánvaló, hogy „közvetlen hatása a kezeléstechnikára ott is jelentős volt, ahol az elméletet tartózkodóan vagy elutasítóan fogadták“ (H. Thomä és H. Kächele, 1987, 108 l.).

Az ösztönök „gyűjtőhelye“ a személyiség gyökerét képező „*ösztön-én*“ vagy „*Ös-én*“, melyet a Kosztolányi Dezső ajánlotta kifejezéssel „*ös-valami*“-nek is nevezünk. Használják még a német *Es* vagy az angol *id* elnevezéseket is. Az ösztön-én személyiségünk sötét, hozzáférhetetlen része, „forrongó indulati impulzusokkal telt katlan. Egyik végén, amely a test felé irányul, nyitott, ezen keresztül befogadja az ösztönszükségleteket, amelyek benne találják meg lelki megnyilvánulásait...“ (Freud, 1977, 157—158 l.). Az ösvalami egyedüli törekvése a test ösztönszükségleteinek kielégítése az „*örömelv*“-nek megfelelően. Ebben nem ismer értékelést, jót és rosszat vagy erkölcsöt.

Az ösztön-énből fejlődik ki a személyiség másik összetevője az *én* (ego). Az én az ös-énnek az a része „mely a veszéllyel fenyegető külvilág behatása folytán célszerűen módosult. Lényegében az énnak az ös-én szándékait kell teljesítenie, s e feladatát akkor végzi el jól, ha kipuhatólja, hogyan teljesítheti azt a legelőnyösebben“ (Freud, 1977, 162—163 l.). E feladata elvégzése érdekében az én az ún. „*valóságelv*“-hez igazodik. Ennek előírásait figyelembevéve próbálja meg az ego az *Es* gyakran elsőprő erejű, irracionális kielégülési késztetéseit korlátok közé szorítani és elfogadhatóvá tenni.

A külvilág és az ösztön-én igényeit és követelményeit az én még egy harmadik tényezővel is összhangba kell hozza. A személyiség e harmadik összetevőjét nevezzük „felettes-én“-nek vagy „super-ego“-nak. A felettes-én az énből fejlődik ki és azokat a normákat, követelményeket, erkölcsi értékeket foglalja magában, amelyeket a személy a társadalommal, ezen belül pedig főleg a szüleiével való kölcsönhatása során sajátította el. A személyiségen belül a felettes-én a lelkiismeret és a viszonyítási rendszer funkcióit látja el. A felettes-én bizonyos fokú önállósággal és énünktől független energiával rendelkezik. A felettes-én a szülőkkel, pontosabban a szülők super-egojával való azonosulásból keletkezik, mégpedig úgy, hogy csak a szülői szigort veszi át, ami nagyfokú keménységet és kérielhetetlenséget kölcsönöz neki. Az én és a felettes-én között támadt feszültségből jön létre az erkölcsi büntudat, mely akár melankóliás rohamot is eredményezhet, ha a super-ego túl szigorúan bánik az énnel, megalázva azt és felróva neki a múltban elkövetett bűneit.

A személyiség e három összetevője közül csak az én és a felettes-én tudatosak és még ezek a struktúrák sem teljes egészükben; az ösztön-én egésze és a másik két komponens tekintélyes része tudattalanok maradnak. Ami a tudatot illeti, ezt C. G. Jung (1990, b), egy fényező sugárkévéjéhez hasonlítja. „Ami az észrevevésnek ebben a fényében megjelenik, az tudatos; ami azonban kívül, a sötétségben fekszik, tudattalanul ugyan, azonban mégis él és hatékony. Ha a sugárkéve tovább vándorol, az előbb még tudatos tartalmak a tudattalanba süllyednek, és új

1. ábra. A személyiség struktúráinak viszonya a tudatosság szintjeihez.

(F. Landy, 1987 nyomán)

tartalmak lépnek a tudat fénymezejébe.“ (i.m., 7 l.). Ezzel szemben a tudattalant Freud (1977, 153 l.) úgy határozza meg, mint „azt a lelki folyamatot, amelynek létezését fel kell tételeznünk, mert hatásából mintegy következtethetünk jelenlétére, amelyről azonban semmit sem tudunk“. A tudattalan maga is rétegzett: a tulajdonképpeni tudattalan nem is képes tudatosságra, míg a tudateelőttés „izgalmai, noha szintén csak bizonyos szabályok betartása mellett, esetleg újabb cenzúra után, de mégis bejuthatnak a tudatba...“ (Freud, 1985, 426 l.). A személyiség három összetevőjének és a tudatosság szintjeinek viszonyát az 1. ábra

szemlélteti. Megjegyezzük, hogy sem a személyiség struktúráit, sem pedig a tudatot illetve tudattalant nem szabad az idegrendszerben lokalizált zónákként vagy helyekként felfogni. Az ősvalami, az ego és a felettes-én, gyakorlatilag a lelki apparátus különböző minőségű működéseinek megnevezései, míg a tudatosság változatos szintjeit azok az energiamegnyitások adják, melyek a pszichés tartalmakat megszállás alatt tartják, kisebb vagy nagyobb akadályt gördítve tudatosításuk útjába.

Az én tehát három ellentétes, nemegyszer egymással összeegyeztethetetlennek tűnő igény nyomásának van kitéve, melyeket összhangba kell hoznia; egyidejűleg az ős-én hajtja, a felettes-én korlátozza és a valóság visszaszorítja. Ha a minden oldalról fokozódó nyomás hatására az én kénytelen beismerni gyengeségét, szorongás jön létre, mely a külvilággal szembeni reális félelemre, a felettes-énnel szembeni lelkiismeretfurdalásra és az ősvalamivel szembeni ideges szorongásra bontható. Ezekben az esetekben az ego különleges énvédő stratégiákhoz folyamodik, melyeket *elhárító mechanizmusoknak* nevezünk. A továbbiakban felsorolunk néhányat az ismertebbek közül.

Az *elfojtás* az én aktív erőfeszítése, hogy a nemkívánatos lelki tartalmakat a tudat szféráján kívül tartsa. Általában nagy energiabefektetést igényel az ego részéről, és ezért olyankor, amikor nagyszámú erőteljes késztetés vagy gondolat ellen kell bevetni, éngyengeséget és a személyiség egyensúlyának elvesztését eredményezheti.

A *szublimálás*, Freud szerint, az egyetlen valóban hatékony elhárító mechanizmus, tekintetbe véve, hogy minél többet alkalmazzuk, annál produktívabbá válunk. Lényege az ösztön-én negatív késztetéseiinek társadalmilag elfogadható irányba módosítása és tárgyának megváltoztatása. A szublimálás klasszikus példája az agresszív indulatok kamatoztatása a sebészetben vagy a fogászatban.

A *tagadás* igen egyszerű elhárító mechanizmus, melynek alkalmazása lehetővé teszi az ember számára, hogy ne vegyen tudomást a kellemetlen valóságról. Tagadhatjuk például kudarcainkat, betegségünket vagy a szeretett személyek elhalálzásának tényét.

A *projekció* a felettes-én által elfogadhatatlannak ítélt érzelmeinket, hajlamainkat ruházza át másokra. Ha például, gyűlölünk valakit és nem vagyunk képesek szembenézni negatív érzelmeinkkel, akkor ezeket egész egyszerűen kivetítjük arra a személyre, akit gyűlölünk, neki tulajdonítjuk azt az ellenségességet, amit tulajdonképpen mi érzünk az irányában.

Gyakran használjuk a *racionalizálást*, azaz tudattalan késztetéseinkből fakadó, számunkra érthetetlen cselekedeteink álmagyarázatát is. A racionalizálás egyik formája az „édes citrom“ nevet viseli és akkor veszszük igénybe, amikor bemagyarázzuk magunknak, hogy egy kellemetlen esemény lényegileg előnyös számunkra.

Bár az elhárító mechanizmusok pozitív szerepet is játszhatnak, lényegileg neurotikus természetűek, tekintetbe véve, hogy megakadályozzák a lényeges lelki tartalmak: késztetések, kívánságok, érzelmek, emlékek stb. tudatosítását. A pszichoanalízis felfogásában a neurotikus tünetek úgy keletkeznek, hogy bizonyos lelki folyamatok képtelenek eredeti formájukban megnyilvánulni és csak eltorzult formában exteriorizálódhatnak. A tünet maga nem más, mint a kifacsart, tudatosításra törekvő elfojtott késztetés.

A pszichoanalízis, mint gyógyítás, feladata e tudattalan tartalmak tudatossá tétele. A terápia során a beteg ellazult testhelyzetben „szaba-

don asszociál“, azaz kimondja mindazokat a képzettársításait, melyek spontán módon jelentkeznek mint gondolatok, érzelmek vagy képzeletbeli képek; beszámol álmairól, elvétett cselekvéseiről, emlékezetkihagyásairól. Az analitikus ezeket *értelmezi*, azaz behelyezi őket valódi összefüggéseikbe, lehetővé téve ezáltal tudatosításukat, ami gyakorlatilag egyenlő a gyógyulással. „Tudatos folyamatokból nem képződnek tünetek; alighogy a tudattalanok tudatossá váltak, a tünetnek el kell tűnnie“ (Freud, 1986, 230 l.).

Freud tanai, a kezdeti elutasítást követően, viszonylag rövid idő elteltével nagy népszerűségere tettek szert. Tanítványok egész sora jelentkezett, akiket maga Freud avatott be az analízis technikájába. 1909-ben Freud-ot meghívják az Egyesült Államokba, a század 10-es éveiben pedig már világszerte pszichoanalitikus társaságokat alapítanak, kongresszusokat szerveznek, folyóiratok jelennek meg. E mozgalmak következményeképpen a pszichoanalízis hatalmas tekintélyre tesz szert.

Feltűnnek ugyanakkor az első szakítások is a Freud által képviselt ortodox vonallal. Az első tanítvány, aki gyökeresen új irányzat alapjait fekteti le Alfred Adler (1870—1937) bécsi pszichiáter. Az Adler által kidolgozott „individuál pszichológia“ tagadja a nemiség túlzott determináló szerepét. E helyett, a psziché alapvető tendenciáját a *hatalomra törekvésben* véli felfedezni és ennek rendel alá minden viselkedésbeli jellegzetességet. A személyiségbe már a gyermekkorban beépül a jövőről alkotott fantáziaszerű elképzelés: ez a fiktív életidea vagy életcél. Ezek megvalósításának függvényében alakul a személy önértékelése: ha képtelen uralkodni környezetén, *kisebbrendűség-érzés* alakul ki, mint például azoknak a gyermekeknek az esetében, akiket szülei elhanyagolnak vagy elutasítanak. A kisebbrendűség-érzés kompenzálása érdekében ezek a személyek arra törekednek, hogy a többiek fölé emelkedjenek vagy hogy tökéletesek legyenek. Az adleri terapeuta célja a neurotikus énkép korrigálása és a realitásnak megfelelőbb célok kitűzése.

A másik tanítvány, aki saját iskolát alapított, a svájci Carl Gustav Jung (1875—1961), aki elméleti és terápiás rendszerének az *analitikus pszichológia* elnevezést adta. Egyik elemzőjének véleménye szerint Jung rendszere „komplex, ezotérikus és homályos“ (R. M. Ryckman, 1985, 62. l.). Ezen az értékelésen nem csodálkozhatunk, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy szerkezetébe a pszichológia, a pszichiátria, az irodalom, a fizika, a kémia, a biológia, a régészet, a filozófia, a mitológia, az antropológia, az alkémia és az asztrológia eszköztárából származó adatokat és fogalmakat épített be. Jung a tudattalanon belül megkülönbözteti a személyes és a kollektív tudattalant. Utóbbi személy fölötti, teljesen általános, tartalmát minden emberben fellelhetjük. A kollektív tudattalan *archetípusoknak* nevezett ősi képeket tartalmaz, melyek „az emberiség állandóan megismétlődő tapasztalatainak a lecsapódásai“ (Jung, 1990 a, 130 l.). Az archetípusok tartalmazzák „az emberiség legszebb és legmagasabb gondolatait és érzéseit, de magukban foglalják mindazt a szégyenletes tettet és gonoszságot is, amire az ember valaha képes volt (i.m., 132 l.). Ilyen archetípusok az *anima*, a férfi lélek női komponense és az *animus*, a minden nőben megtalálható férfias összetevő; szerepük különösen a párválasztásban nagy. A másik ismert archetípus az *árnyék*; személyiségünk nem tudatos, sötét része. Különösen ismert Jung személyiségtipológiája; az ő nevéhez fűződik az *introverzió* és az *extra-verzió* fogalmainak bevezetése.

Jung hatása a pszichoterápia gyakorlatára mindmai napig igen erőteljes. Az analitikus pszichoterápia hozzásegíti a páciens, hogy feltárja belső életét, hogy kiterjessze személyiségét, és hogy kialakítson egy szellemi vagy vallásos attitűdöt a lét irányába.

Maga a kezelés négy fő szakaszból áll: a gyónásból, a megértésből, a nevelésből és az átalakulásból. (Jung, 1973). E folyamat során, Freudhoz hasonlóan, Jung is nagy hangsúlyt fektet az álmok (és más szimbolikus megnyilvánulások) elemzésére, bár az elvek, melyek az analízis alapját képezik, nyilvánvalóan eltérőek.

A pszichoanalízis legfontosabb revíziós irányzatai a negyvenes évek után bontakoztak ki az Egyesült Államokban; ezek az ún. *neofreudista* iskolák. Jelentősebb képviselői Karen Horney, Harry Stack Sullivan, Erik Erikson, Abraham Kardiner és főleg Erich Fromm.

Fromm megközelítésében a pszichoanalízis erőteljesen eltolódik a szociálpszichológia irányába. Felfogásában az egyén biológiai és pszichológiai szükségletei szoros összefüggésben állanak a társadalom céljaival és szükségleteivel. Az embernek megadatott a választás lehetősége, az egészséges és produktív lét, illetve a szabadság feladása között. A vak engedelmesség és önálávetés ideig-óráig biztonságérzetet nyújt ugyan, de idővel alapvető természetünk károsodásához vezet. Fromm rendszerében fontos helyet foglalnak el a szeretet és az agresszió. Az érett szeretet tevékenység, tett, melynek alapelemei a törődés, a felelősség, a tisztelet és az ismerete (Fromm, 1984). Tárgyai alapján Fromm a szeretet öt típusát különbözteti meg: a felebarátit, a szülők és gyermekek közöttit, a szerelemét, az önszeretetet és Isten szeretetét. Ez utóbbi, a szeretet többi formájához hasonlóan, az elkülönültség leküzdését és az egyesülés létrehozását célozza. „Istent szeretni... a vágyat jelentené, hogy elérte a szeretet képességének teljességét, hogy megvalósíthassa azt, amit „Isten“ jelentése magába sűrít“ (i.m. 90 l.). Ezzel szemben, állapítja meg Fromm, a legtöbb ember számára Istenben hinni annyi, mint hinni egy „gyámoltó apában“.

A neofreudista irányzatok fő érdeme, hogy kiegészítették a pszichoanalízist azoknak az emberi viselkedést meghatározó tényezőknek a tanulmányozásával, melyeket Freud elhanyagolt vagy lebecsült. Ezáltal jelentős mértékben járultak hozzá, hogy a pszichoanalízis elfogadhatóvá vált napjaink pszichológiai, és nem csak pszichológiai, gondolkodása számára. A neofreudisták gyakorlatilag a híd szerepét vállalták Freud tanai és a később kidolgozott személyiségelméletek között (J. M. Burger, 1986).

Említést érdemel az is, hogy a két világháború között az egyik legerőteljesebb európai pszichoanalitikus iskola Budapesten működött. Képviselői igen jelentős mértékben járultak hozzá a pszichoanalízis gazdagításához. Éppen ezért kötelességünk megemlíteni a legjelentősebbek nevét: Ferenczi Sándor, Szondy Lipót, Hermann Imre, Bálint Mihály, Franz Alexander, Melanie Klein, David Rappaport, Jacobi Jolán, Radó Sándor, Hollós István.

A pszichoanalízis és a vallás kapcsolata igen bonyolult és sajnos nem zökkenőmentes. Bár például Freud könyvet írt Mózes életéről, Jung protestáns lelkész fiaként született, vagy Fromm gyermekkorában az Ótestamentumban lelt vigaszra és egész életében nagy érdeklődéssel tanulmányozta a vallásos irodalmat, az analitikus szerzők nagy része nyíltan ateista világnézetet vallott. Valószínűleg ezzel magyarázható az a tény, hogy hosszú ideig a vallást és a pszichoanalízist összeegyeztethetetlen nézetekként kezelték. C. S. Lewis (1987) szerint például a pszicho-

analízis egyenesen ellentétben áll a kereszténységgel. Az idézett szerző véleménye azonban csak a freudi világnézetre vonatkozik, míg a gyógyító technikát ő maga is elismeri és elfogadja. Ez utóbbi „adott pillanatban fedi a Keresztény erkölcsiséget és nem ártana, ha minden személy tudna róla egyet és mást: de útjuk nem mindvégig párhuzamos, tekintetbe véve, hogy a két módszer két különböző dologgal foglalkozik“ (i.m., 64 l.).

Az analitikus szerzők közül Jung érzékelt legvilágosabban a szembeállítás mesterkéltségét. A „Pszichoterapeuták vagy a klérus“ című tanulmányában kifejti, hogy a „gyógyítást vallásos problémának nevezhetjük“ (Jung, 1973, 273 l.). Mint írja, minden 35 év fölötti páciense esetében az alapvető probléma abból fakadt, hogy ezek az emberek képtelenek voltak kialakítani egy vallásos világnézetet. „Nyugodtan állíthatjuk, — írja Jung —, hogy valamennyien azért betegedtek meg, mert elveszítették azt a bizonyos dolgot, amit a mindenkori vallások híveiknek nyújtottak és egyikük sem gyógyult meg valójában, amíg nem nyerte vissza vallásos hitét“ (i.m., 264 l.).

Elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy az utóbbi két vagy három évtizedben, mindkét fél részéről, sokat tettek az egymás felé közeledés érdekében. Ma már elterjedőben van az a nézet, hogy a vallás és a pszichoanalízis egymást kiegészítő formái a lelki gondozásnak. A Görres szerint a vallásos lelkigondozás, mely az erkölcsiség kategóriáiban gondolkodik, a személyiség legbelső rétegére, az embert egzisztenciájában érintő kérdésekre irányul. Ezzel szemben a pszichoanalízis, mely az egészség és betegség fogalomrendszerében definiálja beavatkozását, a lelki beteg konfliktusának megoldását, enyhítését tűzi ki célul. P. Tillich szerint a lelkészre tartozik az egzisztenciális szorongás, míg a neurotikus személyiségfejlődésből származó szorongás oldása az analitikus feladata.

Befejezésképpen Tomcsányi Teodóra „A lelkigondozás és a pszichoanalízis helye kultúránkban“ című tanulmányának zárógondolatait idézzük. „Bár... a lelkész és a pszichoanalitikus együttműködése még sok kérdést vet fel, s a kölcsönös közeledés némelyek részéről még itt is, ott is bizalmatlanságba ütközik, szeretnénk hinni, hogy a tisztázódás folyamata elindult, és egyre gyorsabban halad előre. Az előítéletek tudatosodása után nő a kölcsönös tisztelet, a megértés és az együttműködés lehetősége“ (Tomcsányi, 1988, 39 l.). Ebben az értelemben, maga az a tény, hogy a Keresztény Magvető helyet biztosított e tanulmány számára, szimbolikus lépés értékével bír, melyet az Unitárius Egyház a kölcsönös nyitás irányában tett.

IRODALOM

- A pszichoanalízis nagyjainak, magyar nyelven olvasható, fontosabb művei:
- Freud, S.: Pszichoanalízis, Bukarest, 1977.
- Freud, S.: Álomfejtés, Budapest, 1985.
- Freud, S.: Bevezetés a pszichoanalízisbe, Budapest, 1986.
- Freud, S.: Mózes, Budapest, 1987.
- Freud, S.: Önéletrajzi írások, Budapest, 1989.
- Freud, S.: Totem és tabu, Budapest, 1990.
- Adler, A.: Emberismeret. Gyakorlati individuálszociológia, Budapest, 1990.

- Jung, C. G.: Emlékek, álmok, gondolatok, Budapest, 1987.
 Jung, C. G.: A lélektani típusok, Budapest, 1988.
 Jung, C. G.: Bevezetés a tudattalan pszichológiájába, Budapest, 1990, a.
 Jung, C. G.: Föld és lélek, Budapest, 1990, b.
 Fromm, E.: A szeretet művészete, Budapest, 1984.
 Fromm, E.; Suzuki, D. T.: Zen-buddhizmus és pszichoanalízis, Budapest, 1989.

További irodalom

- Buda, B.: (szerk.): Pszichoanalízis, Budapest, 1971.
 Burger, J. M.: Personality, Belmont, 1986.
 Evans, R.: Entretiens avec C. G. Jung, Paris, 1964.
 Fromm, E.: Texte alese, București, 1983.
 Halász, L. (szerk.): A freudizmus, Budapest, 1988.
 Hermann, I.: A pszichoanalízis mint módszer, Budapest, 1988.
 Jelenits, I., Tomcsányi, T.: Tanulmányok a vallás és lélektan határterületeiről, Budapest, 1988.
 Jones, E.: Freud élete és munkássága, Budapest, 1973.
 Jung, C. G.: Modern Man in Search of a Soul, London, 1973.
 Landy, F. J.: Psychology. The Science of People, Englewood Cliffs, 1987.
 Lewis, C. S.: Creștinismul redus la esența, Wheaton, Illinois, 1987.
 Ryckman, R. M.: Theories of Personality, Pacific Grove, 1985.
 Sulloway, F. J.: Freud a lélek biológusa, Budapest, 1987.
 Thomá, H., Kächele, H.: A pszichoanalitikus terápia tankönyve, Budapest, 1987.

Dr. HERMANN BINDER

AZ ERDÉLYI SZÁSZOK MÚLTJA ÉS EGYHÁZUK MAI HELYZETE

A szász nép jelenléte Erdélyben lassan a vége felé közeledik. De hadd beszéljenek erről a számok.

1941-ben népünk (és így egyházunk is) 248 000 lelket számlált. De ekkor a második világháború már elkezdődött. A bécsi döntés nyomán leszakadt két egyházmegyénk: a szászrégeni és a besztercei. Ezután a katonaköteles férfiakat behívták a német véderőhöz. Miután megtörték a németek ellenállását, a munkaképes férfiakat, és nőket elvitték a Szovjetunióba kényszermunkára.

A besztercei és szászrégeni dékánátus visszaállítása után, 1977-ben egyházunknak 171 000 tagja volt. Am ezután olyan kivándorlás kezdődött, amit sohasem tudtunk volna elképzelni. Először azért mentek el az emberek, mert egyesíteni kellett a családokat, ami Nyugat-Németország és Románia közötti alku szerint történt. Ehhez tudni kell, hogy a német hadseregben szolgáltak közül csak kevesen tértek haza a háború után, mert itthon „nemkívánatos személyek” voltak. Inkább kivitték családjukat is. Akik az oroszországi kényszermunkát túléltek, azokat Németországba toloncolták. Kevesen jöttünk onnan haza. A többiek szintén a család egyesítését követelték.

Igy az 1989-es statisztika már csak 102 394 lelket számlált és tavaly júliusban, az utazási szabadság következtében pedig már csak 52 298-at. Ebben a pillanatban nem tudhatjuk, az év végén leszünk-e 25 000-en?

A többség a kivándorlás mellett döntött. Nem annyira a gazdasági jólétet keresik, mint inkább a szabadságot és az asszimilációtól való menekülést.

Igaz, a német nyelvű sajtóban románok is elmondták: Romániának nagy kár a szászok elvesztése, hiszen ők az állam és a társadalom hasznos elemei. De ez csak a kevesek hangja. Az általános közhangulat egészen más. Sokan vannak, akik alig várják, hogy az utolsó szász is eltűnjék. Van olyan eset, hogy a szász lekipásztor kijelentette: itt akar maradni, hogy a gyülekezet tagjait is maradásra bátorítsa. Ezután megfenyegették: „Majd mi gondoskodunk arról, hogy ne akarjon maradni!” Ugyanabban a faluban a román ortodox lelkész egyetlen célja az, hogy végre beköltözhessenek már a szász paplakásba.

Pánikhangulat fogott el mindenkit. Attól félnek, hogy megszűntetik a kivándorlás lehetőségét. A mohó kapzsiság elől is futnak. Ez a riasztó kapzsiság azt jelenti, hogy már régóta nem csupán koldulnak-kunyerálnak tőlünk, hanem egyszerűen fosztogatnak. Már rablógyilkosság is történt. Három héttel ezelőtt mondták egy Szentágota melletti faluban: „Úgy fekszünk le, hogy az ágy mellett mindig ott van a fejsze.”

Népünk nagyobb része már rég elhagyta szülőföldjét és Ausztriában, Németországban, Kanadában vagy máshol talált otthonra. Napról-napra zsugorodunk össze olyan kisebbséggé, amelynek már semmiféle hatása sincs a közéletre.

Juhász István kedves barátom (még a kolozsvári időben) gyakran mondta, hogy nekünk van egy előnyünk: régebb óta élünk kisebbségi helyzetben, mint a magyarok, s ezért megtanultunk szembenézni a nehézségekkel. De ez a sors hozta magával azt is, hogy olyan politikai passzívításba jutottunk, amit korábbról nem ismertünk.

Néhány évvel ezelőtt Svájcban, a Stein am Rhein nevű városban a református lekipásztor arra kért, hogy az istentiszteleten köszöntsem a gyülekezetet. Be is számoltam a mi gyülekezeteink hagyományokban gazdag életéről. Később a kollega elmondta, hogy az egyik presbiter szerint én túl óvatos ember vagyok, mert nem beszéltem az egyház és a szocialista állam viszonyáról. Erre így feleltem: „Az az állam, amelyhez mi tartozunk, minket nem érdekel, mert távol tartja egyházunk népét az állami-politikai élettől.”

Valaha egészen másképpen volt!

Amikor II. Géza király 1150 körül minket magyar földre hívott, elfogadtuk a hívást, mert szabadok akartunk lenni, mert önálló életet akartunk. S ezt itt meg is kaptuk, mint „hospes“-ek, mint a király vendégei. A Rajna és az Elba közötti területről akkor sokan vonultak Kelet felé, mert a régi otthonukban nem éltek szabadon (Sornitzka-Sornzig). Olyan földre jöttünk, ahonnan korábbi lakosai, a székelyek, királyi parancsra keletebbre költöztek (Kézdivásárhely — Keisder Markt!). Nem voltunk betolakodók, ahogy sokszor mondták. Minket ide hívtak, és mi telepes jogokat kaptunk II. Géza idejében (1141—61). Valószínű, hogy volt egy „Geysanum“, egy Géza király féle rendelet ezekről a jogokról, amit aztán II. Endre az „Andreanum“-ban, az „Aranybullában“ (1224) megerősített. Független közösséget alkottunk királyi földön, a magyar állam keretén belül. Saját pecsétünk volt, ezzel a felirattal: „Sigillum

provincias Cibinensis ad retinendam coronam“ (= a korona megoltalmazására alakult szebeni tartomány pecsétje). Templomokat és kápolnákat építettünk, ezek közül a legrégebb a kisdisznódi (1175—1203) templom, vagy az én szebeni lakóházam, amely eredetileg kápolnának épült és 1180-ban már állott. Ez hatvan évvel a tatárjárás előtt történt. Különleges előjogokat kaptunk Nagy Lajos királytól (1342—1382), majd létrejött a szász nemzeti universitas (= parlament). Birtokjogaink is erősödtek. Így, saját joghatóságaink oltalma alatt jöhetett létre Johannes Honterus reformátorunk idejében „Az összes erdélyi németek egyházi rendje“ (1547). Városainkban virágzó kézműipar és céhes élet volt. Ezek szellemében neveltük ifjainkat, s az eklézsiák „Bruderschaft“-jai folytatták a nemes hagyományokat.

Sajnos, erdélyi történelmünknek olyan korszakait is átéljük, amelyekben a fölénk rendelt hatóság ellenségünk, kizsákmányolónk és elnyomónk volt. Így történt a háromszáz éves török korban. Ekkor olyan fejedelmeket is el kellett szenvednünk, akik nem néztek minket jó szemmel. Különösen Báthori Gábor (1608—1613) volt ilyen elnyomónk, aki az ország más rendjeit is sanyargatta. Később következett a Habsburg ház idején az ellenreformáció, s ez váltotta ki a kuruc felkeléseket.

II. József király (1780—1790) alatt is érzékeny veszteségeink voltak. Csak a halálos ágyán ismerte be, hogy erdélyi politikája elhibázott volt.

Még Georg Daniel Teutsch híres püspökünket is volt úgy, hogy elfogta az az érzés, hogy nem lehet semmit tenni. Ő mondta egyszer: „Nekünk sehol sincs helyünk“. És mégis, neki sikerült 1861-ben az új egyházi rendtartással szoros egységbe vonni népünket és egyházunkat. Szilárdan összetartó közösség lettünk, amely felelős módon alakította saját belső rendjét. Ez a közösség többé-kevésbé alázatosan elfogadta meglévő politikai-állami helyzetét, és már csak arra ügyelt, hogy békében hagyják. Egyházunk vezetői meg akarták óvni az egyház népét a nagyobb kártól. Ezt néha azon az áron tették, hogy az állami felsőségnek hízleltek. Pedig a hízlegés a keresztény emberhez nem illő magatartás. A keresztény egyház nem mondhat le a társadalmat és a politikát bíráló feladatáról csupán azért, hogy önmagát megmentse és átmentse.

Talán ebben a tekintetben tanulhatnánk a magyaroktól. Juhász István barátomtól többször hallottam: kár, hogy több egyháztörténeti fordulatot lutheránus emberek döntése idézett elő, és nem reformátusoké. Biztos, hogy mi szászok, mint „circumspecti et prudentes“ (mint körültekintő és óvatos emberek), a mi körülkerített városainkkal és az 1438 után épített közel 300 templomvárunkkal főleg a meglévők védelmére rendezkedtünk be. Ezalatt a magyarok inkább a fölkelést választották, úgy vélekedvén, hogy a legjobb védekezés a támadás. De ez a kettő kiegészítette egymást a közös szülőföld javára. És Isten ezen a szülőföldön azért hozott össze minket, hogy együttműködjünk. Tanuljunk ezért egymástól!

Egykor, egy történelmileg jelentős korban, a magyarok is tanultak tőlünk. Friedrich Müller megboldogult püspökünk 1956-ban könyvet írt: *Geschichtswirksamkeit des Evangeliums in seinem lutherischen Verständnis*, azaz: „A lutheri értelemben vett evangélium történelmi hatása“. Ebben ő azt mondta, Zoványi Jenő „A reformáció Magyarországon“ című, 1921-es könyvére hivatkozva, hogy a reformáció korában az erdélyi magyarság, sőt, egész Magyarország tőlünk tanult. A magyar reformáció példának tekintette Honterus „Reformációs könyvecskéjét“, amelyet Melancthon is megdicsért 1543-ban. Mivel nekünk sikerült összefűzni a népi

és az egyházi életet, a magyarok között is feltámadt ez a törekvés. Igaz, őseink elszalasztották a lutheránus egység lehetőségét, a magyarok pedig 1556 után, a nemességben uralkodó irányt követve, a helvét reformációhoz csatlakoztak, mégpedig Dávid Ferenc vezetésével, aki később unitáriussá lett. Örömmel vállaljuk, ha mi vagyunk a felelősek a reformáció befogadásáért, még ha nem is történt egységesen. Külön örülünk annak, hogy az egykori 16. századi szabadságra-hívásnak kései gyümölcsként létrejött a mi közös Protestáns Teológiai Intézetünk. Ebben folytattuk közös erdélyi történelmünk legjobb hagyományait, és testvéri egyetértésre jutottunk. Nagyon sajnáltuk, különösen mi, tanárok, hogy egyházi hatóságunk intézkedésére ezt a közösséget 1955-ben itthagytuk, és csak adminisztratív kapcsolatunk maradt a központtal. Tegyük róla, ha tehetünk, hogy egyházunk ne felejtse el történelmének következő szakaszában ezt az 1949-ben létrejött kapcsolatot.

Közben a mi népünk egy újabb szabadságra-hívást hallott meg, és felmerül a kérdés: mi lesz az egyházzal, ha a nép kivonul belőle? Albert Klein püspökünk nyilatkozott az „Erdélyi Szász Hazafiak Szövetségében“, amely a háború után Nyugat-Németországban jött létre, s amely kíváncsiorolásra bízottatott, Klein püspök akkor ezt mondta: „Az egyház nem vándorol ki“. Azt, ami püspökünk halála után bekövetkezett, ő nem sejtette akkor, amikor magabiztos szavai elhangzottak. Ma beszélhetünk-e egyáltalán népegyházzal?

Mégis, a mostani súlyos krízis dacára, megy tovább az egyházi élet. Megpróbáljuk újra építeni azt, ami van. Új püspököt választottunk: Christoph Klein-t, aki eddig teológiai intézetünkben rendszeres teológiát tanított. Megválasztása után alapvető fordulatot hirdetett meg: „Egyházunk eddig a rend egyháza volt, ezután a szeretet egyháza lesz“. Ugyanezt hangoztatta beiktatása napján is, amikor — a mai szomorú valósághoz állően — Ézsaiás 40. r. 1—2. alapján prédikált: „Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet, szóljatok Jeruzsálem szívéhez!“ Ez az ige felszólítja a „kicsiny nyáját“ (Lk 12,32.), hogy bízta magát Jézus Krisztus, a jó pásztor vezetésére, és ne csüggedjen el. Ebben választ is kaptunk arra a kérdésre, hogy milyen legyen egyházunk új arca, s hogy ez az új arc javunkra lesz-e: Így a mi szép, régi életformánkat nem is kell nagyon megsiratnunk.

Nem leszünk többé a rend egyháza? Én úgy gondolom, minden jóslat ellenére, hogy még sokáig kísérni fognak múltunk hagyományai. Azokat nem lehet egyik napról a másikra megszüntetni. Az öreg emberek iránti szeretet is azt követeli, hogy akikről gondoskodnunk kell, azok érezzék magukat otthon az egyházban.

Ha pedig „a szeretet egyháza“ kifejezést úgy értjük, hogy akik itt maradunk, ezután szorosabban összehúzódnak, akkor helyes. De a kifejezés még többet sejtet: kifelé történő nyitást.

1990. január 23-án a Főkonzisztórium szoba hozta például a magyar Zsinat-presbiteri Evangélikus Egyházhoz való közeledés kérdését. Másik — külföldről kapott — tanács az volt, hogy mivel számbelileg apadunk, vegyük számba a missziói lehetőségeket: tárjuk szélesre a kapukat az evangélium számára. De ne csak a német ajkúakra gondoljunk, hanem másokra is. Bár ez a javaslat jó szándékú, mégsem tehetjük meg mi, akik az Egyházak Világtanácsa tagegyháza vagyunk, hogy egy másik tagegyház (például a Román Ortodox Egyház) tagjait elszakítsuk, s így prozelitizmust üzzünk. Több baj lenne belőle, mint haszon. Ennél megnyugtatóbb volt az, ahogy a kérdés tavaly márciusban a közegyházi lelkész-

konferencián szóba jött. Fél évszázada nem volt lelkészkonferenciánk! Most újra volt, s ezen kimondták, hogy egyik fontos tennivalónk: megőrizni a nemzeti kisebbségi identitást, mert történelemben gazdag szülőföldünkön a békés együttélésnek ez az előfeltétele.

Június 15-én Brassóban, a szász egyház történetében először, „egyházi napokat“ is tartottunk. Mottója ez volt: „És íme, élünk!“ (2Kor 6,9.) A beszámolóban olvastam, hogy még román nyelvű istentiszteletet is tartottak.

Október 21-én és 22-én a négyévenként ülésező, rendes országos közgyűlés volt. Ez az egyházi újjászervezés legfontosabb kérdéseivel foglalkozott. Az élethez és a túléléshez szükséges legfontosabb tevékenységek: a lelki élet, a diakónia és az evangélizáció.

A lelki élet legfontosabb „műhelye“ ezután is a teológiai intézet lesz. A német evangélikus tagozaton 34 hallgatónk van. Van 3 református vendéghallgató is, s az ő jelenlétükért nagyon hálásak vagyunk. Kérjük, hogy ez a cserediákság maradjon is meg. Annak is örülünk, hogy végre megengedték nőhallgatók felvételét, s hogy most külföldi diákok is tanulhatnak nálunk.

Intézetünk fő feladata a lelkésznevelés. Jelenleg egyházunknak még 84 lelkésze van. Számuk azonban egyre apad. Azokat, akiknek itt már nincs működési lehetőségük, az osztrák és német evangélikus egyházak ezután minden további nélkül átveszik.

Nagyon nehéz azoknak a lekipásztoroknak a sorsa, akik itthon szolgálnak tovább. Ők mind szórványlelkészek, akik több, egymástól távol lévő gyülekezetben végzik munkájukat. Mindenki autóvezető is kell hogy legyen. El kell valahogy jutnia a gyülekezetekbe, illetve össze kell gyűjtenie a híveket. Az iskolás gyermekeket is el kell fuvarozni az iskolaközpontokba.

Az ifjúsági munkát megbízott ifjúsági lelkész szervezi.

A gyülekezeteket fenyegető magányosság enyhítése érdekében gyakran lesznek püspöki vizitációk. Az egyes gyülekezetekben eddig sokat segített a szomszédsági rendszer. Ennek 1974-ben szabályozott rendjét most át kell dolgoznunk. A diakóniai szolgálat érdekében aggmenházakat terveznek: akár meglévő épületekben (például üresen álló papi lakásokban), akár újonnan épülő otthonokban Szebenben (100 férőhelyes lesz) és Brassóban (50 férőhelyes lesz.)

A jelenlegi bonyolult adminisztrációt le kell egyszerűsíteni. Az egyházi rendtartás változtatása érdekében ennek az évnek az őszéig kell a javaslatoknak elkészülniök. A vallásügyi törvénytervezet előkészítése ügyében a Főkonzisztórium lényeges pontokon tett javaslatot: vallástalanítás, ifjúsági munka, kórház és börtön-lelkigondozás, teológiai hallgatók mentesítése a katonai szolgálattól, más fiatalok választhassanak katonai és polgári szolgálat között.

Egyházunkban mindenki lázasan dolgozik: A „Kirchliche Blätter“ mellett kéthetente megjelenik a „Landeskirchliche Information“ (Országos Egyházi Tájékoztató). Jó a hírünk mindenfelé. Csak remélnünk kell, hogy ez nem egy kihűnyő fény utolsó fellobbanása, hanem újrakezdés! De ezt nem mi ítéljük meg: a döntés Isten kezében van.

ADORJÁNI RUDOLF

(közlő)

A KERESZTÜRKÖRI EGYHÁZKÖZSÉGEK
VAGYONLELTÁRA A XVIII. SZÁZAD
UTOLSÓ HARMADÁBÓL

IV. KÖZLEMÉNY

Kis Sollymos. (113—116)

Anno 1773. Die 28va Novembris,¹ Visitatio lévén a Kús Sollymosi Venerabilis Ecclesianban, Mobile s' Immobile Bonumai² találtattanak e' sz[e]r[é]nt az Ecclesianak:

Vagyon egy Kö Templom, mellyet ex fundamento³ az Unitariusok építettek. Vagyon körülötte sasokra rakott Deszka Czinterem, mellette egj fabol épült Harangláb, mellyben vagyon két Harang. A' nagyobbikon ilyen irás vagyon: *Venite Laudate et Glorificate Deum. Eccl[esi]ae Kús Sollymosianae Unitaria[e]. Fudit Johannes Kerstch. 1704.*⁴ A Kússebbiken ez az irás: *Venite et adorete Deum vestrum. Campana Kis Solymosiana Unitár[ia]. A[n]no 1710.*⁵ Vagyon az Ecclesianak egy Singes kora Ládája; mellyben ezek vadnak: Egy ezüst Pohár tornyos egészen arannjal, a' közepe srofon jár, mellynek a' felső ajjakára ezen betűk vadnak metzve I T T. vagyon fél ejteles.

Vagyon más ezüst Pohár. Kússebb ugyan arannyas, 1632-be keszitetett; Ennek a' talpán vagyon ilyen irás: *T[e]k[i]nt[ete]s Gyergyai Pál Uram Hatta a' K[is]Sollym[osi] Unit[ar]ia. Ecclesia[na]k. 1751.* Ennek fedelére való egj kis ezüst Tangyér, mellyen ilyen irás vagyon: *T[e]k[i]nt[ete]s Gyergyai Pál Uram hatta a' Kis Sollymosi Unit[aria] Eccl[esi]a[na]k. Keresztül a fenekin: 1751. Egy On Tangyér; rajta vadnak metzve az 12 Ap[osto]lok képei. Egy On Kanna capit cup. 1. mellyre e' vagyon irva: *Cant[hanus] Eccl[esiae] Unit[ariae] Kis Solly[mosianae]. 1667.*⁶ Egj Kús*

* A szöveget gondozta és dr. Molnár István anyagának felhasználásával a jegyzeteket összeállította dr. Gaal György. A textiliák, felszerelési tárgyak, pénz- és mértékegységek magyarázata az I. közleményben található.

¹ Az 1773. év november havának 28. napján.

² ... Tiszteletes Egyházközségben, ingó és ingatlan javai.

³ alapjaitól kezdve.

⁴ Jöjjetek, dicsérjétek és dicsőítsétek Istent. A kissolymosi unitárius egyházközségé. Johannes Kerstch (valószínűleg Kertsch) öntötte. 1704.

⁵ Jöjjetek és imádjátok Isteneteket. Kissolymosi unitárius harang. Az 1710. esztendőben.

⁶ A kissolymosi unitárius egyházközség kannája. 1667.

On Keresztelő Pohár, ilyen irás rajta: *A Küs Solymosi Unit[aria] Ecclesianak Keszitette Bodor János*. Egj rezes nyelű Kés, melynek az edjik felin ez van: *D. I. a' másikon 1760*.

Vagyon egj nagj On Kanna tiz font s' egj fertallyból álló, Capit Cup. 5. ilyen irás vagjon rajta: *Bágyi Jó Mihály, és Felesége Lakatos Borbara csinaltt[atta], Ezen Kannat, a' Kis Sollymosi Unitar[ia] Ecclesia Számára. Ajnnjo 1772*.

Vagjon egj Abrosz a' Praedicalló Székre való, hazi gjólts, kötés van a' közepin, a' szellyin csipkés. Mas hitvanotska hamuka Abrosz veres fejtővel meg czifrazott a' Pap Szekire való. Harmadik Abrosz hamuka, az Ur Asztalára való, kötés a' közepin. Negyedik Abrosz hamuka Lengyel Abrosz, a' vége rojtos. Ötödik Abrosz Csijján gjólts, kötés a' közepin, az Ur Asztalára való. Hatodik Abrosz, kék fejtővel varrott melly is mindenkor az Ur Asztalán áll. Éneklő Székre való három Kendők, edjik házi gjólts, sárga, veres és kék sellyemmel varrott; a' másik Csijján gjólts, csipke a' két végin; az harmadik most az Éneklő Széken vagjon. Még egy sáhos hitván kendő.

Két Keszkenők az Ur Asztalára valók; egyik lang szín sellyem a' másik len gjólts kötés kereken rajta.

Ugyan az Ur Asztalára való egj elegjes arannyal varrott Keszkenő, melylyen arany betűkkel ilyen iras vagjon varrva:

Bágyi Jó Mihály és Felesége Lakatos Borbára Készítették Istenhez való buzgó indulattjokból, a' Küs Sollymosi Unit[aria] Ecclesia Számára. Ajnnjo 1772.

Vagyon a' Papság Házában egy rossz Pad, het rosszsz Fogas, a' nagy Házban fába rakott három üveg Ablak. A' Tanuló Házban egy fiokos küs Asztal, fába rakott egy üveg Ablak.

A' Mesterség Házban vagyon egy Fogas, két Pad, fába rakott két Ablak.

Allodiaturak — Az alsó Hatarban.

1. Nagy Áj nevű helyben, Két hold föld, melynek vicinussa⁷ fellyül Máthéfi Ferentz és András, alól alsó Simó István Szantó földök.

2. Szenás Völgyben egy hold Szantó föld, a végiben levő orotásos helylyel, mellyet Damokos András conferalt,⁸ Vicinussa fellyül Egyedfi András, alól Csortán András és Ersok.

3. Ugyan azon helyben 3. vekás Szantó föld, Csiki Györgyné ajandeka; Vicinussa alól Szenás Völgyön által járó Falu uttya, fellyül Egyedfi András.

4. A' nagy Hidnál, a' Keresztur felé kimenő ut mellett, egy kis Kender földnek való hely, mellyet Barabás György adott. Vicinussa alól Kobatfalvi Milkós György Lánya Margit, fellyül Kontz Daniel Szantó földök. Nagy Áj nevű helyben van egy darab Szena-fű, Vicinussa egy felől fellyül Márkos Péter, alól félig Titt[ulatur]⁹ Matefi Ferentz Ur, egy darabig Benkő György Árvái.

5. Tege hajtó előtt egy darab Pallag, vicinussa fellyül Tege hajtó Erdeje, alól Kis Márkos Péter, Kis Mátefi Ferentz, Benkő Andrásné Jóságoknak, és a' Bányász Jóság félének a' Betűjei a Falu szellyin. Ma-

⁷ szomszédja.

⁸ adományozott.

⁹ címzett — az illetőt megillető címek helyett áll.

lom eleje felől, a Gyepü felől köziben bé nyulik Benkő Andrásnének egy Kitsin buglyára való füve, de félig sem megyen elé benne. Kerek Aj vagyis temető felől való alsó betűjűn Vicinussa a' Reformata Ecclesia Szena füve, s e' mellett fellyül a' nevezett Unitaria Ecclesia Parlagja elé megyen a' Kerek Aj Szöllője gyepűjére.

6. Apró Aj alatt, az első Ajban, vicinussa fellyül a' Bértz, alól Thordai Ferentz, mellyet conferalt Mathefi István Uram.

7. Ugyan ott más föld, eppen ennek vicinitassaban. Ezt conferalta Thordai Ferentz, vicinussa alóll Márkos Péter.

8. Ugyan ott más föld Bontz (valószínűleg: Kontz) Daniel conferalta: Katona Pál vicinitassában.

9. Ugyan ott más föld, mellynek Vicinussai alól Mathefi István és Sigmond Uramék, fellyül Varga Péter Szantó földök.

10. Almás Bükkben Vicinussai László Andrásné és Imre György.

11. Három Szegiben, Laszló András és Nagy Matefi Ferentz Vicinitassiban.

12. Apró Aj alatt, Vicinussai Péterfi Mihály és Máthé Pál.

13. Lok Széjben, Vicinussa alóll Ferentzi Pálné, fellyül Ferentzi István földé féle, most a Reformata Ecclesiajé. Ezen utolszor irt 4. Földek zallogosak.

A' felső Határba.

1. Karjos Falban 2. Hóld, vicinussa fellyül Matefi Ferentz, alóll Isák György, mellyet conferalt a nagy Aj belü földel Mathefi István Uram.

2. Csom Bánya szakadása alatt egy darab föld, mellyet Kereső Annok és Borka conferaltak; Vicinussa fellyül Csom Bánya szakadása, alóll a' Patak.

3. György Ösvenyinél egy darab Széna fü, vicinussa fellyül: [...] az Erdő, alóll Mathefi Boldisár, egy nagy Cserefa az határa az Ország uttya felől, a gyümölcs fák abban vadnak.

4. Domán Ponkján egy darab föld, Ferentzi Pálné és László Andras vicinitassai között, zallogos.

5. Karjos falban egy Kis Szena fü, mellyet Ferentzi István conferalt, vicinussa fellyül Ferentzi Pál, alóll a' Simó Fiak Szena füve.

6. Vagyon az Ecclesianak egy Csere erdeje Satormány nevű helyben Vicinussa a Kis Sollymosi Határ felől a' Bértzen fel menő ut Har felé, alóll a Sz. Abrahami Erdő Szellye, a' felső Betűjűn Intzeiről vezett révre bé menő régi Ország uttya.

7. Eperjes Mál nevű helyben egy darabotska Szántó föld, vicinussa fellyül Benkő András zálagós földé, alól maga Benkő Andrásné, Simófi Judith földéi.

8. Getze Hát megett való helyben egy darabotska Föld, mellynek vicinussa fellyül Simó Pál, alóll Dankuj István. Ugyan ott

9. Egy darab föld, vicinussa fellyül Szövérdi András, alól Mathéfi György. Ezt conferalta Matéfi János in Casu Homicidii.¹⁰

10. Gyertyán Lik oldalán egy darab föld, Vicinussa fellyül Fenyedi Geréb Ferentz Uram, alóll Matefi Bóldisár árvai földök, capit metr. 6. ez egész föld az Ecclesianak conferaltatott.

¹⁰ emberölés okán.

11. Nagy Mál alatt metr. 2. Vicinussa álló Egyedfi János, fellyül Czifra János Titt[ulatur] Horvath Ferentz Ur Jobbágya. földjök. E két utolsó földeket, conferalta volt Néhái Markos András, Uram, s' consequenter¹¹ a' fia Markos Péter ratihabealván, az Ecclesianak ad possidendum transponalá coram S. Visitatione.¹² Ezen dolog pedig per pacifica¹³ ment véghez, mivel a' Néhái Márkos Andras Uram Testamentuma egj egj köből férreiről vólt mind az három fordulóban. A Testamentum pedig vagyon a Kis Solymosi Unitaria Ecclesia Ládájában.

NB. Kis Solymosi Máthe István, Felesegivel Incze Mariával edgjütt conferalal[na]k a Kis Solymosi Unitaria Ecclesiának, az Ur Asztalára egj hamukás himes Abroszt, mellynek négj szegeletin ilyen irás vagjon fekete sellyemmel varva: *Máthé István. Intze Mária.* A[nn]o 1776. özvegy Markos Andrasné, Assz[ony] conferalt Ecclesia számára egy tótos len gyólt KENDŐT, a' vége veress, sárga, zöld sellyemmel varva.

A[nn]o 1779 Kontz Kata Asszszony Benkö Istvánné, és Leánya Benkö Ersok, conferalának az Unitaria Eccl[esia] Templomabéli Praedicálló Szekre egy tarka kartont, veres Galandba kereken bé szegve. Item.¹⁴ Abrudbanyán lako Simó György ö K[e]gy[e]lme conferala az Ur Asztalára egy fél ejteleskora Vinczi ön fedeles Bokájt.

Signata A[nn]o Die ut Supra per Josephum Simo de Kis Solymos Jur[at]um S. Sedis Notarium m[an]ii p[ro]p[ri]a.¹⁵

*Csekefalva. Filialis ad Sz[ent] Abraham.*¹⁶ (123—125)

Anno 1773. Die 28va Novembris celebratott Sz. Visitatio alkalmatosságával, találtattak a' Filialis Csekefalvi Ecclesianak ilyen Mobile s' Immobile Bonumai:

Vagyon egy Fa Templom, mellyet épített maga költségivel a' Csekefalvi Unitaria Filialis Ecclesia az 1739-dik Eszt[endő]ben; melly az után le romolván ismét ezen Ecclesia a fundamento¹⁷ fel építette, a' mint a' Menyezeten másodikor felszegezett kéken festett Tablán való irás megmutattya; melly Templom helyet vásároltal[na]k Tituló Concambii¹⁸ Csekefalvi Kováts Samueltől, melly Concambionalis de dato Anno 1736.¹⁹ az Ecclesia Ladájába exstal.²⁰

Ezen templom körül vagyon sasokba rakott deszka Czinterem. Ebben vagjon egj magass deszkával bé boritva Fa Harangláb; melyben vagyon Két Harang: a' nagyobbikon vagjon ilyen irás: *A[nn]o 1744. Csekefalvi Unitaria Ecclesia. Me fudit Josephus Vetsk Schaesburg.*²¹ A' kissebb Harangon vagjon ilyen irás: *A[nn]o Domini 1664.*

¹¹ következetesen.

¹² ... jóváhagyván az egyházközségnek birtoklás végett átadá a sz. vizitáció előtt.

¹³ békésen.

¹⁴ hasonlóképpen.

¹⁵ Aláírva a fenti évben és napon kissolymosi Simo József hites sz. vizsgálószéki jegyző által, sajátkezűleg.

¹⁶ Szent Ábrahám leányegyházközsége.

¹⁷ alapjaiból.

¹⁸ csere címén.

¹⁹ az 1736. évben kelt cserelevél.

²⁰ van, létezik.

²¹ Josef Vetsk öntött. Segesvár.

Vagyon Mesterség Jozság, mellynek Nap keletről vicinussa a' le járó Ország uttya Sz[ent] Ábrahám felől; Nap Nyugotrol, Szabo Gergely, Rézi Ferentz, Lörintzi Joseff, Benkö Pál Jozságok; a' felső betűjin a szoross; alól betűjin Simo Gabor, Simo István és Farkas Gabor belé ütköző Jozságok; Cseréltetett Nehai Német Istvantól és mostan is elő Farkas Gabortól, mellyről való Concambionalis de dato 1758. Die 25ta Junii, exstal az Ecclesia Ládájában.

Vagyon az Ecclesia[na]k egy Singes kora Ládaja. Mellyben tartatik az Ur Asztalára való, egy hoszszuko, a' felső szádánál viragos arannyas, az alsó reszin abrontos arannyas, de az abronton alól meg hasadott ezüst Pohár; Vagjon benne a' fenekiben alóll egy B. betű. Egy nagy szegű Kettős srofos fedelű, egj ejteles On Kanna, vagyon illyen irás rajta: *Csekefalvi Unitaria Ecclesia A[nn]o 1739*. Egj On Tangyér, a fenekin irva van peniczilussal²² 1744. Egj gyöngyházás nyelvű Brassai Kés. Vagyon egy Asztalra való sáhos Abrosz; ugyan egy kék sellyemmel varrott Abrosz; ugyan egy veressel szótt avatég lyukatos rozsz abrosz. Egy fekete sellyemmel varrott Abrosz. Eneklő Székre, való veresses fejtővel szótt Kendő. Egy gjólts két végein fejr csipkejü Kendő; ezt adta Kováts Joseff Uram, Judith nevü hajadon Leánya.

Vagyon három Keszkenő, egyik veres sellyem, adta Enlaki Adám Istvánné: a második kék sellyemmel varrott a négj szegeletin. A harmadik fejr sáhos, Vadász Györgj Uram adta. Egy gjólts kék fejtővel öltött Abrosz, és veres sellyem keszkenő. Kováts Joseff Uram ajandekozta. Vagyon a' Praedicallo Széken és a' Pap Szekin két Szekelly Szönyeg. Az Ur Asztalánis egj Szekely Szönyeg.

Vagyon egy Alamisnas Perselly Láda.

A' Mesterség Házába vagyon két karos Fogas, fába rakott két üveg Ablak. Egy könyv in Folia regiis²³ egy kitsin ez az iras oldalán 1742.

*Allodiaturak.*²⁴

Kede felé forduló Hatarban: Kedel nevü helyben metr. 6. vicinussa fellyül Simó Márton, alól Szabó Gergely, adta örökössön Istenes indulatyttyából Gagy Miklosi Samuel Uram . . .

Küs Völgyed nevezetü helyben, metr. 12. vicinussa fellyül a Reformatus Papság földé, alóll Nehai Német István Posteritassi²⁶ Szantó földök. Adta ezt a Falu, ezen földnek mas reszit adván a Reformatus Papnak. A Tövissen két buglyara való Szena fü, vicinussa fellyül a' Reformata Eccl[esi]a Szanto földé, alóll a' Refor[matus] Pap Szena füve.

Ugyan ott fellyebb két buglyara való szena fü vicinussa fellyül a' Refor[matus] Pap szena füve, alóll a' Reform[ata] Eccl[esi]a szantó földé. Ezeken fellyül egj darab Kaszáló, melly közönséges a Refor[mátus] Pappal, és szénaul szoktak meg osztani. Vicinussa fellyül a' Bértz, alóll a Mesterség Szantó földé.

Küs Sölymos felé forduló Hatarban. Temető alatt metr. 16. vicinussa alóll Vadász György Uram. Fellyül a' Temető.

Hoszszuru megett 1. Szena fü. Vicinussa alóll Demeter Mihály, fellyül

²² Zsebkéssel (bicskával).

²³ királyi ívrét alakú (nagy formátumú).

²⁴ birtokok.

²⁵ utódai.

Szabó Gergely és Simo Márton, ezt az Unitarius Mester közre bírja a' Reformatus Pappal.

Tóllo Málon két buglyara való, Vicinussa egy felől a' Mál Gyepüje, más felől a' rá járó földek betüje belé ütközik.

Kantsár oldalába metr. 2. Vicinussa állóll a Falu helyye, fellyül a' Sz. Abrahami Határ Széllye. Ezt a Falu adta ugy hogy esztendönként a' Refor[matus] Pap és Unitarius Mester Alternatim²⁶ birják. Signata A[nn]o, Die ut Supra per Josephum Simo de Kis Solymos Jurat[um]e Notarium m[anii] p[rop]ria.

Anno 1774. Török Istvánné Aszszon conferalt egj gjaپottas Kendöt a' Templombeli Pap Széke takarására.

Anno 1777. Csekefalvi Gagyí Andrasné, Gagyí Judith Aszszony, NB.²⁷ Meg ne ütközzék az Olvasó a' Gagyí nevezetben, mert más féle Familia a' Ferfi, másféle az Aszszony, ha egy nevezeten vadnak is lévén egjetlen egj kedves István nevezetü Fiatskaja, s' több azon kívül nemis lévén, mivel Istennek tetszett azt kedves gyermeki állapottyában el venni: kívánta annak emlekezetit fenn hadni azzal, hogj a' Csekefalvi Filialis Unitaria Ecclesia számára tsinaltatott s' adott egy On Pohart, melly vagyon fél fertallyos mekkoraságu, talpas és egy ujni hosszúsagú labas, a' Szent Keresztségnék ki szolgaltatásának Eszközéül. Légyen ditserete a' Jok[na]k száma között.

Szent Abraham. (133—137)

Anno Domini 1773 Die 29na Novembris, Visitatito levén ezen Szent-Abrahami Venerabilis Ecclesiában, külső belső Bonumai találtattanak im ezek: Vagyon Északra a' Falun kívül az hegybe egy nagy Kö Templom igen regi; ennek Nap nyugot felől való vegiben vagyon a' Templomhoz ragasztva egj magas Kö Torony. Vadnak benne igen régi két Harangok, a nagyobbikon olyan régi csuda betükkal való irás van, mellyet közöttünk senki nem tud el olvasni.²⁸ A' küssebbiken semmi irás nintsen.

Vagyon az Ecclesianak a' Curatornál allani szokott egj festékes fél singes Ládája; ebben vagjon egj kis Alamisnás Ládátska, és az Ur Asztalára való im ez Edgjetmások: Egj fertallyos kora arannyas virágos ezüst Pohár. Egj ejteles fedeles On Kanna. Egj ejteles fa Palatzk. Egj ón Tánygyér; egj Pléh Tánygyér.

Egy gyólts, körül apro csipkés, a' közepin kötéses Abrosz. Egj len vászon fekete sellyemmel rosás himmel varrott Abrosz. Egj asztal keszkenő a'

²⁶ felváltva.

²⁷ Nota bene! — Jól jegyezd meg! (Itt: Megyjegyzendő).

²⁸ Orbán Balázs (*A Székelyföld leírása*. I. köt. 1868. 120. l.) ezt írja: „Csekefalva, Andrásfalva, Gagy és az anyaegyház, Szent Ábrahám közös temploma egy dombon feküdt, melyet még most is Templom-hegynek hívnak. „...“ Ez egyház nagyon szép és régi volt, falait szép frasco-festvények borították; de romladozott lévén, e század elején lebontott. Innen vitetett a falu között lévő unitárius imaház harangja, melyen féldombor majuskel írásmodorban e körirat van: (az eredeti felirat rajza) (O rex gloriae veni cum pace.) (Ó, dicsőség királya, jöjj békével!) Mely XIV-ik század végéig divatozott írásmodor némileg adat e templom építési idejéről.“

négy szege réz fonallal, veres selyemmel elegjesen varrott. Egj Patyolat gjólts Keszkenő szkofiummal varrott. Egy fejer rosás hamuka himmel szótt len gjólts Keszkenő. Egj zöldel, fejerrel, veressel s' feketéssel szótt fél selyem Keszkenő. Egj, három sing, a' két végin rojtos falun szótt gyólts Kendő.

Vagyon a' Pulpituson egy hoszszu, a' két végin kötéses, és karmasin selyemmel három rendben varrott, igen szép gjólts Kendő, vagyon az edgjik vegire selyemmel varva: *Gálfalvi Judith. 1771.* Vagyon a' Temp-lomban egj kerek fenyő Asztal, azon körös körül veres selyem pántlikába szegett ánglia posztó fedél; készítette s' ajandekozta T[e]k[i]nt[ete]s Pálffi Antalné Gálfalvi Judith Aszszony.

Vagyon a' Praedicalló széken fejer len gjólts, körül tsipkés Abrosz; Lörintzi Péterné Asz[szony] conferalta; erre fellyül vagyon teritve egy uj tarka karton, mellynek közepin két karikában veress selyemmel varva, ilyen irás vagyon: *Kénosi Mária.*

Anno 1774.

A' Pap ülő szekinek könyöklőjin vagyon egj fejer gjólts Abrosz; Lörintzi Péterné Asz[szony] ajandekozta. Vagyon ugjan ezen egj Székely Szönyegis.

Vagyon az Ecclesianak két könyve, edgjik *Rationarium*, a' másik Baptis-male;²⁹ és egj lábas fel fertallyos kora Keresztelésre való ón Pohara.

Vagyon az Ecclesianak a' Curatornál allani szokott egj Szuszkéja capit Cub. c[irci]t[e]r. 9.³⁰

Vagyon a' Pap Házban egj zöld mázas Kementze, vegiben egj kurta fűjtövel. Három hitván igen regi Fogasok, asztal mellé való egy logó hitván pad; a nagj Házon három üveg ablak, ketteje két felé nyilók, onban vadnak rakva, a' harmadik fába rakott. A' Tanuló Házban is fába rakott két üveg ablak, és egj kerek, de minden haszon nélkül való, zöld Fűjtő, egy hoszszu keskeny Asztal.

NB: Ajandekozott T[ekintetes] üdösb Jakabhazi Sigmond Uram in Anno 1773. az Ur asztalára egj ón fenekü, ón fedelü, fedele gombos, füle is onban foglalt, igen mesterségesen csinalt, s' virágzott, egj ejteles kora Portzellán Kannát, mellyből egj Innepen administraltatott is Communio.³¹ De az utan azt kívánván az Ecclesiatól, hogj az on Kannát adják a' Medeseri Eccl[esi]ának az ő K[e]lgy[e]m[m]e neve alatt, midön az Eccl[esi]a nem accedálna³² a' portzellán Kannát maganak vissza vette.

Következnek a' Szántó földek s' Szenafüvek.

A' Felső Határban: Ing völgye nevezetü helyben, éppen a' Falu végin a' Porgolát Kapun kívül, balra, vagyon egy darab föld, igen megsuvadozott, mindenesztől. Capit. metr. 4. Vicinussa fellyül edgj darabig a Gagy felé menő Ország uttya, azon tul a Jakabhazi Sigmond Ur Andراسi nevezetü Jobbágjai Szántó földök, belöl az Ing Pataka; felső vége ütközik meg a Gagyi Péter Titt[ulátus] Palfi Antal Uram Jobbágjának földiben, alsó vége a' Mesterség Jozságában. A' Papé.

Ugyan ezen Völgyben, Sik Dombnál vagyon három darabotska föld, ket-

²⁹ az egyik számadásos (könyv), a másik keresztelési (anyakönyv).

³⁰ körülbelül.

³¹ osztatott is úrvacsóra.

³² nem állott rá.

teje vagyon az Ország uttyán belől a' Patak felől. A' Falu felöll valónak Vicinussa Falu felől a' Nehai Máthefi Boldisár Posteritassi földgyök; tul az erdő felől T[ekintetes] Sz[ent] Kirallyi Ferentzné Péterfi Hedviga Aszszony föld. Capit. metr. 2. a' Papé.

Ezen fellyül mindjart harmadik ezen mindjart meg irt földhöz, capit metr. $2\frac{1}{2}$. vicinussa a' Falu felől Titt[ulata] Péterfi Hedviga Aszszony

földe, fellyül az Erdő felől Bözöd Ujfalvi Kováts Joseffné T[ek][i]nt[ete]s Jakabházi Susanna Aszszony Jobbágy föld. a' Papé.

Harmadik föld vagyon ugyan ott az Ország uttyán fellyül, Capit metr. 4. a felső vegiben vagyon egy jó buglyára való Szena fü, vicinussa a' Falu felől Titt[ulata] Péterfi Hedviga Aszszony föld; fellyül az erdő felől Szabó Samuel T[ek][i]nt[ete]s Sz[ent] Ivanyi Samuelné Jakabhazi Kata Aszszony Jobbágja föld, a' Papé.

Azon Völgyben Ing Revinél vagjon egj darab szena fü lészen rajta hat buglya szena. Vicinussa a' Patak felől fel egy darabig a' Bözödre járó Ország uttja, azon tul a' Patak mellett az Unitaria Ecclesia Szántó föld; fellyül a' Csekefalvi Erdő felől a' Lörintzi Fiak dirib darab Széna fűvök, a Papé. Vegin van Tanorok. Ezen Szena fü mellett vagyon egy darab Szántó föld capit. metr. 4. vicinussa kívül a Pap szena füve, belől Ing Pataka. Az Ecclesiáé. Ugyan ezen Ing Völgyiben az Unitarium Templom alatt vagjon egy darab föld capit metr. 3. Vicinussa fellyül a' Gagyi T[ekintetes] Idösb Palfi Miklos Uram Nagy János nevü Jobbágja föld, alól az Ország uttya a' T[ekintetes] Jakabházi Sigmond Uram föld, felső vége ütközik meg ugyan a T[ekintetes] Jakabhazi Sigmond Ur földiben. A' Mesteré.

Hartsád oldalán vagjon egj darabotska széna fü lészen rajta két buglya szena, több is volna, ha a' vicinitás le nem nyirbálná szántással. Vicinussa fellyül Gagyi T[ekintetes] Idösb Palfi Miklos Uram Jobbág föld, alól Szebeni Istvan T[ekintetes] Jakabhazi Sigmond Uram Jobbágja szántó föld. A' Mesteré.

Hartsádon vagjon egy szántó föld, capit, metr. c[irci]t[e]r 5. Vicinussa kívül az Erdő, belől Mathé Pál T[ekintetes] Kováts Josefne Jakabhazi Susanna Aszszony Jobbágja széna füve. A' Mesteré. A' *Magyar Andrásfalvi*, Kede felé forduló Hatarban Tekő allya nevezetü helyben, vagjon egj darab Szántó föld, capit. metr. 12. vicinussa kívül az Hegy felől Birtalan Andras, Molnos Imre Uram Jobbágja föld, belől a' Patak egj igen nagj árokkal hosszan ketté vágja; melly a nevezett árkon a' Sz[ent] Ábrahám határ felé való Patak mart, s' a' marton kívül is le hosszan, hol egy kasza vágásnyi, s hol többetske szélességü, de a' közepin egj közönséges buglyára való tágasságu széna fü, s' valameddig le nyulik a' Kornis István Molnos Sigmond Jobbágja föld, a' Titt[ulatur] Palfi Antal Uram föld vegitől fogva, mind addig az is le nyulik a' Patak mellett, leszen rajta egy öreg buglya szena, közönséges kettő. Tul az árkon a' meg nevezett szántó föld vegiben vagjon egj darab szena fü, ez is az meg irt árokkal ketté van szakadva, lesz rajta jó négy buglya szena; vicinussa kívül az Hegj felől egj darabig le, a fenn említett Birtalan András szena füve, azon tul le Gagyi T[ekintetes] Idösb Palfi Miklós Uram Nagy János nevü Jobbágja szántó föld; A' Falu felől való vége ütközik meg a' Titt[ulatus] Palfi Antal Ur földiben. A' Papé.

A' *Kede felé forduló Hatarban*, a' Csiki Kerti felett vagyon egj darabotska Kender föld, belé megjen mint egj két vékonyi kender mag; Vicinussa fellyül az árok, alól a' Sepsi Pál és a Bátor István földeik végek

belé ütköznek. Az Hegy felől való betűjiben ütközik a' Farkas Gábor szántó föld; a' Falu felől való betűjínél megjen elő a' Dios Ferentz föld. A' Papé. Notandum.³³ Az említett Sepsi Pál, Báró István és Dios Ferentz. T[ekintetes] Jakabhazi Sigmond Uram Jobbagji.

Dios Kuttyánál nevezetü helyben vagjon egy darab Szántó föld, metr. 6. Vicinussa alól Nagj János T[ekintetes] Gagyí Idősb Pallffi Miklos Uram Jobbagja szántó föld, fellyül a' Diós Erdeje. A' Mesteré.

Azon fellyül és kevéssé hatrébb fenn a' Sorkon egy darabotska föld metr. 1. Vicinussa fellyül a' Falu helyye, alól Nagy János föld. A' Mesteré. Nagy Áj ároka mellett egy kitsin szántó föld, vicinussa egy felől az árok, más felől Lörintzi Dániel szántó föld. Az Ecclesiáé.

Lok nevezetü helyben egy darab szántó föld metr. 8. Vicinussa a' Falu felől Titt[ulatur] Jakabhazi Sigmond Uram, más felől Magjar Országí Váradí Nehai Veress Lászlóné Jakabhazi Borbára Aszsz[ony]. Posteritassi földgyök. Az Ecclesiáé.

A' *Sollymos felé forduló Határban*, Sidán ároka mellett egy széna fű; Vicinussa fellyül egy darabig Nehai Jakabhazi Pál Uram Posteritassi széna fűvök, egy darabig Titt[ulatur] Váro Moses Ur széna füve; alól pedig egy darabig Sidán ároka, azon tul által megjen az árkon, s ott vicinussi Lörintzi Mihály és László Mihály széna fűvök. Az Ecclesiáé.

Köblös nevezetü Határban. Köblös ároka mellett az Észak felől, vagjon egy zálagas szántó föld, in et pro flor[ensis] H[ungaricis] 8. Vicinussa fellyül Nagy Kedei Fekete Daniel Uram Jobbagj föld, alól pedig Lörintzi Péter széna füve. Az Ecclesiáé.

Vagyon a' Mesterség Házban asztal mellé való két Pad, edjik ladás; három karos Fogas; egy Tálás, egy Asztal, Nagy Jánosnit tartatik régtől fogva. Fába rakott két üveg Ablak. Signata A[nn]o Die ut Supra per Josephum Simo de Kús Solymos Jurat[um] S. Sedis Notarium m[anii] p[rop]ria. Minek utánna a' Templom restauraltatott, Istenes indulattyából a' maga tulajdon költsegivel, in Anno 1777 Sz[ent] Ábrahámí Idősb Lörintzi János tsinaltatott három Ablakokat onba rakottattakat, a' Templomra.

Anno Praedicta 1777.³⁴ T[e]k[is]t[et]e[s] Pálffi Antalné, Titt[ulata] Gálfalvi Judith Aszsz[ony] Istenhez való buzgó indulattyából ada és ajandekoza a' Sz[ent] Ábrahámí Székre, egy házi gjólts Kendőt, mellynek hossza egy fertzally héjjan négy sing; a két végin vagjon tettszin sellyem Pantlika varva; azoknak szegeleteibe ugjan tettszin Pantlikabol tsinált rósok. Ugyan a' két végin vagjon a' szegeleteken fel hajtva három ujni szelylyességü tótos Csipke.

Gagy. (143—144)

Anno 1773. Die 29na Novembris Sz. Visitatio lévén a' Gagyí Venerabilis Ecclesianak Mobile és Immobile Bonumai talaltattanak ez szerént:

Vagyon egy Kö Templom, melly épült in Anno 1667-dik eszt[endőben]. Az helyét adta vólt örökösön az Unitaria Ecclesia[na]k Thordatfalván lakott Néhai Pálffi Sigmond Uram. Vagyon körülötte sasokban rakott deszka Czinterem; ennek Napkelett felől való résziben fából csinált egy Harangláb; mellyben vagyon két Harang. A' nagyobbikon vagjon illyen

³³ Megjegyzendő.

³⁴ Az előbb jelzett 1777. esztendőben.

írás: *Industr. D. Palfianor. Ex Moneta Curav Deplorato Statu [Trannae Conflata] 1701. A' kissebbiken: 1708. Gagy ex Moneta Cupr.*³⁵

Vagyon az Ecclesianak egj, egj singes kora Ládája; mellyben szokott tartatni. egj lábas arannas ezüst Pohár, on a' fedele. Egj ejteles on Kanna; egy On Tángyér. Egy len Abrosz kékes. Porta.³⁶ szőr Materia kékes. Kékes és veresses elegjesen Kotzkás más Len abrosz, körülle csipke. Patyolat Keszkenő, a' negy szegelete s' körül. Ugyan Patyolat Keszkenő körül fejér sellyemmel és szkofiummal varrott; gyólts Kendő csipke, a két végin. Len fótos Kendő, veress fejtös a' két vege, más ahoz hasonló jobbatska. Vagyon a' Papság Jozzága in Vicinit[at]ibus] Kapujánál a' Martonos felől lejáró Ország uttya, állól a' Zongota Pataka, belső reszin a' Nehai Miklosi István Uram Posteritassi, fellyül T[ekintetes] Pálfi Antal Uram Jobbagy Jozzága; mitsodás fundamentumon szereztetett vagjon Levél rólla T[ekintetes] Palfi Josef Uramnál. Vagjon a' Papság Házában Egj Pad. Két fogas, faba rakott két üveg Ablak.

Allodiaturak. Pap Házához való Földek.

Vagyon Csapány Kerületiben egj föld, metr. 7. Vicinussa egj felől az Ország uttya, más felől a' Patak. Pálffi Miklós adománya. Tornában fél hold föld metr. 2. vicinussa egy felől T.Pálffi Miklós Uram. Más felől T. Péterfi Hedviga Aszszony szantó földök. Péterfi János adta A[nn]o 1704.

Sik Dombon metr. 6. Vicinussa egy felől Pálffi István, más felől Nehai T[ekintetes] Miklós István Uram. Posteritassi földök. adta Miklos Györgj. Ugyan Sik Dombon, metr. 2. adta Domokos Istvan, ez el vezett. Tálás Házánál metr. 4. vicinussa ab utraque parte³⁷ Nehai Titt[ulatur] Miklosi István Uram Posteritassi földök.

Hosszu mezőben, metr. 2. minden felől vicinussa Péterfi János. Sas Orotásában egy hosszu föld, vicinussa Peterfi Miklos, adta Sas Mihály. Ez is oda lett.

Ezeket az Ecclesia tartozik megszántani Pap számára.

Széna füvek, Pap Szamára.

Sik Dombon egj darab Szena fü, Miklos György adta. Ez oda van. Hoszsú Mezőben egj darab, vicinussa az úrok. Ezt a viz mind el vitte.

Szénás Szegben Curr. 2. Vicinussa egy felől Miklos György, más felől a' Patak, adta Osvath János.

³⁵ Orbán Balázs (i.m. I. köt. 121. l.) ezt írja: „Gagnak van egy érdekes harangja, mely nem annyira régisége, mint a miatt nevezetes, hogy az Rákóczi Ferencz forgalomból kiment rézpénzeiből öntetett, mint körirata bizonyítja: INDUST. DR. PALFIANORUM EX MONETA CUPR DEPLORATO STATU TRANS. CONFLATO. Oldalán 1701 év szám, körül a Rákóczi által veretett különbözőféle pénzek egy-egy példánya van beöntve. E harangnak másik hason párja 1848-ban ágyúvá öntetett.“ Alapszövegünk bizonyára hibás olvasatú. A kikövetkeztethető latin szöveg: Industria Dominorum Palfianorum ex moneta cuprea deplorato statu Transylvanie conflata. 1701. (A Pálfi urak igyekezete folytán a forgalomból kivont erdélyi rézpénzekből öntetett. 1701.) A kisebbik harang kiegészített felirata: 1708 Gagy — ex Moneta Cuprea (rézpénzből (készült)).

³⁶ viseltes

³⁷ mindkét felől.

Hoszszu Völgy alatt egj szekérre való, vicinussa egy felöl az Árok, más felöl az Ország uttya. Adta a' Falu.

Kedei ut mellett egj hóld föld. Ezis el vezett.

Sas Orotása alatt egj szekérre való szena fü. Vicinussi Miklosi Sigmond és az Árok.

Signata A[nn]o Die ut Supra per Josephum Simo de Kis Solymos Jur[atum] Notarium m[anii] p[rop]ria.

SIMÉN DOMOKOS

ALKALMAS IDŐBEN ALKALMAS EMBER LENNI*

1Kron 12,32, 2Kor 3,5/b

Keleti közmondás szerint nem tartozik a jökvánások közé: Éljen történelmi idöket! Úgy látszik a mi nemzedékünknek az a sorsa, hogy történelmi idöket éljen. Egyfolytában történelmi idöket élünk és élünk mind népestöl, mind országostöl. Ez a történelmi idö tépázta meg az egyházat is, mert benne élt ez az emberek tudatában, hitében, életvitelében és világnézetében, hogy a sodrásos idöben partot kötö, az erkölcsi világrend földrengésében megtartó, a jégcsapos idöben otthon melege legyen.

Ilyen történelminek mondható a mostani fótanácsi gyűlésünk is, hiszen ez az első szabadnak ígérkező alkalom annyi meddő év után, amikor kezdetünk új barázdát szántani a régi mag alá, új ruhát szabni egyházunknak a lerongyolt, megszaggatott helyett, amikor szorongat az új egyházpolitikának, új módszernek, új munkásságnak a szüksége. Az új idök a megújulás szándékát ébresztgették minden idöben. Most is. A megújulás nem jelenti a mindenkori idökhöz való szolgálai alkalmazkodást. Ebben a betegségben már sokat és sokszor szenvedtünk. Jelenti erönk és lehetőségeink felmérését, foghíjas, rongált soraink újra rendezését, örök útkeresését azért, hogy ennek a világnak önmagát veszített embere az evangélium szellemében a Jézust követök törekvésében újra megtalálja önmagát, méltóságát, békességét és embertársát testvérek. Jelenti a kereszténységben megfogalmazott lelki, szellemi és valláserkölcsei új világot.

A megújulás szándékát először két fontos kérdés veszi vallatóra. Alapigénk szerint: az alkalmas idö és az alkalmas ember.

Az *alkalmas idö* szemléletére az ószövetségi részt választottam ki. Nem szó szerinti, hanem gondolati mondanivalójáért. A filiszteusokkal vívott vesztes harc után a zsidók első királyának volt annyi önkritikája, hogy kardjába dölt. Belátta képtelen voltát a további uralkodásra, uralkodásának csödjét, jövőtlen jelenét. Sokan a pásztorfiú, Dávid sorsán keresztül nézték Saul királyságát és azt zsarnoknak, a jó, az igaz, a becsületes és jellemes életek elnyomójának, üldözöjének látták és láttatták. Saul halálával lezárult egy történelmi idö a zsidó nép életében. Minden lezárult idövel új következik, az alkalmas idö kényszerű szorításában. Ez az „itt és most“ vaslogikája. Saulnak maradt még egy élő fia, de az alkalmatlanná tette magát az uralkodásra azáltal, hogy a trónhoz való ragaszkodásában beleegyezett az ország kettészakításába, szét hullásába, csak ő királynak maradjon. Sokan lehettek, akik csak apró

* Elhangzott 1991. február 27-én tartott fótanácsi istentiszteleten.

pecsenyéjüket akarták megsütni az új idők tüzenél. Izsákhár fiai és még nagyon sokan az ország- és a nemzetföltés riadalmában nem a maguk, hanem a közösség, az össznépi szempont mérlegén mérték le az új időket. Ezzel a szemlélettel olyan királyt kívántak az ország élére, aki királyként is több ember és emberként is jó király tud lenni, az össznépi egység szellemében gondolkodik. Az alapige szerint, . . . „akik felismerték az idő alkalmas voltát, hogy mit kellene Izraelnek cselekednie, hallgattak lelkiismeretük beszédére.“ Az alkalmas idő a Góliátot győző Dávidot adott, aki a barátságról bizonyosságot tett, templomot épített, országegységet megőrzött, zsoldárt adott az imádságos léleknek. Mindig voltak és lesznek akik felismerik a közös érdek szempontjából az alkalmas idöket és cselekszik a megújulást.

A mai Fötanácsnak és az egyetemes egyháznak is az alkalmas idő a megújulásra önként kívánkozik. Lehullott a képletes berlini fal, ami eddig magunkba szorított. Úgy látszik, hogy félelem nélkül munkálkodhatik az egyház évszázados hivatásában és a hívek félelem és gátlás nélkül lehetnek vallásos emberek is. Alkalmas lett rá az idő. Az alkalmas idő meghatározásában különbséget kell tennünk a világ és a vallás-erkölcsi világ szerinti alkalmas idő között. A világ gazdagságra, pénzre, jogra, kereskedelemre, egyszerűval anyagiakra van beállítva. Csak ezt adhat. A hit, a vallás a lelkiekre, a békességre, az igazságra, a jóra, az Istennel való közösség kiegyensúlyozott állapotára van beállítva. Ez utóbbi az elsőt pótolhatja, de fordítva nem. A világ értelmezésében ideje, alkalmas ideje van a szántásnak, a vetésnek, a munkának és az ünneplésnek, a székely közmondás szerint még a szalmakalapnak is. A lelkiek szerinti alkalmas idő egy embernyi élet, tehát mindnyájunk hétköznapja és ünnepnapja. Ez szünetet, társadalmi, gazdasági rövidzárlatot, évet és évszázadot nem ismer. Folytatólagos, mint az élet. A keresztényi önképzés belső világunk dolga. Annyi köze van a világszerintiekhez, hogy az életvitelben meglátszik az eredménye: nem az anyagi gazdagságban, hanem a lelki békesség gazdagságában. Van idő, amely alkalmatlan az anyagi előmenetelre; de nincs alkalmatlan idő a lelki életre.

Ezt a lelki életet szolgálta és kell hogy szolgálja a mindenkori egyház, annak szolgálói és előjárói. Ez nem szerepe, ez a hivatása.

Szellemi és lelki életünket csontvázra soványították az utóbbi török félszázad esztendei. Hiánycikk mindaz, ami az embertestvériséghez, a békés egymás mellett éléshez, a más tiszteletéhez, a lélek nyugalmához vezetne. Tetszhalottá tették a keresztény vallás-erkölcsi alapelveket. Sivataggá váltak a lelkek, ahol nem tud megkapaszkodni a jézusi gyökér. Mindenki mindenki ellensége lett. Az önzés piacozik lelkünkben. Keresi az ember, a társadalom, az ország a jobbik önmagát és nem találja. Jogilag, gazdaságilag, társadalmilag, etnikailag próbálják felépíteni azt a jövőndő társadalmat, amely a hazában otthont ad nem csak a polgárnak, hanem a hívő embernek is. Lehet, hogy megújul társadalmi és gazdasági közérzetünk, de a belső világunkkal, a lélek dolgaival senki sem foglalkozik, az magánügy — gondolják. Maholnap nem lesz magánügyünk, minden közügygé válik. Ebben a közös közügyben él-e Izsákhár fiainak a szelleme, akik ebben a lekoldusított lelkü világban felismerik azt, hogy mit kell és hogyan kell az embernek cselekednie? Hogy a társadalom alapja, az ország jóléte nem csak a jog, a gazdasági élet, a pénz, hanem épp oly fontos az emberek közötti viszonyban a lelki világunk betájo-

lódása, az evangéliumi szellem megélése. Bizony mondom, hogy az evangélium örömmüzenetére, a jézusi életvitelre nem volt alkalmasabb ideje nemzetségünknek, korosztályunknak, mint ma. Most kell, hogy az egyház neveljen, tanítson, összetartsa, értelmet adjon a léleknek és lelket az értelemnek. Erre alkalmas időket élünk.

Az alkalmas ember szemléltetésére nem választhattam volna találóbbat, mint Pál apostolt, az evangélium szorgos követét. Elhivatása teljesítésében nemzetközivé emelkedett, függetleníttette magát a társadalmi kategóriáktól, a törvény-vallás rabságától: szabaddá tette magát a társadalmi-gazdasági kötődésektől, azért, hogy szolgálja Jézus egyházát. Hangsúlyozni kívánom, hogy nem uralkodni akart a lelkek felett, hanem szolgálni a lelkek békéjéért, Isten és ember viszonyát, az evangéliumot. Tisztában volt a maga képességeivel, erejével, tudásával és minden szervező tehetségével. Lehet, hogy kortársai közül még sokan voltak hasonló tehetségű emberek, de Pál apostol megérezte, hogy őt küldi, őt választotta ki Isten arra, hogy az Ő ügyét szolgálja. Vállalta ezt a szolgálatot. Az ő élete és munkássága által válik valóságosan felismerhetővé az az igazság, hogy Isten mindig a legalkalmasabb embert választja ki ügyének érdekében. A mindig Isten-közelben mozgó apostol maga tesz erről bizonyosságot a Korintusbeliekhez írott levelében: . . . „a mi alkalmasok voltunk Istentől van . . .“

Sok jószándék hajótörést szenvedett azért, mert vagy az idők vagy az ember nem volt alkalmas. Úgy látszik, hogy a legsikeresebb és a legemberibb, boldogítóbb dolgok akkor valósultak meg, amikor az alkalmas idő megtalálta az alkalmas embert. Azon vitatkozni lehet, hogy az idők választják-e ki az embert, vagy az alkalmas ember szüli az alkalmas időt. Nem célom meddő vitába bocsátkozni, csupán hangsúlyozni szeretném azt, hogy a kettő találkozásából születik a megújulás és a megújítás.

Még egy kérdést pontosítani szeretnék az alkalmas ember kérdésében. Miért volt alkalmas ember Pál apostol? Szerintem azért, mert engedelmes volt az Istennel és Jézus tanításával. Ezzel az engedelmességgel szolgálta az „Újszövetséget“, az evangéliumot, nem a betű szerintit, hanem a lélek szerintit.

Az evangélium, az Isten ügye és az emberi igény alkalmassá teszi kuszált szálú jelenünket arra, hogy jöjjenek az alkalmas emberek a szolgálatra, legyen az ember- vagy népszolgálat. Alkalmasok vagyunk-e? Kik az alkalmasok? Kézügyben van a gyülekezet válasza: a lelkészek. Én pedig azt mondom, hogy nem csak ők, mert az evangélium szerinti vállaláserkölcsei élet nem csak az ők ügyük. Nekünk unitáriusoknak világi papságunk is van. A főtanácsi tagok, az egyházközségekben a gondnokok, a vezetők és a hívek is a költő szerint papok és próféták kell legyenek a közös szolgálatban. Ha jövünk felelőssége mindannyiunké, akkor a kötelessége is az. Vállalnunk kell azt a szorító szükségletet, hogy ne csak a világ szükségeinek, hanem az evangéliumnak, Istennek is engedelmeskedjünk. Ezzel az engedelmességgel leszünk alkalmas emberei Istennek arra, hogy ez a becsületében, erkölcsében és hitében koldus világ gazdagodhasson a kereszténységben, békés és nyugodt, biztos társadalommá. Az alkalmas idő és az alkalmas ember találkozása így lesz történelmivé a mi időnkben is. Vállald hivatásod, szolgálatod a közös ügyünkért úgy, hogy „mindezeket, ha kell, megpróbáljátok, hogy hit szerint megmaradjunk“. Ámen.

„AZ ÚR, A MI ISTENÜNK, LEGYEN VELÜNK“*

1Kir 8,57—58

Újszékelyről jöttem, egy kicsi, de lelkes gyülekezetből, ahol ifjúságomnak 13 évét hagytam. 13 év lelkesedése, lángolása, öröme, küzdelme és szenvedése kötött e kis faluhoz, amelytől fájó érzésekkel váltam meg.

Amikor ingóságainkkal, bútorainkkal elindultunk Udvarhely felé, este volt, harangoztak: visszanéztem, azt mondtam: áldjon meg téged az Isten Újszékely, s áldja meg mindazokat, akik benned élnek. A harangok alatt, ahol szolgáltam, lelkesedtem, amelyek alatt, mint ahogy minden ifjú lelkész, én is meg akartam váltani a világot, nem hagytak szó nélkül elmenni, utánam kiáltották: kísérjen Isten áldása, Isten veled!

Hívott a székelyudvarhelyi gyülekezet, s én jöttem örömmel és lelkesedéssel. Nem lettem én hűtlen kicsi gyülekezetemhez, mint ahogy Jézus sem volt hűtlen Kapernaumhoz és Pál sem Efézushoz, — egyházam, népem hívását hallottam, s én jöttem, hogy nagyobb láng lehessen, többet tehessek, hűséggel szolgáljak. Tudom és érzem a kötelesség nagyságát, a felelősség súlyát, de Istenre tekintek, aki velem volt eddigi lelkészi szolgálatomban, Tőle kérek hitet és erőt, hogy ezt a nagy gyülekezetet méltóképpen szolgálhassam.

E gyülekezet történetéből Isten gondviselő szeretetét látom, mely megtartotta, erősítette és fejlesztette. Kisgyörgy Sándor kénosi lelkész volt ennek a gyülekezetnek első beszolgáló lelkésze, aki 1872. október 6-án tartott beköszöntő beszédében a következőket mondotta: „Légy köszöntve és hévvel üdvözölve, te kicsiny újszülöttje az unitarizmusnak, székelyudvarhelyi unitária eklézsia! Köszöntlek indulásod percében az Úrnak szentsegedelmeivel és üdvözöllek Istennek békességével! Legyen életed tartós és erős, növekedjél és gyarapodjál testben és lélekben, hosszú időkön át; terjedjen és virágozzék benned az erkölcsiség és a vallásosság égi virága. Istennek áldása lebegjen feletted örökkön, örökre!“

Az első összeíráskor a városban 97 unitáriust találtak, hozzuk csatlakozott később a szórványok 15—20 híve. Ez volt az ősmagja a gyülekezetnek, mely annyira megerősödött és létszámban megnőtt, hogy Vári Albert lelkész idejében 1905—1909 között nagy áldozattal felépítette ezt a nagyablakú, világos templomot. Lelkész és a kevés létszámú gyülekezet hegyeket mozgató hitről, munkát és pénzt nem kímélő áldozatvállalásról tett bizonyosságot.

Az utóbbi két évtizedben a gyülekezet lélekszámban megsokszorozódott és egyházunk egyik legnagyobb egyházközségévé nőtte ki magát. Az újszülöttből édesanya lett, mely 1990-ben két erőteljes ifjúnak adott életet: az 1-es és 2-es számú egyházközségeknek. A templom, mely az építés idején túl nagynak tűnt az egyházközség akkori lélekszámához viszonyítva, ma nagy ünnepeken nem képes befogadni a város unitáriusait. Ezért az egyházközség elhatározta, hogy a Bethlen negyedben új templomot épít a hívek jobb megosztása és egyházunk fejlődése érde-

* Elhangzott az 1990. október 14-én tartott beiktató istentiszteleten.

kében. Tudjuk, hogy sok áldozat vár ránk, lelkészekre és hívekre egyaránt, de azzal biztatjuk magunkat, hogy ha a század elején egy maroknyi ember fel tudta építeni a jelenlegi templomot, akkor a többszörösen megnagyobbodott gyülekezet is képes lesz az új templom felépítésére.

Az egyházközség 8-ik lelkésze vagyok. Lelkészi szolgálatomban a következő elvek fognak vezérelni.

Népemnek hű és igaz gyermeke akarok lenni. Azt akarom, hogy a templom, amelyben szolgálok népem számára erős vár, nemzetünk megtartó őrhelye legyen. Századokon át az a hit adott erőt őseinknek, hogy Isten velük van, nem hagyja el őket. Szélcsendes és viharos időben zengett az ének ajkukon: Erős várunk nekünk az Isten. Isten hírnöke akarok lenni, hogy újra és újra mondjam: Isten áldotta meg atyáink életét és minket sem hagy el, ha hűek maradunk hozzá. Isten akarata, hogy mi itt éljünk a Hargita alatt, hogy szépítsük és gazdagítsuk a mi életünkkel ezt a földet. Biztatás akarok lenni a viharban, hogy felétek kiáltsam: erősítsétek meg magatokat: ne féljete. A hitét vesztett, szülőföldjét elhagyó számára hazahívó hang akarok lenni, mely visszahívja világba szakadt testvérünket a hűtlenül elhagyott szülőföldre. Mondani akarom és mondani fogom, hogy úgy az egyes ember, mint a közösség, amíg hitében és reménységében meg nem törik, legyőzhetetlen.

Szószóloja kívánok lenni a testvériségnek, s hirdetni fogom, hogy mindannyiunknak egy Istene, egy közös Atyja van, s mi testvérek kell legyünk Istennek közös szeretetében. Az elválasztó falakon túl meg kell látnunk egymásban a testvért, Isten gyermekét, akinek öröme és szenvedése közös a miénkkel. Mint ahogy nincs félkarú barátság, éppen úgy nincs félkarú testvériség sem, mert a testvériség feltételezi a szabadságot és a jogok egyenlőségét. Mint ahogy két kéz kell az imádkozáshoz, éppen úgy két szív, két fél kell a testvériséghez is.

A felekezeteket testvérnak tekintem, akik velünk együtt egy nagy közös cél felé törekednek. Sokan a többféle vallási felekezetben keresték és találták meg a nemzetünket ért kudarcok okát, én éppen ebben látom népünk nyitottságát, fogékonyságát a szellemi és vallási értékek iránt. A felekezetközi kapcsolatokban találok fényes lapokat, de találok életet és értéket romboló harcokat is, amely felmérhetetlen kárt okozott a mi népünknek. Elérkezett az idő, hogy felismerjük, hogy az összefogásban és egymás támogatásában élet van, a jövő élete, a széthúzásban és a testvérharcban a halál és a megsemmisülés vár reánk.

Isten parancsolatainak teljesítésében az eszménykép számomra Jézus, aki példát adott nekünk az Isten- és emberszolgálatban, az áldozatban, az alázatban, a hitben és a szeretetben. Ő mindig csak adott, mindig másokért és másoknak élt. Példát mutatott, hogyan kell hirdetni az evangéliumot alkalmas és alkalmatlan időben. Felemelte a töredelmes szívűeket, megkereste az elveszetteket, meggyógyította a betegeket, magához emelte a szegényeket. Diadalmasabb, szebb élet nem volt az övénel. Rohanó időkön felénk sugárzik Jézus hívása: „Kövess engem!”

Szószéki és szertartási szolgálatom, egész lelkészi szolgálatom célja az eszmények világa, az Istenországa. Ez a világ nem egy földi határok közé szorítható valóságokat megszépítő eszménység, melyet mindenki előbb a maga életében kell megteremtse, hogy annak minden gondolata, igazsága és törvénye itt a földön valósággá váljon.

Jézus világa az eszmények világa volt; testével benne élt a hétköznapi gondok szorításában, a múlandó világ változása között, de lelke a

szellem napfényes mezőin járt, annak a világnak korlátlan fejedelme volt. Az emberekben gyarlóságuk, gyengeségük ellenére is egy szebb és tisztább élet lehetőségét látta: „Istenországa ti bennetek van“. Nem szétfosló ködre, tovatűnő felhőre építette világát; élete a legmélyebb és legigazabb valóságban: az Istenben gyökerezett. Akik előtt az eszmény valóság volt, azok mind az ő szellemében éltek, alkottak, győztek, szenvedtek, s ha kellett szívükkel pecsételték meg a hitet; hogy a látható világ minden gazdagságával az eszményi világ nélkül semmit sem ér, mert az ember csak addig ember, amíg tekintetét képes felemelni a jézusi magaslatokra, amíg hiszi, hogy a világ és az élet holnap más lehet, mint amilyen tegnap volt.

Ha egy szóba akarnám sűríteni az én lelkészi szolgálatomat, küldetésemet, ezt mondanám: jöjj! Ha Istentől kérném szószéki és szertartási szolgálatom, egész lelkészi szolgálatom gyümölcset, azt kérném, hogy minden szolgálatomból Feléd csendüljön a hívás: jöjj velem! Jöjj velem Istenországára felé, Isten felé! Ámen.

JAKAB DÉNES

AZ ÉLET ÖRÖK

Jn 14,19

E húsvéti boldog találkozásban szívem őszinte szeretetével köszönök. Legyen hála Istennek, hogy a húsvétot elhozta, s az ünnep által mindannyiatok lelkében előbbé tette a vallásos hitet. Legyen hála a mindenható Istennek, hogy a templom padjaiban megsokasodott a hívek száma, s a hívek seregének ajkáról áhítattal zendül a zsoltár és száll az imádság. Szívem őszinte lelkesedésével örülök ez ünnepen, mert látom arcotokon az élet pírját, hallom körös-körül az élet ütemes hangját, látom az élet nagy csodáját, azt hogy minden megújult. A tojásban moccan az élet, a kéreg alatt indul a nedv a rügyek felé, az utcákon cseng a gyermekkacaj, a kertek alján illat száll a virágból.

Érezd meg most, hogy tavasz van; érezd meg hogy húsvét van, hogy ünnepet ül a föld és az ember: az élet ünnepét. Örvendj velem te is. Feledd el ma a fájdalokat és a gyászt. Gyógyuljon be szíved sajnó sebe. Hallgasd meg a tavaszi madárdalt s a csörgedező csermelyt, és a megérkezett ünnep neked hozott jézusi üzenetét, az örökélet evangéliumát: „Én élek, ti is élni fogtok“.

Jézus e biztató, lelkesítő kijelentését búcsúzásakor, végső nagyszenevedése, kínos keresztalála előtt mondta tanítványainak, vigasztalásképpen. A keresztet már megácsolták számára, a hóhért már kijelölték, a harminc ezüst pénzt is már odaadták Júdásnak. Minden elő volt készítve. De még együtt van tanítványaival. Talán az utolsó, amit a nagypénteki tragédia előtt mond nekik: nem halok meg, hanem élni fogok, és ti is élni fogtok.

Ehhez hasonlót már többször tanított nekik, de ezzel most a halála előtt még egyszer aláhúzza az örökéletéről hirdetett tanításait. Nem halok meg. Jóllehet, hogy ma este elfognak, a kereszten ki kell szenvednem és a kő sír vár reám. De én mégis mondom néktek, hogy nem halok meg, mert az élet nincs a törekeny testhez kötve. Az élet több mint a porhüvely. Az életnek nem a bölcső a kezdete, s nem a koporsó a vége, az élet örök.

Örök, mert az örökkévaló mennyei Atyától való. Ez az Ő legdrágább ajándéka, s a mi legdrágább kincsünk. Tehát nem ideig-óráig való, hanem örökkévaló. És nem ér véget a keresztfán, nem ér véget a halálos ágyon, nem ér véget a máglyán, tovább megy, az örökkévaló Istennél otthonra talál a lélek által.

Ez egy tökéletes ajándék. Olyan tökéletes, mint aki adta. Nem fellebenő délibáb, nem törekeny játékszer, nem szétpukkanó buborék, hanem boldogító bizonyosság, Istenországa folyománya és az istenfiúság tartozéka, az Istennel való közvetlen benső kapcsolat velejárója.

Az élet örök, mert Isten igazságos. Igazságának érvényesülni kell. Csak így lehet tökéletes a mi Isten ismeretünk. Így lesz bizonyosság a mi gyermeki szívünk óhajta. Így lesz teljes az isteni igazságszolgáltatás, melynek csorbát szenvednie nem szabad. Így lesz teljessé a Vele való szeretetközösség. Így visszhangzik húsvéti örömlünkben Jézus vigasztalása, a boldogító kijelentés: „én élek, ti is élni fogtok“.

És Jézus mindezt nemcsak tanította, hanem példaképpen a világ előtt felmutatta és mutatja mind e mai napig. Példája mondatja velünk a Timotheushoz írt második levél írójának vallomását ma is: „Jézus Krisztus . . . eltörölte a halált, világosságra hozta pedig az életet és halhatatlanságot az evangélium által“. (1.10). Ebben a hitben született az első húsvét, a hét első napjának pirkadó, harmatos hajnalán. Ebben a szellemben kell ünnepeljünk ma mi is.

Az élet örök. A levágott fa gyökeréből új hajtás nő. A letarolt és fagytól dermesztett mezőkön az új tavaszban kizöldül, kivirul az élet. Ha itt lehull a virág, ott helyette másik nyílik. Ha itt elhalgat egy dalos madár, helyette ott másik nyitja dalra száját. S ha a mi dalunk elnémul, mások fognak dalolni helyettünk. Ha a mi arcunkon elhervad a pír, új arcokon újból virít majd. Ha a mi karjaink meglankadnak, munkára lendül az utánunk jövőké. Ha mi sírba szállunk alá, itt akkor is tavasz fog jönni, minden tél után és húsvét fog következni minden nagypéntek után. A virág szép és illatos, a pirkadó hajnal ígéretes lesz, s életörömről fog zengeni akkor is a húsvét.

Akik pedig átmentek ebből a látható világból ama láthatatlanba, ők is élni fognak. Egy új, számunkra ismeretlen létezési forma keretei között, Isten szeretetének melegében. Ezt tanította Jézus, s ezt zengi nekünk ez idei húsvét. Ezért érezzük ma magunkhoz újból közel elhalt szeretteinket is. Örök a szépség, örök a jóság, örök az igazság. Örök a mosoly, örök az erő, örök a lendület, örök a dal, örök az élet — ezt dobogja szívünk.

Nézz hát ez ünnepen magadba. Mennyit vétettél az élet ellen. Oly sokszor megátkoztad önmagad és mások életét. Oly sokszor akadályt gördítettél az élet kibontakozása elé. Nem tisztelted az életet. Nem voltál elég igényes életteddel szemben, és beérted az örökös porbavesző robottal, elvakított az élet anyagi javainak csábító varázsa, s lelked művelésére keveset gondoltál. Éltél, de közben nem volt időd embernek lenni, akin meglátszik, hogy Isten gyermeke, Jézus tanítványa.

Tanuld meg, hogy az életet nem csak végig küzdeni, végig szenvedni kell, de meg kell tanulni megbecsülni, ünnepelni azt. Tanuld meg, hogy az életet nem csak elfogyasztani lehet, de méltóvá kell tenni. Tanuld meg, hogy az élet robogó vonatán nem csak végig száguldani lehet, de azt áldottá tenni kötelesség. Tanuld meg, hogy azért jön a napsugaras, harmatos, virágos húsvét, hogy ezt eszedbe juttassa minden esztendőben.

Húsvét ünnepe azért jött el tehozzád, hogy örvendj az életnek. A tiédnek, a másokénak. Örvendj, hogy van tavasz, van húsvét, s van örök-élet. Amen.

ERKÖLCSI FELTÁMADÁS

Jn 11,25

Húsvét ünnepe örömnünp. Tartalmában a diadal, a felszabadult érzés muzsikál: győzött az élet a halál felett. Időpontját tekintve sem lehet más, mint az élet, a napfény, a mosoly, a derű ünnepe. Az első tavaszi virágok, a fűzfa barka, a zöldellő vetések, a megpattant rügyek, a madarak tavaszi éneke, a meleg napsugár, a megtermékenyítő esőcseppek: mind-mind olyan tényezők, melyek tartalmukban is az öröm lehetőségét kínálják számunkra minden esztendőben.

És bármennyire különös, azt is ki kell hangsúlyoznunk, hogy húsvét örömteli hangulata a halál tényéből nő ki. Jézus meghalt. Nagypénteken keresztre feszítették. A keresztről levették s Arimathiai József kőszíjába eltemették, követ hengerítettek a sír szájához. Harmadnapra övéi az élők között vélik felfedezni Mesterüket. Ujjongva hirdetik: feltámadott. Ez az evangélium, ez az örömhír a tanítványok, a keresztények között.

A természetben is ott a halál. Összel a levelek megsárgulnak, lehullnak. Elszárad a fű, elnémul a dalos madarak éneke, köd ül a hegyeken, s a szállingozó hópelyhek a természet fagyos halálnak látszatát keltik mibennük.

Nagypéntek és tél után jön a vidám örömnünp, a dalos vidám ki-kelet. Így jött most is, hogy ebben az ünnepi órában felcsendülhessen a jólismert húsvéti örömmüzenet: „Én vagyok a feltámadás és az élet: aki hisz énbennem, ha meghal is, él.“

Az emberek általában kétféle halálról szoktak beszélni: testi és erkölcsi halálról.

A testi halálban megszűnik minden életfolyamat, testünk egyenlővé válik a puszta anyaggal. Lényének látható része belesímul az anyaföld ölébe, testének atomjai új létezési formát öltenek. Idők múltán lehet, hogy mintegy illatos virág látnak újból napvilágot, vagy mint könnyáztatta göröngy hullanak újabb koporsó deszkájára. Ezt a folyamatot a költő így énekli meg: „Ha adsz nekem részt a feltámadásban, / Óh add Uram, támadjak fel virágban / Harangvirágban örvények felett / Himbálják viharok a kelyhemet... / És ne kérdezzem, miért élek, mi végre / Hadd hervadjak egy kicsit boldogabban, / Hadd lássam kissé szebbnek az eget, / Figyeljek jobban a mélység szavára / A csengettyűmmel dí-

csérjem neved“. Ez a halál nem megsemmisülés. A test atomjai is csak átváltoznak. Lelkünk pedig, mi maradandó lényeket képvisel, örökre megmarad Istennél, aki örökkévaló. Bármennyire is fájó, mi csendes megadással kell elfogadjuk, s bele kell nyugodnunk a halál sokszor kegyetlen valóságába.

Van azonban egy másik halál, melyet erkölcsi halálnak neveznek. Ebből van feltámadás. A felolvasott alapigénket is ennek a halálnak szempontjából érthetjük meg igazán.

Jézust a mi örök példaadónknak tiszteljük. Meg vagyunk győződve, hogy az erkölcsi halálból csak az ő segítségével vagyunk képesek feltámadni és csak az ő példáját követve nyerhetjük el az örökélet megérdemelt jutalmát. Az erkölcsi feltámadás klasszikus példáját a tékozló fiúról szóló példázatban mutatja be nekünk.

Az apa kisebbik fia minden jussát kikéri, s azt könnyelmű étellel hamar eltékozolja. Míg pénze van, barátja is van. Gondatlan könnyelműségében a pénze hamar elfogy, s barátai is elhagyják. Egyedül marad, minden anyagi támasz nélkül. Éhség gyötri, s a züllés utolsó állomásán a disznók vályúján próbálja enyhíteni éhségét. Itt azonban eszébe jut, hogy otthon, apja házában még a legutolsó szolgának is jobb dolga van, mint itt neki. Hazamegy, megkéri apját, fogadja vissza, nem mint fiát, csak mint szolgát. Atyám, vétkeztem, nem vagyok méltó, hogy fiadnak hívjal. Kérlek, fogadj vissza, mint egyet a szolgák közül. S mikor az idősebb fiú zúgolódik a lakoma miatt, az apa így szól: Vigadjunk és örvendezzünk, mert az én fiam elveszett és megtaláltatott, meghalt és íme feltámadott. Ugyanezt a folyamatot mutatja a Zákeus története is. Ott is az erkölcsi halálból támad fel a vámszedő. S amikor megtérésének tanújelét látja, így örvendezik Jézus: Ma lett üdvössége ennek a háznak.

Függetlenül attól, hogy az egyes felekezeteknek milyen a hitvallása, és milyen a feltámadással kapcsolatos hite, abban mindnyájan megegyezünk, hogy a húsvéti ünnep által Isten a mi lelki újjászületésünk, a mi erkölcsi feltámadásunk nagy lehetőségét kínálja fel minden esztendőben. Tehát, a feltámadás bennünk és közöttünk kell végbe menjen. Meg kell halnia a régi embernek, a gyarló embernek, és egy új embernek kell megszületnie a hit által. Ebben a megújulásban, ebben az erkölcsi feltámadásban érezhetjük meg az örökkévalóság előízét, amit Jézusnak köszönhetünk: „Én vagyok a feltámadás és az élet: aki hisz énbennem, ha meghal is, él.“

Az erkölcsi feltámadás első feltétele az, hogy észrevegyük, hogy mélypontra süllyedtünk, hogy a disznók vályújához érkeztünk. S hogy megfakadjon bennünk az akarat visszajutni az atyai házhoz. Úgy mint ahogy Petőfi betyárjában megfogalmazódik: „Mért vetettem fejem tilalmas dolgokra . . . Édesanyám, mért nem fogadtam szavadat?“ Ady Endre lírájában még gyakrabban és kifejezettebben találkozunk ennek a lelki állapotnak ecsetelésével. Csak egy néhány sort idézek ezek közül: „Halottan visszajöttem hozzád / Én, az életben kárhozott, / Csak tudnék egy gyermeki imát?“ „Ő nézett rám szomorún, / S harangozott, harangozott“.

Abban a pillanatban, amikor az ember vágyai, délibáb álmainak hatása alatt az erkölcsi törvény szabta keretek közül kiszakítja magát, erkölcsi halottá válik. Eltengődik egyik napról a másikra, de „önmagának és másnak is csak átok“ az élete, és „soha sincs egy tiszta gondolatja“. Aki ezt beismeri, annak már könnyű az útja a feltámadás felé. Isten kínálja az alkalmat, Jézus ott áll előtte és figyelmeztet: „Én vagyok a feltámadás . . .“

Jézusnak fel kell támadnia legalább minden esztendő húsvétján bennünk, mert mindennap meghal bennünk és közöttünk az ő szelleme. Sokszor kereszthalállal, valóságos erőszakkal öljük meg magunkban Őt. Kiöljük szívünkéből, kiűzzük magunk közül. De a legnagyobb ellenségei nem is azok, akik nyíltan „feszítsd meg“-et kiáltanak rá, hanem azok, akik közömbösek. Napjainkban a fásult közömbösség a legnagyobb veszély. Ez öli meg a jézusi szellemet. Azok, akik csak ünnepi köntösként öltik magukra a vallást, de komolyan soha sem gondolnak arra, hogy ennél többet kezdjenek vele.

Nézzünk csak önmagunkba. Meghalt benned a gyermek. Öreg, morcos, zsémbes lettél. Támadjon fel benned a gyermek, kinek Jézus fejére teteti kezét s elmondhatja: ilyeneké az Istenországa.

Meghalt benned a hajdani ifjú. Gyáva lettél. Te azt mondom, óvatos vagy, de tudom, sok minden megégette a szívedet, s a sok csalódás elrabolta, elnyűtte ifjú arcodat, szétépte reményedet, elvitte jókedvedet! „Meghalt ifjúságod.“ Támadjon fel benned az ifjú, ki felövezi derekát, s indul, bízva és remélve, egy boldog szép jövő elébe.

Meghalt benned a hitvestársad, akivel akkor sűrű tartó hűséget esküdtél. Összeszoktatok, együtt húzzátok az ígát, de hol van a „hű és igaz szeretet“? Támadjon fel benned a tudat, hogy egymásnak adósai vagytok azzal, hogy szeressétek egymást, hűségben mindhalálig.

Meghalt benned az atyafi. Nem ismered rokonaidat, fajtád nem érdekel. Csak a megélhetés, csak a nagyobb haszon, csak a nyereség. Támadjon fel benned az érdek nélküli testvéri szeretet.

Meghalt benned a hívő ember. Annyit hallottad: nincs Isten, annyit pumpáltak beléd a hitetlenséget, míg nyilvánvaló lett rajtad is a kijelentés „Tudom a te dolgodat, hogy az a neved, hogy élsz, és halott vagy. (Jel 3,1—2). Vigyázz és erősítsd meg a többieket, akik haló féltében vannak. Támadj fel a hitben, ne mondd, hogy elvégeztetett. „Az újrakezdés arany jelszavát minden kapura véssük fel, véreim“, mert hit nélkül élni nem lehet.

Meghalt bennünk az Isten gyermeke. „Belőlem a jobb rész kihalt“ mondhatjuk a költővel a jólismert szomorú hírt. Fel kell támadni, meg kell újulni, erre hív húsvét. Egy új erkölcsiséget kell megélni „Hogy levettekkézték ama régi élet szerint való ó-embert... megújuljatok pedig a ti elméteknek lelke szerint, És felöltözzétek amaz új-embert, mely Isten szerint teremtetett igazságban és valóságos szentségben.“

Adja Isten, hogy megérezd a tiszta húsvéti örömet, s élvezd az Atya örömét is, ki így szól: az én fiam elveszett és megtaláltatott, meghalt és feltámadott. Amen.

PÁLFI DÉNES

FÉLELEMŰZŐ BATORÍTÁS

Mt 10,23

A felolvasott bibliai verset Jézus tizenkét tanítványát kiküldő, munkában indító beszédéből vettem. Mint jó édesapa a családi fészekből szerencsét próbálni kirepülő gyermekeit, úgy látja el Jézus is jó tanácsok-

kal a tizenkettőt. Az emberi lelkek gyógyítására, nemesítésére küldi ki őket, s nem titkolja el előlük az evangélium hirdetésének nehézségeit sem: „Íme, én elküldelek titeket, mint juhokat a farkasok közé“ (Mt 10,16a) — mondja. De nem késik ellensúlyozni ezt a félelemkeltő kijelentést; jótanácsai közül messzire kimagaslik a bátorítás: „Ne féljete azoktól, akik megölik a testet, hiszen a lelket nem tudják megölni“.

Húsvétkor, az örökélet ünnepén, féleleműző bátorításként hangzanak felénk is Jézus szavai. Íme, ő arról beszél, hogy ne féljünk a testi haláltól. Nem azért, mert az elhalt test új életet kezd majd egy világvégen túli feltámadásban. Tudja ő is, és mi is tudjuk, hogy a testi halál elkerülhetetlen, törvényszerű esemény: akár félünk, akár nem, be fog következni. Eppen ezért, Jézus nem a test, hanem a lélek halhatatlanságáról beszél, mely lelket a test elpusztítói sem tudnak megsemmisíteni, a lelket meg nem ölhetik. Ne féljünk hát tőlük! S ugyanakkor azt is elmondja, hogy inkább attól kell félünk, pontosabban őrizkednünk, aki a lelket is és a testet is el tudja pusztítani az erkölcsi halálban, megsemmisülésben.

Es hogy nem a levegőbe beszélt, ennek kézzelfogható bizonyága húsvét ünnepe, melyen — közel 2000 év távlatában — mi, unitáriusok, Jézus eszméinek, tanításainak diadalát, szeretetének, lelkének halál feletti győzelmét, a lélek halhatatlanságát ünnepeljük. Ünnepeljük boldogan, hogy, bár nagypénteken megölték őt, testét; lelkét, szeretettel telített, tiszta lelkét el nem pusztíthatták!

Milyen jó lenne, ha ebben a boldog ünnepi hitben járnánk földi életutunkon. Abban a hitben, hogy porba-sírba hanyatló testünk halhatatlan, Istennél örökké élő lelket hordoz. S mégis sokszor feltesszük a cicerói kérdést: „Ki lehet boldog, ha fél a fájdalomtól és a haláltól, melyek közül az egyik gyakran meglátogat, a másik örökké fenyeget?“

Bizony, ha a fájdalomra, s főleg a halálra gondolunk, a legtöbbször szétfoszlik a jézusi féleleműző bátorítás varázsa, s ösztönösen urrá lesz rajtunk a félelem. S egyszerre félni kezdünk a háborútól, természeti katasztrófáktól, pusztító betegségtől, sőt az emberektől is. Mindazon tényezőktől, amelyek testünk halálát, pusztulását okozhatják. És hogy ezt az amúgy is veszendő testet megtartsuk, testi életünket csak egy kevéssel is megtoldjuk, lelkünket is eladjuk, veszni hagyjuk nemegyszer, átengedve kicsinyes, önző vágyak, gyarlóságok uralmának. Pedig azoktól kellene óvakodni, Jézus szerint, akik a testtel együtt a lelket is elveszejtik, erkölcsi romlásba taszítják. Ő nem félt a testet megölektől, de annál inkább óvta lelke tisztaságát, szépségét, s őrizte meg azt az örök életnek.

Mennyire más, ehhez hasonló lenne a mi életünk is ha valahányszor a halálra gondolva, esetleg nyitott sír mellett állva el tudnánk mondani a költővel: „Mit állasz, tátongó mélység lábaimnál? / Ne hidd, hogy éjed engem elriaszt: / A por hull csak belé, e föld szülötte. / Én glóriával átallopem azt.“ (Madách I.).

Ha Jézushoz hasonlóan bátran oda tudnánk állni a testet elpusztítani tudók elé, abban a hitben, hogy a lelket meg nem ölhetik. A lelket, mely tisztán, fenségesen örökké ott ragyog Istennél.

A történelem folyamán Jézus után sokan bizonyosságot tettek erről. Gondoljunk csak az első keresztényekre, a vértanúságra is kész tanítványokra, apostolokra, akik a jézusi evangélium terjedéséért semmibe veték, feláldozták testüket, lelkük üdvössége, örök élete reményében.

Emlékezzünk nagy hitelődünkre, Dávid Ferencre, akinek teste jel-

telen sírban pihen Déva vára tövében, de lelke, szelleme örök hazára lelt Istennél, örök hajlékra szívünk rejtekén.

Jusson eszünkbe a népe szabadságáért harcoló és meghaló Dózsa György, akiről Petőfi Sándor ezeket írta: „Nem hallottátok Dózsa György hírét? / Ízzó vastrónon őt elégetétek, / De szellemét a tűz nem égeté meg, / Mert az maga tűz; úgy vigyázzatok: / Ismét pusztíthat e láng rajtatok!“ /

S hogy szellemét a tűz nem égeté meg, hogy a szabadság szellemét meg nem ölhatték, bizonyítják a későbbi szabadságharcok, az 1848-as forradalom, amelynek egyik főhőse és vértanúja épp Petőfi Sándor volt, aki életét áldozta a világszabadságért. De a fehéregyházi síkon a gyilkos dárda csak testét ölhetette meg, lelke örökké él Istennél, nemzetében minden szabadságra vágyó emberben.

„Csak a szellemet nem lehet legyőzni: Előtte minden más a porba dől“ — mondja Madách Imre. S milyen nagy igazságot hordoznak szavai. Mert porrá lett ugyan Jézus drága teste, de lelke diadalmas örökéletet nyert. Mert míg semmivé korhadt a véráztatta szégyenfa, a kereszt, tanításai élnek és ezeket gazdagítanak. Mert míg rommá lett az eszméket is fogvatartani akaró börtön, rozsdá emésztette a gyilkos fegyvereket és a szabadságot ideig-óráig megbéklyozó bilincseket, rabláncokat, s míg csúfosan elbukott egyszer minden zsarnok, addig élnek és hatnak, s győzedelmeskednek a szellem erői, a lélek értékei: az igazság, jóság, szabadság és szeretet.

Húsvét ünnepe e drága és örök értékek diadalának ünnepe, mely diadalt Jézus életében láthatunk igazán. Íme, ő tiszta életével, lelkével örök győzelmet aratott halál, elmúlás, emberi gyarlóság felett, ezért szólhat hozzánk is szelíden, mint első tanítványaihoz: „Ne féljete azoktól, akik megölik a testet, hiszen a lelket nem tudják megölni“.

E szép ünnepen, és mindenkor, Jézusra gondolva, legyen ez nekünk féleleműző bátorítás! Ámen.

Egyházi Képviselő Tanács

1991. január 31-én tartotta I. évnegyedi rendes ülését, melynek tárgyát a február 27—28. napjain tartandó Főtanács előkészítése képezte. Tárgysorozatán szerepeltek az elnökileg elintézett fontosabb adminisztratív és gazdasági ügyekről szóló jelentések, a Misszió Bizottság, Vallás-erkölcsi Nevelési Bizottság, esperesi vizsgálószerk és egyházköri közgyűlések jegyzőkönyvei, az E. K. Tanács és Püspök és Püspök évi jelentése, a Nyugdíj- és Segélypénztárral kapcsolatos ügyek, az egyházkörök Szervezeti Szabályzat szerinti beosztása, az 1991. évi lelkésztovábbképző tanfolyam és az Unitárius egyháztörténeti lexikon szerkesztése tárgyában előterjesztett javaslatok, valamint anyagi ügyek.

Egyházi Főtanács

1991. február 27—28. napjain tartotta évi rendes ülését. Az ülés tárgysorozatán szerepelt: Püspök, az E. K. Tanács és a Nyugdíj- és Segélypénztár évi jelentése, tiszteletbeli címek adományozása, az egyházkörök Szervezeti Szabályzata szerinti átszervezése, a Szervezeti Szabályzat módosítása, beszámoló az Unitárius Világszövetség 27. hamburgi kongresszusáról, választások, az egyházi központ és Nyugdíj- és Segélypénztár 1989. és 1990. évi zárszámadata, valamint 1991. évi költségvetése.

Főtanács megválasztotta dr. Barabássy Lászlót és Jenei Dezsőt a főgondnoki, dr. Erdő Jánost a főjegyzői és Kolcsár Sándort a közügyigazgatói tisztségre. Főtanácsi tagságra, világi részéről megválasztottak: Asztalos Zoltánné Mikó Klára, dr. Albert Zsigmondné Pázsint Éva, dr. Bodor András, dr. Cseke Péter, Szabó Sámuel, Benczédi Sándor, dr. Kisgyörgy Árpád, Balázs Péterné Körössy Ibolya, dr. Szabó Pál, dr. Csongvay Zsolt, Zsakó Erzsébet, Iszlai Sándor, Tompa Sándor, Pál András, Varga István, Kerekes Árpád, Molnos Lajos, Kun Csaba, Farkas Lajosné Nagy Edit, Vernes András, dr. Kilyén Károly, László József, Sófalvi Jenő, Máthe Dénes, Balogh Ferenc, Márkos Albert, Gálfalvi Sándor és Cseke Péter. Egyháziak közül megválasztást nyertek: dr. Szabó Árpád és dr. Rezi Elek teol. tanárok, Kiss Károly, Pataki András, Jakab Dénes, Kedei Mózes, Farkas Dénes és Szabó Zoltán lelkészek.

Az egyházkörök átszervezésével kapcsolatban a Főtanács az eddigi négy egyházkör helyett öt egyházkört szervezett a székelykeresztúr-udvarhelyi egyházkör szétválasztásával.

A főtanácsi istentiszteleten a lelkészi szolgálatot Simén Domokos csíkszeredai lelkész, az énekvezéri teendőket Ferencz Gábor torockói lelkész végezte.

A Főtanács tagjai közebeden vettek részt a Protestáns Teológiai Intézet konviktusában; a hagyományos Berde pohárköszöntőt Varga István főtanácsi tag tartotta.

Egyházköri közgyűlés

Az újralakult székelyudvarhelyi egyházkör rendkívüli közgyűlést tartott 1991. március 20-án Székelyudvarhelyen. A közgyűlés tárgya az egyházkör tisztségviselőinek megválasztása volt. A választás során Bencző Dénes homoródalmási lelkészt esperesnek, Kedei Mózeset, a székelyudvarhelyi 1.sz. egyházközség lelkészét egyházköri jegyzőnek, Kenyeres András és Orbók Lászlót felügyelőségnek, Simén Domokos csíkszeredai lelkészt közügyigazgatónak és Rüszt Domokost, a székelyudvarhelyi 2.sz. egyházközség lelkészét pénztárosnak. A közgyűlésen az egyházi központot dr. Erdő János főjegyző képviselte.

Lelkészi értekezletek

Az 1991. I. évnegyedi lelkészi értekezleteket március 5—14. napjain tartották meg. Tárgyuk: dr. Szabó Árpád teológiai tanár „A szentlélek fogalma a Bibliában“ és Vargha Jenő László orvos-előadótanár „A pszichoanalízis és irányzatai“ c. előadása. Az értekezletek alkalmával tartott istentiszteleteken szószéki szolgálatot végeztek: Kolozsváron Szathmári József alsójárai, Küküllődombon Benedek Mihály bözödi, Székelyudvarhelyen Fóris Zoltán újszékelyi és Brassóban Kovács István sepsiszentkirályi lelkészek. Az értekezleteken egyházi központot dr. Erdő János főjegyző, dr. Szabó Árpád teológiai tanár és András György előadótanácsos képviselték.

Lelkésznevelés

A Teológiai Intézetben az 1990—91. I. félévi vizsgákat január 4. és február 4. között tartották meg.

A csendesnapok hiterősítő előadásait 1991. február 11—12. napjain tartották. Hallgatónk részére Kedei Mózes székelyudvarhelyi lelkész „A valláserkölcsei nevelés új lehetőségei“, Kovács István sepsiszentkirályi lelkész „Az ifjúság valláserkölcsei nevelése“ és Lőrinczi Károly aranyosrákosi lelkész „A valláserkölcsei nevelés, mint gyülekezet- és egyházépítés“ címen tartottak előadást. Mindhárom lelkész bibliamagyarázatot is tartott. Az intézeti közös előadást Bustya Dezső marosvásárhelyi református lelkész tartotta „Egyház és hatalom“ címen. A záró áhítatot és bibliamagyarázatot dr. Kovács Lajos püspök tartotta.

A teológiai hallgatók a húsvéti ünnepek alatt (március 31—április 2) legációk szolgálatokat végeztek az egyházközségekben.

Személyi változások

Az 1990—91. II. félévben a Teológiai Intézet unitárius gyakorlati tanárszéken óraadói minőségben András György előadótanácsos szolgál.

Kun Éva 1991. január 1-től kinevezést nyert az egyházi központ pénztárosi állásába.

Koródi Lászlóné Szabó Erzsébet 1991. január 1-től kinevezetett az egyházi központ irattárosi állásába.

Deák Klára 1991. február 1-től kinevezést nyert irodagondozói minőségben az egyházi központba.

Péterfi Attila gépkocsivezető 1991. február 28-tól állásáról lemondott.

■ *E. K. Tanács pályázatot* hirdet az oxfordi Manchester College és a manchesteri Unitarian College teológiai intézet ösztöndíjaira az 1991—1992-es tanévben. Pályázhatnak doktorjelöltek és azok a lelkészek, akiknek szak- és lelkészképesítő vizsgája elérte legalább a nyolcas osztályzatot. A pályázati kérések 1991. június 15-ig küldhetők be az E. K. Tanács címére.

■ *E. K. Tanács hasonlóképpen pályázatot hirdet* egyházi beszéd írására: vasárnapi, ünnepi istentiszteletre, valamint bármilyen szertartásra, szabadon választot textus alapján. Beküldési határidő: 1991. X. 31.

■ *A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa* 2000 Bibliát adományozott egyházunknak. Köszönet érte!

■ *Az Unitárius Világszövetség — IARF — Vezető Tanács* 1991. március 6—10. között tartotta idei első ülését, melynek fő tárgya: az IARF központi irodájának Frankfurtból való elhelyezése, folyó évi teológiai konferenciák kérdése és a hamburgi kongresszus határozatainak végrehajtása.

■ *A Bibliotheca Unitariorum* alapítvány elhatározta Kénosi Tózsér János — Uzoni Fosztó István „*Historia ecclesiastica unitariorum in Transsylvania*“ c. kéziratos történetének kiadását. A magyar unitárius egyház történetének felbecsülhetetlen értékű forrásanyagát tartalmazza ez a munka. Magyar nyelvre az 1940-es években Márkos Albert tanár fordította.

■ *A Protestáns Teológiai Intézet* pályázatot hirdet a „Magyar nyelv és irodalom“ előadótanári állásra. Pályázati határidő: 1991. május 15.

■ *Az Egyházak Világtanácsa VII. Nagygyűlését* 1991. február 7—20. között tartotta Ausztrália fővárosában, Canberraban. Főtémája: „Jövel Szentlélek Uristen — Újítsd meg az egész teremtett világot!"; altémái: környezetvédelem, szabadság, az egyházak egysége és a személyes megújulás. A gyűlés munkálataiban hangsúlyt kapott a lelki igény, a testvériség megélése a közös imádságban, éneklésben, igehallgatásban.

Halottaink

Özv. *Mátyus Gergelyné Sükösd Margit*, szőkefalvi lelkész özvegye, életének 93. évében Marosvásárhelyen 1991. január 10-én elhunyt. Temetésén a lelkészi szolgálatot Kolcsár Sándor esperes-lelkész és Nagy László szőkefalvi-küküllőszéplaki lelkész végezték.

Dr. Szathmáry Jánosné Fábíán Erzsébet, egyházunk ny. előadótanácsosának felesége életének 77. évében, 1991. február 6-án, Kolozsváron meghalt. Február 9-én temették a házsongárdi temetőbe.

Dr. Lőrinczi Mihály ny. lelkész, életének 80. évében, 1991. február 24-én Budapesten elhunyt. 1911. december 30-án született Sófalván (Beszterce-Naszód megye). Teológiai tanulmányait a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte 1931—1935 között. 1935—1938 között Kolozsváron, Tordán és Fogarason szolgált segéd- illetve helyettes lelkészi minőségben. 1938—1941 között a chicagói Meadville Lombard Teológiai Intézetben folytatott tanulmányokat. 1941—1947 között Marosvásárhelyen vallástanár, 1947-től 1958-ig a Protestáns Teológiai Intézet előadótanára.

Székely László, a Nyugdíj- és Segélypénztár könyvelője, 1991. február 1-től 41 évi szolgálat után nyugalomba vonult. 1922-én született Verespatakon. Teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián 1942-ben kezdte s a háború és hadifogság következtében 1949-ben végezte be. 1949—1952 között a nagyváradi-bihari egyházközségben szolgált mint segéd-, majd rendes lelkész; 1952—1955 között világi szolgálatban működött; 1955—1959 között a verespataki egyházközség lelkésze volt. 1959-től 1963-ig politikai fogolyként börtönbüntetést szenvedett. 1963—1970 között Tordátfalván, 1970—1971 között Baróton, 1971—1977 között Újszékelyen lelkész; 1977-től nyugalmabavonulásáig a Nyugdíj- és Segélypénztár könyvelője volt. Nyugdíjazása után is, mint a kolozsi egyházközség beszolgáló lelkésze áll egyházunk szolgálatában. Életére és további szolgálatára Isten áldását kérjük. Munkakörét Durugy Loránd központi pénzügyi ellenőr látja el.

■ *Dr. Kovács Lajos püspök* január 1-én fogadást adott a püspöki lakáson. Dr. Erdő János főjegyző köszöntötte főpásztorunkat az újesztendő alkalmával. Beszédében összefoglalta az elmúlt év eredményeit és vázolta egyházunk megújulását szolgáló célkitűzéseket. Az üdvözletre Püspök afia válaszolt.

■ *Hiterősítő istentiszteletet tartottak* a legtöbb egyházközségben az év első három hónapjában. A Misszió Bizottság javaslatára a hiterősítő istentisztelet témája „Minden népek Istent dicsérik” volt.

■ *Dávid Ferenc Egylet* Kolozsváron első ünnepi felolvasó ülését 1991. február 3-án tartotta a Brassai Sámuel líceum dísztermében. Dr. Bodor András elnöki megnyitója után dr. Erdő János alelnök tartott felolvasást „A Dávid Ferenc Egylet múltja és jövője címen. Bors Ilona művésznő énekelt, Ágoston András, Márkos Albert és Márkos Zsuzsa zeneszámokat adtak elő.

A második felolvasó ülést 1991. március 17-én tartották. Dr. Bodor András elnök „Orbán Balázs a vallás és szülőföld vonzásában” címen tartott előadást. Tarnói Emília művésznő népballadákat, Ágoston András, Márkos Albert és Márkos Zsuzsa zeneszámokat adtak elő.

■ *Bölöni Farkas Sándor emlékünnepe*lyt tartottak 1991. február 3-án Bölönben, abból az alkalomból, hogy a helybeli iskola és művelődési otthon a „Bölöni Farkas Sándor” nevét vette fel. Délelőtt istentisztelet volt, melyen a szószéki szolgálatot Kozma Albert lelkész végezte. Ezután megkoszorúzták a szülőházon elhelyezett emléktáblát, majd leleplezték az iskolán elhelyezett névtáblát. Délután az ünnepély a kultúrotthonban folytatódott, melynek keretében Szilveszter Lajos „Utazás Észak-Amerikában” c. könyvből olvasott fel, Farkas Árpád költő két versét szavalta, majd az egyházközség vegyeskórusa énekszámokat adott elő és az iskola növendékei műsorral szerepeltek. Az ünnepély végén megalakult a Bölöni Farkas Sándor Művelődési Egyesület, elnöke Kozma Albert, vezetőségi tagjai: Bíró Lajos, Bálint Levente, Máttis János, Akácós Pál és Sikó Imre.

1959-től 1963-ig mint politikai fogoly négy évi börtönbüntetést szenvedett. 1963-tól 1981. december 31-ig, nyugalmabavonulásáig a szindi egyházközségben szolgált.

Halála után Budapesten testét elhamvasztották; március 23-án a budapesti Hőgyes Endre utcai unitárius templomban tartott gyászistentiszteleten a szőszéki szolgálatot dr. Ferencz József ny. püspök végezte.

Urnáját hazaszállították Kolozsvárra; temetéséről később intézkednek.

Fülöp Árpád ny. lelkész, életének 84. évében, 1991. február 28-án Olthévizen elhunyt. 1907. december 26-án született Énlakán. Teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián, Kolozsváron végezte 1927—1931 között. 1931-től 1932-ig Olthévizen, 1932-től 1933-ig Fogarason, mint segédlelkész működött, 1933-tól 1936-ig az alsórákosi, 1936—1977 között nyugalmabavonulásáig az olthévízi egyházközségben szolgált. Március 3-án temették, a lelkészi szolgálatot Máthé Sándor helybeli lelkész és Gál Jenő esperes végezték.

Pihenésük legyen csendes, emlékük áldott!

Török Tamás: *Erdélyi Mefisztó*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest (1988). 309. l.

A történelmi regénynek az elmúlt másfél század alatt két fő változata alakult ki. Az egyik a romantikus gyökerekig visszanyúló, azt tartja, hogy a történelem csak a háttérrel képezheti, az előtérben kevéssé ismert vagy éppen kitalált alakok szerepeljenek, mert így az ő sorsukat szabadon bonyolíthatja a szerző. Ha egy fejedelem, híres politikus, tudós, főpap lenne a főszereplő, a rá vonatkozó feljegyzések, a történelmi tények túlságosan megkötnék a regényíró kezét, nehéz volna a cselekményt fordulatossá tenni. A másik változat az 1930-as években népszerűvé vált dokumentumregények hatására terjedt el. Ez úgy véli, hogy a történelemnek vannak olyan fordulatos korszakai, amelyek alig stilizálva regénybe kívánkoznak, akadnak olyan kalandos sorsú címszereplők, akiknek az élettörténete felér egy fantáziaszülte regénnyel. Tehát az író feladata mindenekelőtt a dokumentumgyűjtés, az anyag elrendezése, s a sokoldalúan megvilágított cselekménysor elmesélése. Sőt, az írói szöveg csökkenthető, mellőzhető is: az ügyesen összeválogatott napló-vallomás-részletek, levelek, krónikák maguk is regényként olvashatók.

Török Tamás az unitarizmus keletkezésének, első évtizedeinek regényét írta meg, főleg dokumentumok és fiktív vallomások összevágásával. Műve történelmi dokumentumregénynek tekinthető. Különösen első része (*Az öröklét kádenciái*) sikerült. Ebben öt történelmi személyiséget szólaltat meg, mindnyájan a korszak meghatározó egyéniségei, közülük van az unitarizmus létrejöttéhez, sőt az erdélyi fejedelemség politikai életét is befolyásolják. Ezek: a szász születésű magyar prózaíró Heltai Gáspár, az olasz kalandor, emlék- és (fel)jelentésíró Gianandrea Gromo kapitány, a szász eredetű magyar hittudós és vallásalapító Dávid Ferenc, a latinul író magyar történettudós püspök és politikus Forgách Ferenc, az olasz származású latinul író orvos, hitszervező és fejedelmi tanácsadó Giorgio Blandrata, vagy ahogy a magyar történelemben nevezzük: Blandrata György.

Más-más szemszögből, más-más céllal írnak, vallanak arról az Erdély történetében meghatározó jelentőségű, 1568—1570 közötti három évről, mely alatt — Török Tamás szerint — az „egyetlen magyar földön sarjadt világforradalom“, a vallásos gondolkodás forradalma játszódott le. Mindegyik vallomástevő érdeklődésének középpontjában más-más esemény áll, de gyakran átfedik egymást, úgyhogy az összkép sokoldalúvá válik, a lényeges történések rögződnek az olvasó tudatában.

A polgár Heltai Gáspár vallomása azt a utat szemlélteti, amit egy gondolkodó városlakó végigjárt, míg eljutott az unitarizmusig. A testőr Gromo kapitány leveleiből azok a katolikus mesterkedések tűnnek ki, amelyek célja egy katolikus feleség segítségével János Zsigmondot visszahódítani Róma hitére, majd ennek sikertelensége után a ki-

rály-fejedelem elpusztítását siettetni. Dávid Ferenc a főszereplője az 1569 októberi váradi hitvitáról szóló fordulatot fejezetnek, itt a szerző kilép a dokumentumok fedezékéből: pattogó párbeszédet, forró pillanatot teremt. A főúri naplóíró, Forgách Ferenc ekkor még csak megfigyelő: jegyzeteivel a kor magyar és világtörténeti eseményeit kapcsolja az erdélyiekhez, így tisztábban látjuk Erdély megtartó szerepét. „A laikus testvér, aki napnyugat felől a napot hozta“, vagyis Blandrata udvari orvos képzeletbeli, fejedelemmel folytatott párbeszéde nemcsak kitűnő jellemrajzot nyújt, de arra is enged következtetni, hogy a János Zsigmond kegyeibe férkőzött, felvilágosult szellemű tudós évekig az erdélyi politika és hitújítás rugóinak hátsó mozgatója volt.

Az első rész szingazdságát *A lét kádenciái* című második részben lehetetlen tovább vinni. Itt egy sokkal hosszabb, kb. 18 éves időszakot akar bemutatni a szerző, 1570 körülől Blandrata 1588-ban bekövetkezett haláláig.

Az aránytalanul hosszú, Dávid Ferencnek első felesége sírjánál tett öt vallomását tartalmazó fejezet emeli valóban címszereplővé a nagy reformátort. Megismerjük magánéletének intimitásait, háttérbe szorulását a Báthori fejedelmek alatt, véleményét egyes országos eseményekről. Ide iktatódik be a könyv talán legsikeresebb, a konfliktust átéléssel élénkítő jelenete: a Békés Gáspár felkelésében részt vevő Pókai-fiúk tragédiája. Hosszabb-rövidebb utalások megismertetnek az első részben szereplők további sorsával. Pár sort még az Erdélybe vetődő Balassi Bálintról is olvashatunk.

Blandrata levelei azt szemléltetik, hogy a hatalmát megőrző, sőt megszilárdító udvari orvos és tanácsos miként fordul szembe Dávid Ferencsel, hogyan válik elítéltetése részesévé. A pert, az elítéltetést és a halált Óvári Péter tordai unitárius prédikátor hét feljegyzése örökíti meg. Az öreg Blandrata emlékezése, végrendelete, halála zárja az eseménysort, s egyben Dávid Ferenchez való viszonyát is tisztázza.

Van még egy utóhangja a regénynek. Kicsit bizarr, elgondolkoztató. Címe: *A kisebbség többsége*. 1986-ban egy budapesti lakótelepen sétálva, annak szélén az ott lakó D. Ferenc és a Romániából jött B. György (Dávid Ferencre és Blandratára emlékeztetnek?) felfedeznek egy kicsiny unitárius templomot, melynek szószékén az akkori püspök és főgondnok ünnepi beszédet mond. A hit megtartó erejét, a kis felekezet túlélését, négyszáz éves összetartását illusztrálná ez a pár oldal? Arra akarja rádöbenteni az esetleg tudatlan pesti fiataalt, hogy a XX. század végén is él az unitárius egyház, van máig tartó folytatása a regénybeli kezdetnek? Reméljük, az erdélyi olvasónak nincs szüksége ilyen utóhangra.

A regényből két motívumot emelnénk ki. Az egyik Dávid Ferenc jellemzése. Főleg Blandrata, de a többi szereplő is sorban véleményt mond róla. Blandrata sokáig legközelebbi barátja és munkatársa. Az el-lenségeskedés és Dávid halála után közel tíz évvel az udvari orvossal mondatja ki az író: „Egy ember, aki nem az égbe tört: az eget hozta le a földre. A legnagyobb filozófus lenne, ha nem úgy szokták volna meg, mint vallásalapítót. De még így is olyan fényes nagy gondolkodó, hogy az árnyékában is több fény esik az emberre, mintha egyedül botorkál.“

Visszatérő motívum az unitárius címer, a kígyó és a galamb értelmezése. „Tűnődve néztem unitárius jelvényünket: most mi jön? A sze-lídséget jelképező galamb, amely a békességet is jelenti, és a ravaszságra kényszerülő kígyó, amely a galambot körbeölelve, mint végtelenség és

hozzá viszonyított állandóság az életben maradást jelenti, szót kap-e még ezután is, és ha igen, a jelvény melyik tagja hangosabban, melyik halkabban?“ — találgatja Blandrata. A kötet kötéstábláján, belső címlapján is ott az unitárius címer.

Kétségtelenül merész vállalkozás Török Tamás regénye. Mindenekelőtt óriási szakirodalmat kellett áttanulmányoznia, az adatokat egyeztetni és értelmezni is kellett. Úgyhogy a maga használatára az író bizonyára egyszer a történelmi események sorrendjét, logikáját tisztázta, aztán szerkesztette a forrásanyagot regénnyé. Nem kevesebb, mint 25 kütőre hivatkozik, gyakran lapalji jegyzetekben is magyaráz. Épp ez a tudományosság kissé lefogja a regényírói vénát, valamivel több szárnyalás olvasmányosabbá tette volna a könyvet.

Jó volna, ha Erdélyben legalább minden unitárius család könyvespolcán ott lehetne ez a Dávid Ferencről és egyházáról szóló regény. Rádiójáték változatát a Kossuth Rádió hullámai 1991. március 3-án már sokakhoz eljuttatták.

Dr. Gaal György

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön évi 200 lej, melyet a lelkeszi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariană, 3400 Cluj, Bdul 22 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 10 dollár.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1990. évi (96. évfolyam) tartalomjegyzéke

CIKKEK

Szándéknyilatkozat	3
Újévi pásztorlevél	1

ELŐADÁSOK, TANULMÁNYOK

Adorjáni Rudolf (közlő): A keresztúrköri egyházközségek vagyonfeltára a XVIII. század utolsó harmadából	30, 95, 240
Erdő János dr.: Vallás az egységes világ szolgálatában	148
Orbán Balázs végrendelete és alapítványa a székelykeresztúri Unitárius Gimnázium részére	176
Faragó József: Kriza János és Nagyajta — egykor és ma	73
Ferencz József dr.: Emlékezés a budapesti unitárius templom száz évére	225
Gaal György dr.: Orbán Balázs halála és temetése	163
Egy felekezeti egyetem alapítása Kolozsváron 1920-ban	230
Kelemen Lajos: Királyfalvi János ítélmester	237
Kisgyörgy Zoltán: A háromszéki és felsőfehéri unitárius egyházkör harangjai	83
Pataki József dr.: Az Eösy család leszármazottainak pere Péchy Simonnal	75
Rend Aranka dr.: Lelki tényezők szerepe az orvoslásban	154
A pszichoanalízis századunk nagy szellemi áramlata	12
Rezi Elek dr.: Együttműködés az egységes világért	182
Simén Domokos: Adalékok a bethlenszentmiklósi unitárius egyházközség történetéhez 1860-ig	20
Szabó Miklós: Gedő József magánkönyvtára	161

Tillich, Paul: A hit dinamikája	5
III. A hit szimbólumai	5
IV. A hit típusai	65
V. A hit igazsága	137
VI. A hit élete	213
Zsakó Erzsébet: Hídépítés	181

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Bibliai fogalmak:	55, 126, 200, 267
Eszmék, gondolatok:	56, 128, 202, 268
Harrington, Sz. Donald dr.: A szabadság újjászületése	45
Jakab Dénes: Éhség és szomjúság	112
Őn unitárius vagyok	114
Kovács István: Testvérenek lenni a közös európai házban	49
Hovatartozásunk jegyei	51
Kovács Lajos dr.: Szeresd felebarátodat	40
Micsoda az ember, hogy megemlékezel róla?	185
Emlékezés Szentiványi Mihályra	252
Pálfi Dénes: Jézus: áldás	116
Kincsőrzés, szentlélek által	195
Hálaadás	197
Mi Atyánk	259
Az igazi szőlőtő	262
Isten országa és akarata	264
Mindennapi kenyér	265
Schulz, William dr.: Az igazság diadala	43
Simén Domokos: Az élő beszéd	118
Pünkösdi beszéd	121
Legyetek erősek	124
Légy kenyér	199
Isten követői	193
Smith, Roy dr.: Sok tag van ugyan, de egy test	188
Szabó Árpád dr.: Istenem add, hogy ne ítéljek	47
Szabó Dezső: Húsvéthoz vezető úton	53

Török Aron: A szeretet	257	Fóris Zoltán gyakorló segédlelkész áthelyezése Újszékelyre	271
Traer, Robert dr.: Ki a felebarátom?	255	Gálfi Gábor budapesti egyházközség gondnokának látogatása	61
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK			
Amerikai unitárius csoport látogatása	206	Gellérd Imre alapítvány	205
Amerikai Unitárius Univerzalista Egyház közgyűlése	133	Göncz Mihály lelkész nyugalomba vonult	131
Andorkó Ferenc — Vargyas új lelkésze	205, 272	Harrington Sz. Donald dr. lelkész látogatása	206
Angol Unitárius Egyház évi közgyűlése	131	Harringtonné Szánthó Anikó amerikai unitárius lelkészű látogatása	206
Bálint Imre lelkész kinevezése Alsófelsőszentmihályra	271, 272	Hittérősítő istentiszteletek	60
Bálint Lajos Gyulafehérvár új katolikus püspöke	132	Holland Szabad Reformált Egyház küldöttségének látogatása	206
Beach, George K. — arlingtoni unitárius lelkész látogatása	131	Jakubinyi György dr. Gyulafehérvár új katolikus segédpüspöke	132
Benedek Mihály gyakorló segédlelkész kinevezése Bözödre	271	Kászoni K. József homoródszentmártoni lelkész angliai tanulmányútja	205
Berkeley unitárius egyházközség énekkarának látogatása	206	Keddi Mózes Székelyudvarhely új lelkésze	205, 272
Birch, Charles — Sydney egyetem tanára a „Templeton“ díj új birtokosa	133	Kelemen Levente gyakorló segédlelkész kinevezése Marosvásárhelyre	271
Budapesti Nagy I. utcai templom 100 éves jubileumi ünnepsége	206	Klein, Christoph dr. teológiai tanárt az ág. hitv. evangélikus egyház püspökévé választották	132
Csiha Kálmán dr. az Erdélyi Református Egyházkerület új püspöke	132	Kőrustalálkozó Várfalván	205
Dávid Ferenc ünnepély Kolozsváron	273	Kovács István homoródújfalvi lelkész angliai tanulmányútja	207
Dimény András vargyasi lelkész nyugalomba vonult	60	Kovács Lajos dr. püspök újévi fogadása	61
Egyházi Képviselő Tanács	59, 130, 270	Megtartotta az első unitárius rádió-istentiszteletet	61
Egyházi Képviselő Tanács körlevele az egyházi egyesületek újraindítására	60	Észak-amerikai útja	131
Egyházköri közgyűlések	204, 270	Kriza János emlékünnepelely Nagyajtán	131
Erdő János dr. részvétele az IARF Végrehajtó Bizottságának frankfurti gyűlésén	273	Lelkészbeiktató ünnepélyek	272
Európai Egyházak Konferenciája	133	Lelkeszi értekezletek	59, 130, 204, 270
Európai Unitárius Univerzalista szervezet Berchtesgaden-i konferenciája	273	Lelkésznevelés	59, 130, 204, 271
Énekvezérképzés	271	Molnár István dr. felügyelő gondnok előadása Budapesten	205
Észak-amerikai és kanadai unitáriusok látogatása	61	Nemzeti Megmentési Front létrehozta a kultuszminisztériumot	61
Ferenc Réka énekvezérképesítő vizsgát tett	271	Oxfordi Manchester College ösztöndíja unitárius lelkészek számára	62, 205
		Péntek Árpád dr. rektor nyugalomba vonult	205
		Price, Erik S. angol unitárius lelkész halála	273

Rezi Elek teológiai tanár doktorrá avatása	205	Jelölő bizottságának bostoni ülése	131
Rüsz Domokos lelkész kinevezése Székelyudvarhelyre	271, 272	Unitárius Világszövetség Frankfurtnban tartott Végrehajtó Bizottságának ülése	273
Simén Domokos csíkszeredai lelkész előadása Budapesten	205	Zilahi Ferencné Gál Zsófia nyugalomba vonult	205
Smith, Roy dr. az angol unitárius egyház főtitkárának látogatása	206	KÖNYVSZEMLE	
Stoicescu Nicolae dr. kultuszminiszter látogatása	61	Akadémiai Kislexikon. Első kötet A—K	276
Szabó Árpád dr. a Protestáns Teológiai Intézet új rektora	205	Bibliotheca dissidentium. Tome XII. Magyarországi antitrinitáriusok	208
Szabó Dezsőné Balázs Erzsébet nyugalomba vonult	272	De falsa et vera unius Dei Patris, Filii et Spiritus Sancti cognitione libri duo. Albae Juliae 1568	275
Szász Dénes dr. székelyudvarhelyi lelkész nyugalomba vonult	60	Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930—1940)	134
Személyi változások	60, 131, 205, 271	Franklin Benjámín: Számadása életéről	209
Szentiványi Mihály emlékünnepe Pély Nyárádgálfalván	273	Haag, Herbert dr.: Bibliai Lexikon	63
Tőkés László a Királyhágómelléki Egyházkerület új püspöke	132	Robinson, David: Apostle of Culture. Emerson as preacher and lecturer (A kultúra apostola. Emerson, mint prédikátor és előadó)	63
Török Elek nyárádgálfalvi lelkész előadása a „Passió” történetéről	132		
Traer, Robert dr. látogatása	272	HALOTTAINK	
Unitárius ifjak találkozója Nyárádszentmártonban	205	Bálint Albertné Baczó Erzsébet — május 9	133
Unitárius ifjúsági konferencia Tatán (Magyarország)	206	Benczö Gyula — december 14	274
Unitárius ifjúsági találkozó Brassóban	273	Gönczi Miklós — október 1	273
Unitárius Nőszövetség brassói tagozatának megalakulása	131	Márton Sámuel — szeptember 8	207
Unitárius Nőszövetség kolozsvári tagozatának megalakulása	62	Péter József — november 26	274
Unitárius Világszövetség (IARF) küldöttségének látogatása	61	Rázmán Attila — március 12	62
Unitárius Világszövetség főtitkár-			

Tiparul executat la:
Imprimeria „ARDEALUL” Cluj
comanda nr. 3016

XCVII • Cluj • 1991/1

CUPRINSUL • CONTENTS

Dr. Lajos Kovács: Pastorală pentru Anul Nou • New Year Pastoral Letter	1
Raport de activitate al episcopului pentru 11 decembrie 1989 — 15 februarie 1991 The Bishop's Report about his Activity	3

STUDII • STUDIES

Dr. Béla Varga: Îmbogățirea cunoștințelor teologice despre Dumnezeu • Growth of our Knowledge about God	16
László Jenő Vargha: Psihoanaliza și tendințele ei • Psychoanalysis and its Trends	26
Dr. Hermann Binder: Trecutul sașilor transilvăneni și situația actuală a Bisericii lor • The Past of the Transylvanian Germans and the Situation of their Church Today	33
Rudolf Adorjáni (pregătit sub tipar): Inventarul parohiilor din protopopiatul Cristur din ultima treime al secolului al XVIII-lea (Partea IV) • The Inventory of the Parishes of the Keresztur District from the Last Third Part of the XVIII. Century (4th Part)	38

LUCRĂRI OMILETICE • SERMONS

Domokos Simén: Omul potrivit pentru timpul potrivit • The Right Man for the Right Time	49
Mózes Kedei: „Domnul, Dumnezeul nostru, să fie cu noi” • „The Lord our God be with us”	52
Dénes Jakab: Viața este eternă • The Life is Eternal	54
Inviere morală • Moral Resurrection	56
Dénes Pálfi: Încurajare împotriva fricii • Encouragement against Fear	58
VIAȚA BISERICESCA — ȘTIRI • CHURCH LIFE — NEWS	61
RECENZII + BOOK REVIEWS	66

Colectivul de redacție • Editors

Președintele și redactor responsabil: Dr. Lajos Kovács episcop. Membrii: Dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), Dr. Árpád Szabó și Dezső Szabó (redactori), György András, Lőrinc Milkó, Dr. Elek Rezi és Ferenc Szász.

Redacție • Editorial Office: 3400 Cluj, B-dul 22 Decembrie nr. 9, Romania;
Telefon: 11 52 71

